

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**ORTA KRALLIĞIN ÇÖKÜŞÜ: EMPERYALİST GÜÇLERİN
GÖLGESİNDE ÇİNG HANEDANLIĞI DÖNEMİ İÇ VE DIŞ
POLİTİKASI (1644-1912)**

Yüksek Lisans Tezi

Dilek ÇELİK

Ankara, 2016

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**ORTA KRALLIĞIN ÇÖKÜŞÜ: EMPERYALİST GÜÇLERİN
GÖLGESİNDE ÇİNG HANEDANLIĞI DÖNEMİ İÇ VE DIŞ
POLİTİKASI (1644-1912)**

Yüksek Lisans Tezi

Dilek ÇELİK

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Gökhan ERDEM

Ankara, 2016

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

**ORTA KRALLIĞIN ÇÖKÜŞÜ: EMPERYALİST GÜÇLERİN
GÖLGESİNDE ÇİNG HANEDANLIĞI DÖNEMİ İÇ VE DIŞ
POLİTİKASI (1644-1912)**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Gökhan Erdem

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Tünel Yılmaz Şahin

Yrd. Doç. Dr. Atay Akdenizli

Yrd. Doç. Dr. Gökhan Erdem

.....

.....

.....

İmzası

.....

.....

.....

Tez Sınavı Tarihi: 19.08.2016

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(22../08../2016)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

.....Dilek Çelik.....

İmzası

.....D. Çelik.....

Biricik Babaannem ve Büyükbabam için...

ÖNSÖZ

Akademik kariyerimin ilk basamağını oluşturan bu tez çalışması sırasında, birikim ve tecrübeleriyle bana yol gösteren, değerli hocam ve danışmanım Yrd. Doç. Dr. Gökhan Erdem’e sonsuz teşekkür ediyorum. Bana karşı her zaman anlayışlı ve sabırlı olduğu için kendisine minnettarım.

En zor zamanlarımda bana ışık olan, umutsuzluğa kapıldığımda güç ve cesaret veren, başta sevgili annem, babam ve kardeşim olmak üzere tüm aileme teşekkür ediyorum. Sizi seviyorum.

Son olarak tez çalışmam sırasında yardımlarını ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen biricik arkadaşım Hilal’e çok teşekkür ediyorum. Doktora çalışmalarında başarılar diliyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM:

ÇİN İMPARATORLUĞU VE MANÇULARIN İKTİDARA GELİŞ SÜRECİ.....	5
A) İMPARATORLUĞUN KURULUŞU VE TARİHSEL GELİŞİMİ	5
1. Shang ve Zhou Medeniyetleri	5
2. Qin ve Han Hanedanlığı	7
3. Sui ve Tang Hanedanlığı	10
4. Song ve Yuan Hanedanlığı.....	12
B) MİNG HANEDANLIĞI'NIN GENEL YAPISI VE TARİHİ.....	14
1. Yönetim.....	14
2. Ekonomik Politikalar	16
3. Askeri Yapılanma ve Büyük Deniz Seferleri.....	17
4. Konfüçyüs Felsefesinin Ming Yönetimindeki Etkisi.....	19
C) ÇİNG HANEDANLIĞI: MANÇULARIN YÜKSELİŞİ	20
1. Kuruluş Dönemi	20
2. Pekin'in Alınması ve Hanedanlığın Yükselişi	22
3. <i>Chinoiserie</i> Akımı ve Beyaz Lotus İsyanı	25
4. 19. Yüzyıl Öncesinde Çing Yönetimi'ne Genel Bir Bakış	27
D) 19. YÜZYIL'DA ORTA KRALLIK	29
1. Güçlenen ve Dönüşen Batı	29
2. I. Afyon Savaşı ve Çin'in Batı'ya Açılma Süreci	30
3. Taiping İsyanı ve II. Afyon Savaşı.....	36

4. Rusya ve ABD ile İlişkiler	42
II. BÖLÜM:	
ÇİN İMPARATORLUĞU'NU KURTARMA ÇABALARI VE İMPARATORLUĞUN ÇÖKÜŞÜ	46
A) MODERNLEŞME VE REFORM ARAYIŞINDA ORTA KRALLIK	46
1. Taiping İsyanı Sonrası Genel Durum ve Kendini Güçlendirme Hareketi	46
2. Çin İmparatorluğu ve Konfüçyan Dünya: <i>Tributary</i> /Haraç Sistemi	48
3. Konfüçyen Devlet İlişkilerinden Modern Diplomasiye Geçiş	52
4. Askeri ve Teknik Reformlar	55
5. <i>Burlingame</i> Misyonu ve Yurtdışına Öğrenci Gönderilmesi	59
B) KRİZLER DÖNEMİ VE REFORMLARIN AKİBETİ	66
1. 1870 Tientsin Olayları	66
2. Kuzey Çin Kıtlığı ve Emperyalist Güçlerin Yayılmacı Politikaları	68
3. Çin-Fransa Savaşı	72
4. Çinli Göçmenler Sorunu ve ABD ile İlişkiler	75
5. Kendini Güçlendirme Hareketi'nin Sonu ve İmparatoriçe Cixi'nin Döneme Etkisi	79
C) PAYLAŞIM SAVAŞLARI VE İMPARATORLUĞUN SONU	82
1. Çin, Japonya ve Kore İlişkileri: Konfüçyen Sistemin Çöküşü	82
2. Yüz Gün Reformları ve 1898 Darbesi	87
3. Boksör Ayaklanması	90
4. Çin Milliyetçiliğinin Yükselişi ve İmparatorluğun Sonu	93
SONUÇ	97
KAYNAKÇA	102
ÖZET	111
ABSTRACT	113

GİRİŞ

Dünya tarihinin büyük bir kısmına tanıklık eden birkaç medeniyet vardır; Mısır, Roma ve Çin medeniyetleri, belki de ilk aklımıza gelenler olacaktır. Bu medeniyetler, tarihe tanıklık etmekle kalmamış, onu şekillendirmiş, birçok değişime ve yol ayrımına götüren miraslar bırakmıştır. Çin, dünya tarihinin en eski ve en önemli aktörlerinden biridir.

Yüzyıllar boyunca medeniyetin ve sürekliliğin merkezi olan Çin, kendi özgün kültürünü üretmeyi ve istikrarını korumayı başarırken, etrafındaki devletleri derinden etkilemiş, tarihin akışını değiştirmeyi başarmıştır. Çin kelimesinin kökeni de, bunu kanıtlar niteliktedir; *Zhongguo* yani Çin demek, “merkez ülke” veya başka bir deyişle “orta krallık” demektir.

Orta Krallığa hâkim olmak, dünyanın en uzun 5 nehrinden ikisine, dünyanın en büyük okyanusuna açılan kıyılara ve uçsuz bucaksız bereketli topraklara sahip olmak demektir. Çin’in bu muazzam konumu, onu hem zenginleştiren hem de tehlikelere açık hale getiren en önemli unsurlardan birini teşkil etmektedir.

Zengin topraklar üzerine kurulan Çin medeniyeti, kendine bahşedilenlerin karşılığı olarak insanlığa büyük hediyeler vermeyi de ihmal etmedi; kâğıt, pusula, barut ve matbaa gibi önemli icatlar bu topraklardan dünyaya yayıldı. Yine dünya inanç ve felsefe tarihinde önemli bir yer tutacak olan Konfüçyüs felsefesinin ana vatanı bu topraklardı.

Dünya insanlık tarihine çok önemli katkıları bulunan, tarihin en eski ve en güçlü aktörlerinden biri olan Çin İmparatorluğu, 20. Yüzyıl’a kadar ayakta kalmayı başardı ve sonrasında bıraktığı büyük mirası Çin Halk Cumhuriyeti üstlendi. Peki,

2000 yılı aşkın bir süre ayakta kalmayı başaran devasa bir imparatorluk, nasıl oldu da büyük bir hızla çöküşe geçti? Kültürü, teknolojisi ve zenginliği ile şekillendirdiği dünya, ne zaman Çin İmparatorluğu'nu dönüştürmeye başladı? İmparatorluğun çöküşünde kendi yapısından kaynaklanan faktörler mi asıl sebebi oluşturuyordu, yoksa asıl sebep 20. Yüzyıl'da birçok imparatorluğun katili olan emperyalizm miydi?

Uzakdoğu tarihinin en önemli aktörünü ele alan bu tezin temel sorusu, Çin İmparatorluğu'nun neden yıkıldığı ve bu nedenler arasındaki ilişkilerinin nasıl değerlendirilmesi gerektiğine dairdir. Çin İmparatorluğu'nun yıkılış sürecinde içsel faktörlerin temel sebebi oluşturduğu varsayımından yola çıkılarak, iki bölüm olarak kurgulanan bu çalışmanın ilk bölümünde, genel bir Çin Tarihi anlatısı yapılmış ve imparatorluğun sürekliliğini sağlayan karakteristik özelliklerinin nasıl ve hangi koşullarda oluştuğu anlatılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda, kuruluşundan itibaren imparatorluğu devralan önemli hanedanlıklar ana hatlarıyla tanıtılmıştır. Çalışmanın odak noktası olan Çing Hanedanlığı, yabancı bir hanedanlık olduğu için Çin'i yönetirken selefi Ming Hanedanlığı'ndan kalma birçok kurumu ve geleneği koruyarak var olmayı tercih etmiştir. Bu nedenle Ming Hanedanlığı çalışmanın ana konusunu teşkil etmemekle birlikte ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Mançuların örgütlenme süreci, hanedanlığı kurma çabaları, birinci bölümde anlatılan konular arasındadır. Çin İmparatorluğu'nun neden dönüşüm sürecine girdiği ve ne gibi tehditlerle karşı karşıya kaldığını anlamlandırabilmek için, Çing Hanedanlığı ve Batılı devletler arasındaki ilişkilerin incelenmesi oldukça önemlidir. Bu nedenle Afyon Savaşları ve reform süreci öncesi Batılı Devletlerle olan ilişkiler birinci bölümde ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Çin İmparatorluğu'nun inşa ettiği Konfüçyen Dünya üzerinde durulmuş ve süreklilik arz eden sistemden kopuş süreci incelenmiştir. Vestfalyen ve Konfüçyen sistemler arasındaki farklılıklar anlatılmaya çalışılmış ve Çin İmparatorluğu'nun iki sistem arasındaki geçişi ne derece sağlayabildiği tartışılmıştır. Modern diplomasiye geçiş süreci ayrıntılarıyla ele alınmış ve Batılı devletlerin bu değişim sürecindeki yeri ve politikalarına da ilgili başlıklarda yer verilmiştir.

İmparatorluğun Afyon Savaşları sonrasında başlattığı reformlar yönetsel, askeri, sosyal ve diplomatik faktörlerle beraber tartışılmıştır. İmparatorluk yönetimindeki görüş ayrılıklarına dikkat çekilerek, Çing Yönetimi'ni anlaşmazlığa düşüren iç ve dış faktörler incelenmiştir. Yönetim tarafından alınan kararların, dönem reformlarına ve savaşlarına etkisi sorgulanmıştır.

Afyon Savaşları sonrasında Çin toprakları üzerinde artan emperyalist faaliyetlerin nedenleri, imparatorluk topraklarında ve periferisinde ortaya çıkan paylaşım savaşları ikinci bölümde incelenen konular arasındadır. Çin İmparatorluğu'nun 1860'larda başlattığı reform girişimlerinin başarılı olup olmadığı, Afyon Savaşları'ndan sonra imparatorluğun bir askeri güç olarak geldiği nokta, yaşanan savaşlar ve sonuçları üzerinden değerlendirilmiştir. 1850'lerden itibaren Batılı devletlere göç eden Çinlilerin durumu ve yaşadıkları sorunlar incelenmiştir. Pekin Yönetimi ve Batılı güçler arasında diplomatik ilişkiler kurma girişiminin akıbeti, Çinli göçmenler sorunu, Tientsin Katliamı ve bölgede yaşanan krizler üzerinden değerlendirilmiştir.

İmparatorluğun son nefesini verdiği 20.Yüzyıl'a gelindiğinde artan yabancı karşıtlığı ve yükselen Çin milliyetçiliği de bu çalışmanın ikinci bölümünde yer alan

konular arasındadır. Bu iki değişkenin birbiriyle olan ilişkileri ve imparatorluğun yıkılışındaki etkileri analiz edilmeye çalışılmıştır.

Sonuç bölümünde, emperyalizmin etkilerinin Çin İmparatorluğu'nun yıkılışını açıklamak için tek başına yeterli olmadığı argümanından yola çıkılarak, birinci ve ikinci bölümde ayrıntılarıyla ele alınan tüm tarihsel, ekonomik, teknolojik, sosyal, askeri, diplomatik ve yönetsel nedenler kısaca tekrar edilmiştir. Birbiriyle iç içe geçmiş tüm bu faktörler bir arada analiz edilmeye çalışılmıştır.

Çin İmparatorluğu son iki yüzyılını, Batıların kabul ettirmeye çalıştığı Vestfalyen Sistem ile mücadele ederek geçirmiştir. Sonuç bölümünde, imparatorluğun emperyalist devletlere karşı kaybettiği için mi yoksa korumaya çalıştığı Konfüçyen Sistem yozlaştığı için mi ayakta kalamadığı sorusunun nihai cevabı verilmeye çalışılmıştır.

I. BÖLÜM:

ÇİN İMPARATORLUĞU VE MANÇULARIN İKTİDARA GELİŞ SÜRECİ

A) İMPARATORLUĞUN KURULUŞU VE TARİHSEL GELİŞİMİ

1. Shang ve Zhou Medeniyetleri

Çin İmparatorluğu, dünya tarihinde bilinen en uzun soluklu, en görkemli ve kendine özgü imparatorluklardan biridir. İmparatorluk tarihinin her bir evresi farklı karaktere sahip olsa bile, bir o kadar da birbiriyle bağlantılı haldedir. Birden fazla hanedanın elinde şekillenen Çin Medeniyeti'nin kökleri M.Ö 1600'lere Shang Hanedanlığı'na dayandırılabilir, Çin tarihi efsaneler ve masallarla karışarak M.Ö 2070 Xia Hanedanlığı'na, hatta tarihlenemeyen 5 İmparator Dönemi'ne kadar uzanabilir.¹

Çin halkının sahip olduğu tarih bilincine göre, Çin Medeniyeti hep vardı. Bu yüzden onlara dair metinlerde, genellikle başlangıçtan çok bir geri dönüş, eskiye dönüş eylemini görmekteyiz. Çin mitlerinin efsanevi lideri, kurucu kabul edilen Sarı İmparator bile sıfırdan bir devlet yaratmaz, onu yeniden var eder.² Bu inanış, Çin İmparatorluk tarihi boyunca yeni hanedanların yönetimi devralış dayanağı olacaktır. Tarihe adını yazdıran Çin hanedanları, hep eski görkemli günlere dönme, yeniden yapılandırma düşüncesi ile iktidara talip olacaktır. Konfüçyüs felsefesinin prensiplerinden biri de bu temele dayanır ve yeni bir yol sunmak yerine eski, geleneksel olana dönmeyi tembihler.

¹ John Keay, **Çin Tarihi**, Çev. Neşe Kars Tayanç, Dinç Tayanç, İstanbul, İnkilap Kitabevi, 2011, s. 30.

² Henry Kissinger, **Çin**, Çev. Nalan Işık Çeper, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2015, s. 25.

Tahmini olarak M.Ö 1600'lere dayanan Shang Hanedanlığı, Çinli denilebilecek özelliklere sahip olmasa bile, Çin'e tarihini, kültürünü, devlet yapısını, teknolojisini aktarabileceği en büyük mirası bıraktı; Çin yazısını.³ Karakterlerin görünümleri değişse bile içyapısı değişmeden 3000 yıldan fazladır var olmayı başardı. İlginç bir şekilde günümüz dünyasındaki dilde sadeleşme hareketinin aksine, Çince'de karakter sayısı giderek artmış ve 70.000 civarına ulaşmıştır.⁴ Yazının fonetik değişimlerden, lehçe farklılıklarından etkilenmemesi yüzyıllar boyunca değişmeden kalmasını sağladı ve Çin Medeniyeti'ne dair birçok şeyin günümüze kadar yazı yoluyla aktarılabilmesine ortam hazırladı.⁵ Çin İmparatorluğu'nda gördüğümüz kültürel, yapısal sürekliliğin temel sebeplerinden biri Shanglardan günümüze kadar uzanan bu yazı sistemi oldu.

M.Ö 1050'de yönetimi devraldığı varsayılan Zhou Hanedanlığı, Shanglardan oldukça farklı olmakla birlikte Çin'de yerleşik tarımı yaygınlaştırmaya çalışan bir sistem oluşturdu. Bu dönemde geliştirilen arazi sistemi, hane halklarını toprağa bağladı ve Çin köylülüğünün temelleri atıldı.⁶ Tarımın gelişmesi, mecburi olarak belirli düzenlemeleri beraberinde getirdi. Selleri önlemek için su kanalları inşa edildi, madeni para basıldı, ilk klasik eserler ortaya çıkmaya başladı, savunma harcamaları arttı ve nihayetinde halk vergiye tabi tutuldu. Tüm bu düzeni işletecek devlet adamları yetişmeye başladı. Devletin ve işleyişin yüzyıllarca devam edecek ritüelleri ortaya çıktı.⁷ Zamanla yönetimin kendi içinde zayıflaması ve taht kavgaları, yeni toprak sistemiyle ortaya çıkan toprak ağalarının giderek güçlenmesi ve bağımsız

³ Ray Huang, **Çin Tarihi Bir Makro Tarih Yaklaşımı**, Çev. Attila Sönmez, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s. 6, s. 8.

⁴ Clive Ponting, **Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi**, Çev. Eşref Bengi Özbilen, 2.Baskı, İstanbul, Alfa Yayınları, 2011, s. 165.

⁵ **Idem.**

⁶ Huang, **op.cit.**, s. 19.

⁷ Keay, **op.cit.**, s. 52-53.

hareket etmeye başlaması 12 farklı otoritenin hükmetmek için yarışacağı, “Savaşan Devletler Dönemi”ni (M.Ö 475-221) beraberinde getirdi.⁸

2. Qin ve Han Hanedanlığı

Savaşan Devletler Dönemi ve öncesini ifade eden İlkbahar ve Sonbahar Dönemi, birçok savaşa tanıklık eden ama bir o kadar da Çin’i felsefe, devlet yapısı anlamında etkileyecek gelişmelerin ortaya çıktığı bir süreç oldu. Çin’i bugün bile etkilemeye devam edecek olan Konfüçyüs felsefesinin mimarı, Kong Fuzi veya Latince’den Türkçe’ye uyarlanan şekliyle Konfüçyüs’ün yaşadığı dönem yine bu kargaşa dönemidir. Konfüçyüs’ün devlet yönetimi, yasalar, hükümdarlar hakkındaki fikirleri imparatorluk döneminin değişmez yasaları haline gelecektir. Bu dönem Konfüçyüs dâhil olmak üzere birçok düşünürün “ideal devlet”, “insan doğası” gibi olgular üzerine kafa yorduğu, birçok düşünce okulunun oluştuğu bir dönemdir. Savaşan devletler arasındaki rekabet, devlet yönetiminin giderek geliştirilmesine ortam hazırladı.⁹

Qin Hanedanlığı, Çin tarihinde özel bir yere sahiptir. Bu hanedanlık Çin’in ilk imparatorluğunu kurmakla kalmadı, aynı zamanda günümüze kadar ulaşan “Çin” isminin de kaynağı oldu. Qin Hanedanlığı, siyasal birliği sağlamak için oldukça sağlam bir devlet yapılanması oluşturdu. Askerlik zorunlu hale getirildi, her bireyden vergi alınmaya başlandı ve feodal toprak sistemi tersine çevrilip devlet görevlileri merkezden doğrudan atanarak kontrol sağlandı.¹⁰ M.Ö 221’de son bağımsız krallığın da Qin Hanedanlığı’na bağlanması ve Kral Zheng’in “*Shi Huangdi*”, ilk imparator

⁸ Kissinger, **op.cit.**, s. 27; Keay, **op.cit.**, s. 57.

⁹ **Ibid.**, 76.

¹⁰ **Ibid.**, s. 76-78.

unvanını alışı Çin İmparatorluğu'nun miladı olarak kabul edilmektedir.¹¹ Qin Hanedanlığı döneminde, Zhouların esnek yönetim anlayışının aksine, daha merkeziyetçi, baskıcı bir tutum sergilendi. Vergi yükümlülükleri arttı, cezalar sertleştirildi, hane halkları birbirini ihbar etmekle yükümlü hale geldi. Bu tarz bir demir yumruk yönetimi, ilk imparator öldükten sonra vasiyetine sadık kalınmaması ve taht kavgaları nedeniyle zamanla gücünü kaybetti ve Han Hanedanlığı'nın gelişine kadar yerini yine bir kaos dönemine bıraktı.¹²

Qin Hanedanlığı'na son veren Chu lideri Xiang Yu ve Batı'da kontrolü sağlayan ve giderek yükselen Han lideri Liu Bang arasındaki savaşlar sonunda birliği sağlayan Han Hanedanlığı oldu ve Liu Bang M.Ö 202'de imparatorluğunu ilân etti.¹³ Han Hanedanlığı dönemi, imparatorluk tarihi boyunca ve bugün bile, birçok hanedanın öykündüğü, kıstas olarak kabul ettiği bir dönem bilinmektedir. Han yöneticileri, toprak yönetimi konusunda merkeziyetçiliği korumak adına bazı bölgelerde eski komutanlıkları sürdürürken, bazılarında ise yönetimi kolaylaştırmak adına babadan oğla geçen bir toprak yönetimine izin verdi.¹⁴ Konfüçyenizm, bu dönemde devlet ideolojisi ilân edildi.¹⁵ Bunun temel nedeni, felsefenin imparatorluğa istikrar sağlayacak, halka itaati öğütleyecek ve okumuş yönetici kesimi övecek öğretiler içermesidir. Felsefede sıklıkla vurgulanan aile bağlarının önemi, geleneklere sadık kalma gibi ilkeler de hane halklarının emeğiyle şekillenen bir tarım ekonomisinin lehine oldu.

¹¹ Britannica Academic, "Shihuangdi," <http://academic.eb.com/EBchecked/topic/540412/Shihuangdi>, (29.04.2016). Huangdi unvanının seçilmesi, efsanevi Sarı İmparator'a (Huangdi) atıf niteliğindedir.

¹² Keay, **op.cit.**, s. 112.

¹³ **Ibid.**, s.120-121; Britannica Academic, "Xiang Yu," <http://academic.eb.com/EBchecked/topic/273800/Xiang-Yu>, (29.04.2016).

¹⁴ Huang, **op.cit.**, s. 47.

¹⁵ **Ibid.**, s. 48.

Han Hanedanlığı dönemi, Çin'in temel dış politika davranışlarının şekillendiği bir dönem olarak da önemlidir. İmparatorluk, kuzeyinden ve batısından gelen savaşçı kabile konfederasyonlarıyla sürekli mücadele etmek durumundaydı. Hunlar belki de imparatorluğun yüzleşmek zorunda kaldığı ilk ciddi düşman olarak, imparatorluğun diplomatik ve askeri yeteneklerini zorunlu bir şekilde geliştirmesini sağladı. Hunların gücüyle agresif taktiklerle başa çıkamayan Hanlar, çok yüksek meblağlarda haraçlar ödemeyi kabul etti. “Kan bağı ile barış” olarak nitelendirilen anlaşmalar yoluyla vakit kazanma ve yönetimde koz elde etme yoluna başvurdu.¹⁶ Bu tarz taktikler Çin İmparatorluğu'nun yüzyıllar boyunca devam edecek hatta 19. Yüzyıl'da da uygulamaya çalışacakları temel dış politika reflekslerinden biri olacaktır.

M.Ö 90'a gelindiğinde, Han Yönetimi en geniş sınırlarına ulaştı¹⁷ ve bu sınırları koruyabilmek adına bir iskân politikası yürüttü.¹⁸ Böylelikle Çin İmparatorluğu'nun baskın kültürü, inanç sistemi ve devlet yönetim anlayışı farklı halkları da etkiledi. Bu halklar zamanla asimile olmaya başladı. Çin İmparatorluğunun en etkin sınıfı, devlet memurlarının seçimi için “Tavsiye Sistemi” geliştirildi. Her eyaletten 2 kişi dürüstlük ve sadakat kriterlerine göre devlet memurluğu için seçilecekti.¹⁹ Han Hanedanlığı döneminde temelleri atılan bu sistem, zamanla geliştirilerek sınav sistemine dönüştü ve imparatorluğun yıkılışına kadar varlığını sürdüren yapılarından biri oldu.

Han Hanedanlığı dönemi yönetim, ritüeller, eğitim, askerlik, kamu hizmetleri, diplomasi gibi birçok alanda İmparatorluğun karakteristik özelliklerinin ortaya çıktığı Çin tarihinin görkemli dönemlerinden biri olarak anılmaktadır. Bununla

¹⁶ Keay, **op.cit.**, s. 135.

¹⁷ **Ibid.**, s. 145.

¹⁸ Huang, **op.cit.**, s. 51.

¹⁹ **Ibid.**, s. 72.

birlikte uzun bir istikrar süreci sonrası hanedanlık yozlaşmaya başladı, büyük doğal afetlerle, kuzeyden gelen savaşçı halkların akınlarıyla ve merkezi dinlemekten giderek uzaklaşan toprak sahipleri ve müfettişlerle başa çıkamadı. Sonuçta kurulan toprak sistemi, vergi sistemi ve eğitim sistemi işlerliğini kaybetti. Ayaklanmaların patlak vermesi ve sonrasında ortaya çıkan veliaht problemleriyle hanedan M.Ö. 220’de dağıldı ve yerini 3 krallık aldı.²⁰

3. Sui ve Tang Hanedanlığı

Parçalanmışlık ve siyasi birliğin olmaması, tıpkı İlkbahar ve Sonbahar Dönemi’nde olduğu gibi Çin’de yeni düşünce akımlarının belirmesiyle sonuçlandı. Bu dönemde Konfüçyüs felsefesine alternatif olarak Taoizm ön plana çıktı ve Budizm Çin’de daha çok ilgi gören bir din haline geldi.²¹ Yine bu dönemde ortaya çıkan önemli bir gelişme Kuzey Wei Hanedanlığı’nın ortaya koyduğu *Juntian* Sistemi’dir. 485’te yayınlanan bir kararname ile birlikte tüm topraklar devletleştirildi ve belirli bir yaşa ulaşmış vatandaşlara eşit oranlarla dağıtıldı. Kişilerin ölümüyle birlikte araziler tekrar dağıtılmak üzere devlet mülkiyetine yeniden aktarıldı.²² Bu sistem, sürekli tekrar eden feodalleşmenin engellenmesi ve toprakların verimli bir şekilde değerlendirilmesi adına önemli bir gelişmedir ve 8. Yüzyıl’a kadar uygulanmıştır. 581’e kadar devam eden çok başlılık, Sui Hanedanlığı’nın gelişile son buldu ve Çin tekrar siyasi birliğe kavuştu.

37 yıllık bir hanedanlık dönemi olmasına rağmen Sui Hanedanlığı, halefi Tangların imparatorluğu büyüteceği zemini hazırladı.²³ Bu dönemde ülke nüfusunun

²⁰ Ponting, **op.cit.**, s. 244.

²¹ Keay, **op.cit.**, 193.

²² Huang, **op.cit.**, s. 100-101.

²³ Keay, **op.cit.**, s. 217.

çoğunluğu ve tarımın merkezi giderek güney eyaletlere kaymakla birlikte, başkent ve askeri nüfusun büyük bir kısmı kuzeyde var olmaya devam etti. Yiyecek nakli sorunun çözümü için Suiler 587-608 yılları arasında devasa kanallar inşa ederek Çin İmparatorluğu'nun ekonomik ve askeri hayat damarlarını oluşturdu.²⁴ Kanallar ilerleyen dönemlerde daha da geliştirildi ve Batılıların bile hayranlıkla bahsedeceği ve kendi kendine yeterliliğin lokomotifi olacak iç sular taşımacılığını sağladı. Sui Hanedanlığı döneminin bir diğer önemli gelişmesi ise devlet memuru alımlarının tavsiye sisteminden, sınav sistemine dönüştürülmesidir.²⁵ Gelişmeleri değerlendirdiğimizde, Tang Hanedanlığı'nın yükseleceği zeminin selefleri tarafından hazırlanmış olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

618'e gelindiğinde imparatorluğun 2. altın çağı olarak görülen Tang Hanedanlığı'nın hükümrانlığı başladı.²⁶ Tang Hanedanlığı Çin Bürokrasisi olarak tanımlayabileceğimiz uygulamaları sistematikleştirmekle kalmadı aynı zamanda ülkeyi en geniş sınırlarına ulaştırdı. İmparatorluk İpek Yolu'nun kontrolünü tamamen ele geçirdi, Hindistan tahtının varisine karar verecek kadar güç kazandı.²⁷ Tüm bunları gerçekleştiren ve imparatorun altında çalışan 6 bakanlık ve devlet meclisi sistemidir. Bakanlık sistemi, imparatorluğun son yüzyılı dâhil olmak üzere işlerliğini korudu. Hukuk sistemi, idare, ceza, usul ve uygulama hukuku olmak üzere dörde ayrılarak işlevsel hale geldi.²⁸ Yerel yönetimlerde, yerli şeflerin yönetimde etkin olmasına müsaade edildi ve gevşek bir kontrol mekanizması tercih edildi.²⁹ Bu yönetim şekli, kıtlık, savaşçı devletlerin akınları ve sistemde giderek yozlaşma,

²⁴ Ponting, **op.cit.**, s. 290.

²⁵ Huang, **op.cit.**, s. 112.

²⁶ J.M Roberts, **Dünya Tarihi**, Çev. İdem Erman, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2011, s. 450.

²⁷ Ponting, **op.cit.**, s. 289.

²⁸ Huang, **op.cit.**, s. 117.

²⁹ Keay, **op.cit.**, s. 260.

birden fazla güç odağı oluşmasıyla birleştiğinde, Tang Hanedanlığı'nın sonunu getirdi.³⁰ Tang Hanedanlığı, birçok açıdan Han Hanedanlığı ile birlikte sıkça anılan ve takdir edilen bir hanedanlık olarak tarihteki yerini aldı.

4. Song ve Yuan Hanedanlığı

Tang Hanedanlığı dönemi sonrası yıllarca süren iktidar mücadelesinin kazananı Song Hanedanlığı oldu. Moğolların geldiği 13. Yüzyıl'a kadar, Songlar, Sui ve Tangların yakaladığı ivmeyi devam ettirmeyi başardı. Bununla birlikte, uğraşmak zorunda oldukları sorunlar da yine bu dönemlere nispeten çok daha büyük oldu. Songlar, Tanglardan devraldıkları devlet işleyişini tamamen değiştirmek yerine reformlar ile tekrar işler hale getirmeye çalıştı. Bunu daha katı kurallar koyarak ve yasaklarla gerçekleştirdi.³¹ Song Hanedanlığı dönemi, askeri gücün geri plana atıldığı ve ekonomik olarak refahın en üst düzeye ulaştığı dönemdir. Song Hanedanlığı dönemi tabiri caizse, Uzakdoğu'nun Rönesans Dönemi'ydi. Modern dünya öncesinde ilk defa ekonomik büyüme, nüfus artışını geçmiştir.³² Kâğıt, barut, pusula, matbaa gibi birçok çığır açan yenilik günlük hayata girdi. Çin'in çağdaşı devletler ise, icatların birçoğunu Çinlilerden çok sonra kullanmaya başlayacaktı.³³ Tüm bunlarla birlikte, Çin'in değişmeyen kaderi yine tekerrür etti ve bu dönemde de kuzeydeki diğer devletler ve savaşçı halklarla ciddi sorunlar yaşandı. Moğollar, Curçenler, Kitanlar ve Xialar, imparatorluğu giderek zayıflatan Kuzey halklarıdır. Moğolların efsanevi lideri Cengizhan 1215'te Pekin'i işgal etti³⁴ ve Song Hanedanlığı sonraki

³⁰ Roberts, **op.cit.**, s. 457.

³¹ Keay, **op.cit.**, s. 300.

³² Roberts, **op.cit.**, s. 459.

³³ **Idem.**

³⁴ Fernand Braudel, **Uygurlukların Grameri**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 4.Baskı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2014, s. 198.

hedeflerden biri haline geldi. 1279'a gelindiğinde Güney Çin Moğol egemenliğine girdi, Song Hanedanlığı'nın varisleri etkisiz hale getirildi ve lider Kubilay Han'ın Moğol Yuan Hanedanlığı Çin topraklarına egemen oldu.³⁵

İmparatorluk bu dönemde genel yapısını korumayı başardı fakat Song Hanedanlığı dönemindeki parıltısını kaybetti. Moğollar Çin'deki yerleşik kurumları korumakla birlikte asimile olma tehlikesine karşı kendilerince önlemler almayı da ihmal etmediler. Kubilay döneminde bürokrasinin işlerliğini sağlayan memuriyet sınavları kaldırıldı. ³⁶ Bu uygulamanın amacı Çinlileri bürokrasiden olabildiğince uzak tutmaktı. Çinlilere sadece yönetsel alanlarda değil sosyal hayatta da ikinci sınıf muamelesi yapıldı, bununla beraber Çinli olmayan halklara daha çok hak tanındı. Halk 4 sınıfa ayrıldı: Moğollar, *semuren* (Türkler ve Ortadoğulu müttefiklerin yer aldığı özel statülü grup), *banren* (Kuzey Çinlileri ve diğer Kuzeyli halklar) ve son olarak *nanren* (Güney Çinlileri). Oluşturulan bu grupların vergilendirmesinden, memuriyette yükselmesine kadar farklı bir düzen işletildi.³⁷ Moğollar, aynı tavrı inanç sisteminde de devam ettirdi ve İslâmiyet'ten Budizm'e kadar tüm inançlara Çin topraklarında hoşgörü sundu.³⁸ Fetihler devam etti, Japonya seferi dışında hanedanlık ciddi bir askeri başarısızlıkla karşılaşmadı. ³⁹ 1368'e gelindiğinde, Beyaz Lotus Cemiyeti'nin ortaya çıkardığı Kırmızı Sarıklılar İsyanı ile birlikte Moğol Hanedanlığı son buldu ve isyanın lideri Ming Hanedanlığı'nı ilân etti. Bu isyanın temelinde Moğol dönemi boyunca dışlanan Konfüçyüs felsefesinin öğütleri yer almaktadır ve amaç eskiye dönüştür. Moğolların yaptığı ayrımcılıklar ve

³⁵ Keay, **op.cit.**, s. 356.

³⁶ Huang, **op.cit.**, 183.

³⁷ Melanie Jones-Leaning, Douglas Pratt, "Islam in China: From Silk Road to Separatism", The **Muslim World**, 2:308, 2012, s. 312.

³⁸ **Idem.**

³⁹ Keay, **op.cit.**, s. 361.

Çin'i kültür ve düşünce yapısı olarak çizgisinden uzaklaştırması, Batı ile sıkı ticari bağlar, *mandarin*⁴⁰ sınıfının hayli nefretini topladı. İşte bu nedenle bir sonraki dönem hanedanlığının başlangıcı en çok dışlanan Güney Çin'den gelen Ming Hanedanlığı oldu. Mingler, Çin'i hedeflenen eski görkemli dönemlere sadece düşünce yapısı olarak döndürdü ve gücü tekrar mandarin sınıfı ve hadımağaların eline bıraktı. Fakat hesaplanmayan bir şey vardı; Dünya, Konfüçyenizm ve asırlık devlet yönetim geleneğinin Çin'i kurtaramayacağı bir değişimin eşiğindeydi.

B) MİNG HANEDANLIĞI'NIN GENEL YAPISI VE TARİHİ

1. Yönetim

Çin İmparatorluğu yüzyıllar boyunca farklı farklı hanedanlıkların yönetimiyle Asya'nın büyük bir kısmına hükmetti. Farklı hanedanların imparatorluğu yönetmesi, Çin'de istikrarı bozan bir unsur gibi düşünülse de, yönetimin hantallığını azaltan, reformlara bir nevi imkân tanıyan bir ortamın oluşmasına yardımcı oldu. Çin tarihinde köylü isyanları sonucu iktidara gelen tek hanedan⁴¹ Ming Hanedanlığı'dır ve bu dönemde oluşturulan birçok kurum ve yürütülen politikalar halefleri Mançular tarafından da devam ettirilecektir.

Ming Hanedanlığı dönemi (1368-1644), merkezileşmenin ve eskiye dönüşün yaşandığı bir dönemdir. Ming yöneticileri, yabancı bir hanedanlık olan Yuan'ın elinden aldıkları imparatorluğu, özüne döndürmeyi amaçlamaktaydı. İmparatorluk gücünü, otoritesini sağlamlaştıran politikalar izlendi.

⁴⁰ Mandarin, Çin İmparatorluğu'nda imparatorluk sınavlarında başarılı olarak memur olmaya hak kazanmış kişileri ifade etmek için Avrupalı Devletler tarafından kullanılmıştır. Bir diğer deyişle, bürokrat sınıfıdır. Çin İmparatorluğu'ndaki sınıfsal yapı düşünüldüğünde, mandarin sınıfı en ayrıcalıklı ve nüfuz sahibi olan sınıftır. Britannica Academic, "Chinese Civil Service", <http://academic.eb.com/levels/collegiate/article/24152>, (23.05.2016); Britannica, Academic, "Mandarin", <http://academic.eb.com/levels/collegiate/article/50475>, (23.05.2016).

⁴¹ Huang, *op.cit.*, s. 197.

İmparatorluk gücünü arttırmak için yapılan en önemli değişiklik, başbakanlık makamının feshedilmesidir.⁴² İmparator Hongwu (1368-1398), daha etkin ve güçlü bir yönetim kurmak istiyordu. İmparatorluk geleneklerine göre, imparatorun politika üretmekten ziyade, onaylama ve reddetmeye dayalı bir yetkisi vardı. Bakanlarının tavsiyesi üzerine tasarrufta bulunurdu.⁴³ Bu geleneğin terk edilmesi başarılı hükümdarların elinde bir güce dönüşse bile, yönetme kabiliyetine sahip olmayan hükümdarlar döneminde de hanedanın kırılma noktalarından biri oldu. Karar alma sürecinde saray hadımları daha etkin hale geldi ve yönetim içinde ihtilafların artmasına neden oldu. 1499'da patlak veren Tumu Krizi bunun açık bir örneğidir. İmparator Zhengtong (1436-1449), danışmanının tavsiyesiyle Moğollara karşı yapılan Hebei yakınlarındaki savaşa bizzat katıldı ve burada esir düştü.⁴⁴ Bu süreç yönetim içinde büyük bir krize ve hanedanlıkta büyük bir itibar kaybına yol açtı.

Merkezi otorite artırma çabaları yerel yönetimlere de yansdı. Ming Hanedanlığı döneminde, *Tixing*, *Anchasi*, *Duzhihui* ve *Buzhengshi* departmanları kuruldu. Bu departmanların temel görevi, cezai, askeri ve yönetsel sorunları değerlendirip merkeze rapor etmektir.⁴⁵ Ming Yönetimi, halk üzerinde otoritesini arttırmaya çalışırken aynı zamanda onlara birçok sorumluluk yüklenmekteydi. Tarım yapılmasına teşvik amaçlı vergiler azaltılsa bile, devlet memurlarının maaşları ve çalıştıkları ofislerin masrafları bile hane halkının cebinden çıkıyordu.⁴⁶ Vergi ödemeleri ve zorunlu hizmetlerin denetimi, nüfus kayıtlarının güncellemesi gibi

⁴² Cao Dawei, Sun Yanjing, **China's History**, Singapore, Cengage Learning Asia Pte Ltd, 2011, s.145.

⁴³ Keay, **op.cit.**, s. 391.

⁴⁴ John King Fairbank, Merle Goldman, **China a New History**, Enlarged Edition, Cambridge Massachusetts London England, 2006, s. 139.

⁴⁵ Dawei, Yanjing, **op.cit.**, s. 150.

⁴⁶ Huang, **op.cit.**, s. 195.

işlerden dönüşümlü olarak hane halkları sorumluydu ve bu sisteme *Lijia* deniliyordu.⁴⁷ Devlet gelirlerini ve düzenini doğrudan etkileyecek bu sorumluluğun yerel halka bırakılması zamanla aksaklıkları da beraberinde getirdi. Hane halklarının birbiriyle dostluk, hasımlık ilişkilerinin göz ardı edilmesi, yolsuzlukların artmasına ve sistemin tıkanmasına neden oldu. Daha da vahim olan ise, vergilerin saraya dönüşü azalınca, bu girdinin denetiminin zaten yozlaşmış olan haremağalarına bırakılmasıdır.⁴⁸

2. Ekonomik Politikalar

Ming Hanedanlığı döneminin sonunu hazırlayan faktörlerden biri yanlış ekonomi politikalarıdır. Halkın üzerindeki yükü azaltmak ve tarımı teşvik etmek için vergiler azaltılmış fakat bu da devlet gelirlerini olumsuz etkilemiştir. Ayrıca daha önce bahsedildiği üzere var olan verginin de sağlıklı bir şekilde toplanmaması sorunu derinleştirmiştir. Tarım sektörüne daha fazla yatırım yapılması, yeni dünyadan gelen farklı ürünlerin piyasaya girmesi, üretimde çeşitlilik ve verimi arttırdı.⁴⁹ Fakat bununla beraber nüfusun da doğru orantılı arttığını unutmamak gereklidir.

Aşırı kâğıt para basımı, ödüllendirmelerde fazlasıyla kullanımı, paranın değerini düşürdü ve ciddi bir enflasyon sorununu beraberinde getirdi. 1425'e kâğıt para 1/70 oranında değer kaybetti.⁵⁰ Döviz olarak ülkeye giren gümüş ise imparatorluk tarafından yasaklansa bile, ticaret hacminin artmasıyla yaygın şekilde kullanılmaya başlandı.⁵¹ Saray içerisindeki savurganlık ve abartılı askeri harcamalar da eklenince devlet maliyesinin tepkisi, halk üzerindeki vergileri arttırmak oldu.

⁴⁷ Fairbank, Goldman, **op.cit.**, s. 132.

⁴⁸ Keay, **op.cit.**, s. 406.

⁴⁹ Huang, **op.cit.**, s. 225.

⁵⁰ Fairbank, Goldman, **op.cit.**, s. 134.

⁵¹ Huang, **op.cit.**, s. 208.

3. Askeri Yapılanma ve Büyük Deniz Seferleri

Ming Hanedanlığı, selefi Han ve Tang Hanedanlığı dönemindeki güce ulaşmayı hatta seleflerini aşmayı hedeflemiştir. Bu nedenle sınırlarını genişletecek bir ordu, denizlerde hâkimiyet sağlayacak görkemli bir donanma inşa etti ve gücü komuta edecek bir askeri-soylu sınıf oluşturdu.⁵² İmparator Yongle (1403-1424), döneminde eşi benzeri olmayan bir donanma kuruldu. İmparatorun emriyle 1407'de baş hadım Zheng He, 317 parçadan oluşan bir donanma hazırlattı. Coğrafi Keşifler yüzyılında böylesi bir donanma, dönemin hâkim güçlerinden İspanya tarafından bile yapılabilmiş değildi. İspanya 1588'de 138 parçalık bir donanmaya sahipti.⁵³

Yongle'nin görkemli donanması 1405-1433 yılları arasında 7 sefer düzenledi. Bu seferlerde, Hint Okyanusu dolaşıldı, küçük birlikler Zanzibar'a, Aden'e, Hürmüz Boğazı'na gönderildi. Hatta 7 kişilik bir heyet Mekke'yi ziyaret etti.⁵⁴ Avrupalı devletlerin aksine, Çin İmparatorluğu'nun bu seferleri ekonomik amaçlara sahip değildi. Orta Krallık, yönetim kademesine göre tamamen kendine yetebilirdi, dışarıdan gelecek hiçbir yardıma ihtiyaçları yoktu. Yapılan bu seferlerin temel amacı, Çin İmparatorluğu'nun siyasi gücünü göstermek, Çin'i Hint Okyanusu'na bağlayan Malakka Boğazı'nda güvenliğini tesis etmek ve diplomatik ilişkiler kurmaktır. Bu seferler sonucunda Güneydoğu Asya ve Hint Okyanusu coğrafyasından 95 heyet İmparatorluğu ziyarete gelmiştir.⁵⁵ Diğer bir amaç ise tamamen iç siyasetle ilgilidir. Bu seferler, İmparator Yongle'nin devlet idaresinde ciddi anlamda söz sahibi olan bürokratlarından destek arayışıyla, kendini ispatlama isteğiyle alakalıdır.

⁵² Fairbank, Goldman, **op.cit.**, s. 129.

⁵³ **Ibid.**, s. 138. Ray Huang, Ming donanmasındaki gemi sayısını 287 olarak vermiştir. Huang, **op.cit.**, s. 199.

⁵⁴ **Ibid.**, s. 201.

⁵⁵ Keay, **op.cit.**, s. 378.

Dünya siyasi ve iktisadi tarihinde yeni bir sayfa açan Coğrafi Keşifler döneminde, Çin İmparatorluğu'nun başlattığı bu seferler Zheng He'nin ölümü sonrasında devam etmedi ve donanma çürümeye terk edildi. Bir sonraki başlıkta ele alınacak olan Konfüçyüs felsefesine sıkı sıkıya bağlı bürokrat ve yönetici sınıfı, yabancılarla iletişim kurmak, ticaret yapmak ve kâr elde etmenin geleneklerine aykırı olduğunu savundu. Yönetime göre Çin, dünya imparatorluğuydu ve kaynakları asla tükenmeyecekti. Kendi yönetimlerinin güvenliği için Batılılardan ve onların ticaret yaptığı okyanuslardan uzak durmalıydılar.⁵⁶ Seferlerin durdurulmasının bir diğer sebebi de, denizaşırı ticaretle birlikte, tüccar sınıfın güçlenmesinin istenmemesidir. Bürokrat sınıfı, kendi ayrıcalıklı konumunu kaybetmemek adına, Konfüçyüs felsefesinin arkasına saklanarak, tüccar sınıfını arka plana atmış ve seferleri durdurmuştur.⁵⁷

1479'da bu seferlerin kayıtları yakıldı ve 1567'ye kadar Çin'in denizaşırı ticareti sınırlandırıldı.⁵⁸ Donanmanın yokluğu nedeniyle oluşan boşluk ise, Çin kıyılarında korsanlık faaliyetlerinin artmasıyla sonuçlandı. Çin İmparatorluğu'nun bu geri çekilişi ve Avrupalıların denizlerde yükselişi, 19. Yüzyıl'a gelindiğinde imparatorluğun sonunu getirdi. Çin İmparatorluğu, statükoyu korumayı seçerek, kapılarını dışa ve gelişmelere kapattı. Bu döneme dair en ilginç teorilerden biri de, Amerika'nın keşfinin Kristof Kolomb'dan önce Zheng He'nin donanması tarafından

⁵⁶ Dawei, Yanjing, **op.cit.**, s. 174.

⁵⁷ Georg Fülberth, **Kapitalizmin Kısa Tarihi**, Çev. Sadık Usta, 3. Baskı, İstanbul, Yordam Kitap, 2014, s. 118.

⁵⁸ Fairbank, Goldman, **op.cit.**, s. 138.

yapıldığı iddiasıdır.⁵⁹ Bununla beraber emekli İngiliz amiral ve tarih araştırmacısı Gavin Menzies, *1421* adlı eserinde, Çinlilerin Magellan'dan önce dünyayı dolaştığını da iddia etmektedir. Tüm bu iddiaların ortaya atılması bile, Çin'in tüm yanlış politikalara rağmen dünyayı etkileyebilme potansiyelinin göstergesidir.

4. Konfüçyüs Felsefesinin Ming Yönetimindeki Etkisi

Konfüçyüs felsefesi, Çin İmparatorluğu'nda hem istikrarı sağlayan hem de 15. Yüzyıl'dan itibaren dünyayı etkisi altına alan emperyalist dönüşümden uzak tutan öğedir. Halkın bu ağır koşullarda yönetime bağlı kalmasını sağlayan bu felsefenin içinde barındırdığı itaat sistemidir. Bu felsefe, sadece yönetici, yönetilen ilişkisini belirlemekle sınırlı kalmamış ve yönetici sınıfın oluşum kriterlerini, devletin ekonomik politikalarını, devletlerarası ilişkilerini ve hukuk düzenini de etkilemiştir.

Ming Hanedanlığı döneminde yapılan yönetsel ve ekonomik hataların temelinde yüzyıllardır sürdürülen ve Çing Hanedanlığı dönemine de aktarılan olan bu düşünce yapısı yatmaktadır. Ming Hanedanlığı'nın iç politikada yaptığı hatalar Mançuların yükselişini ve iktidarı ele geçirmesini kolaylaştırdı. Çin İmparatorluğu'ndaki refahın sonsuza kadar süreceği yanılgısı ve sadece var olanı devam ettirme politikasının ne kadar yanlış olduğu ise 19. Yüzyıl'a gelindiğinde fark edilecektir. Ming Hanedanlığı, Mançulara görkemli Orta Krallığı değil, Avrupalı

⁵⁹ Fülberth, *op.cit.*, s. 117; "Gavin Menzies: *Mad as a Snake - or a Visionary*", **The Telegraph**, 1 Ağustos, 2008, <http://www.telegraph.co.uk/culture/books/3557568/Gavin-Menzies-mad-as-a-snake-or-a-visionary.html>, (12.07.2015); Michael Zennie, "Does This Map from 1418 Prove Historian's Controversial Claim That the New World was Discovered by the Chinese 70 Years Before Columbus", **Mail Online**, 9 Ekim 2013, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2449265/Who-Discovered-America--Controversial-historian-Gavin-Menzies-claims-Chinese-reached-New-World-first.html>, (12.07.2015); <http://www.gavinmenzies.net/america-book/about-who-discovered-america>. Ayrıntılar için Gavin Menzies'in "Who Discovered America" ve "1421" adlı eserlerine bakılabilir.

devletlerin ve komşularının saldırılarına açık, kurtarılmak için geç kalınmış bir imparatorluk bıraktı.

C) ÇİNG HANEDANLIĞI: MANÇULARIN YÜKSELİŞİ

1. Kuruluş Dönemi

Çin İmparatorluğu'nun son dönemine şekil veren hanedanlık Mançular olmuştur. Mançular, etnik köken olarak Kuzey Mançurya'da yaşayan Tunguz halkından gelmektedirler.⁶⁰ Kökeni 12. Yüzyıl'daki Jin Hanedanlığı'na dayanan Nurhaci (1615-1625), Güneydoğu Mançurya'da Curçen kabilelerini bir araya toplamaya başladı ve 1616'da Mukden'de Sonuncu Jin Hanedanlığı'nı kurdu.⁶¹ Ming yöneticilerinin daha önce de bahsedildiği üzere, vilayetleri üzerinde gerekli idari yapılanmayı kuramaması, Mançuların ilerleyişini oldukça kolaylaştırdı. Mançular, kendi içlerinde birliği sağlamaya çalışırken aynı zamanda Çin İmparatorluğu'nun ritüellerini ve Çince'yi de öğrenmeye başladı.⁶² Ayrıca Mançular, yerel kabilelerle iyi ilişkiler kurmaya çalıştı ve onlara inanç özgürlüğü, vergi indirimleri, unvan ve yüksek maaş verme gibi vaatlerde bulundu.⁶³

1626'da kurucu Nurhaci'nin ölmesiyle yerine oğlu Hong Taiji, diğer adıyla Abahai (1626-1643) geçti. Hong Taiji döneminde, hanedanlık kabileler topluluğu olmaktan çıkıp bürokratik yapıya sahip bir devlet olma yolunda ilerledi. Ayrıca Hong Taiji, yeni devlet yapılanmasındaki olumsuz çağrışımları engellemek adına Curçen

⁶⁰ Britannica Academic, "Manchu", <http://academic.eb.com/EBchecked/topic/361411/Manchu>, (10.01.2016).

⁶¹ Dawei, Yanjing, **op.cit.**, s. 147.

⁶² Fairbank, Goldman, **op.cit.**, s. 143.

⁶³ Dawei, Yanjing, **op.cit.**, s.156.

ve Jin terimlerini kaldırıp ve 1636'da halkına Mançu (parlak), hanedana ise Çing (saf, berrak) adını verdi.⁶⁴

Hong Taiji döneminde Mançular, daha düzenli bir ordu kurarak büyük stratejik seferler düzenledi. Özellikle Ming Hanedanı'na bağlı ve sıkı ilişkiler içerisinde olan Joseon Krallığı'nın (Kore) işgali, Çin tahtına giden yolda önemli bir adımdı. Nurhaci'nin ölümü nedeniyle baş sağlığı dilemediği bahanesiyle Kore işgal edildi ve Ming Hanedanlığı'ndan kopartıldı. 1627'de Kore ile bir antlaşma yapılarak yıllık vergiye bağlandı ve Çing otoritesinin tanınması sağlandı.⁶⁵ Böylece Ming'i devirme yolunda Kore'den karşı cepheye gelecek destek önlendi. 1636'ya gelindiğinde Hong Taiji Kore'yi müttefiki olmaya zorladı ve Moğolların da desteği ile Ming Hanedanlığı'nın yerini almak için asıl faaliyetler başlatıldı. Birçok harekâta Hong Taiji bizzat ordusunun başında yer aldı.⁶⁶ Mançular, disiplinli askeri yapılanmaları ve Çin halkından gelecek tepkileri azaltacak hamleleriyle kısa sürede Ming başkentine kadar ulaştı. Mançular, işgal ettikleri bölgelerde Ming subaylarına, yöneticilerine ölüm ya da taraf değiştirme arasında tercih yapma seçeneği sundu ve Ming'e ihanet etmeyi reddedenleri öldürdü. Birçok Ming yetkilisi ölüm yerine taraf değiştirmeyi seçti.⁶⁷ 1643'te Hong Taiji'nin ölümü, hanedanlığın karşılaşması gereken bir sınavı beraberinde getirdi. Hong Taiji öldüğünde, varisi Shunzhi (1644-1661) sadece 5 yaşındaydı. Bu nedenle yeni imparatorun amcası olan Prens Dorgon Çing Hanedanlığı'nda imparator naipleri iktidarının ilk örneği oldu.⁶⁸

⁶⁴ Fairbank, Goldman, **op.cit.**, s. 144.

⁶⁵ Gertraude Roth Li, "State Bulding before 1644", (ed.) Willard J. Peterson, **The Cambridge History of China, Vol.9 Part One: The Ch'ing Empire to 1800**, United States of America, Cambridge University Press, 2002, s. 53.

⁶⁶ **Ibid.**, s. 56.

⁶⁷ Fairbank, Goldman **op.cit.**, s. 145.

⁶⁸ Britannica Academic, "Dorgon", <http://academic.eb.com/EBchecked/topic/169433/Dorgon>, (06.01.2016).

2. Pekin'in Alınması ve Hanedanlığın Yükselişi

Mançu ilerleyişi devam ederken, Ming topraklarında yoksulluk ve sefalet büyük isyanların başlamasına da neden oldu. Li Zicheng'in önderlik ettiği isyan zamanla bir bağımsızlık hareketine dönüştü ve Li Zicheng 1644'te Pekin'i ele geçirdi. ⁶⁹ Ming Hanedanlığı'nın son imparatoru Chongzhen (1628-1644) "Haydutlar! Lütfen benim vücudumu istediğiniz gibi parçalayın. Ama size, tebaamdan herhangi birine dokunmayı yasaklıyorum." notunu bırakarak kendini astı. Köylü isyanları ile iktidara gelen Ming Hanedanlığı, aynı şekilde son bulmuş oldu. Li Zicheng, Pekin'de kendi yönetimini kurmaya çalıştı fakat 6 Haziran 1644'te Ming askerlerinin Mançu güçleriyle birleşerek gerçekleştirdiği saldırı sonucunda, şehir Çing Hanedanlığı'nın eline geçti.⁷⁰

Ming ve Çing Hanedanlığı arasındaki geçiş oldukça kolay sağlandı. 1630'lardan itibaren ülke geneline yayılan iç isyanlar ve kötü yönetim, Han halkının yeni alternatifler aramasına neden oldu. Mançular, Han ırkından olmasa bile devletin tarihsel yapısına ve halkın geleneklerine uyum sağlamayı başardı. 1644'te başkentin alınmasından sonra, Mançu fetihleri güney eyaletlere doğru genişlemeye devam etti. Bu fetihlerden kaçarak Tayvan'a gelen Zheng Chenggong, 1661'de, 20 yıldır bölgede koloni yönetimi sürdüren Hollanda güçlerini yenmeyi başardı. ⁷¹ Zheng Chenggong, ilk defa Avrupalı bir devleti bozguna uğratmasıyla ünlendi ve Kuomintang milliyetçileri tarafından Tayvan kahramanı, komünistler tarafından ise Tayvan'ı Çin'e katan öncü olarak kabul edildi.⁷² Zheng Chenggong'un ölümünden sonra oğlu yerini aldı ve babası kadar başarılı bir politika sergileyemedi. Nihayetinde,

⁶⁹ Britannica Academic, "Li Zicheng", <http://academic.eb.com/EBchecked/topic/338720/Li-Zicheng>, (06.01.2016).

⁷⁰ Huang , **op.cit.**, s. 235.

⁷¹ Dawei, Yanjing, **op.cit.**, s. 153.

⁷² Keay, **op.cit.**, s. 425.

İmparator Kangxi (1662-1722) 1683'te adayı işgal etti ve Ming yanlısı yönetime son verip Fujian'a bağlı bir vilayet haline getirdi.⁷³

İmparator Kangxi, Çing Hanedanlığı'nın en başarılı 3 imparatorundan biri olarak görülür. Devletin ve toplumun bekasına dair yayınladığı 16 nasihat, hem Çin'de hem Avrupa'da ilgi görmüştür.⁷⁴ Kangxi döneminin en önemli olaylarından biri Rusya Çarlığı ile olan ilişkilerle alakalıdır. 17. Yüzyıl'ın ilk yarısından itibaren Çing Yönetimi, kuzey sınırlarındaki Rus ve Moğol ilerleyişiyle de yüzleşmek durumunda kaldı. Çing Yönetimi ve Ruslar arasındaki en büyük anlaşmazlık konusu Amur Nehri havzasının durumuydu.⁷⁵ İki devlet bu bölgeye dair sınır problemlerini çözmek adına Nerchinsk'te bir araya geldi.⁷⁶ Görüşmelerdeki dil sorununu çözmek üzere, Çin heyetine Thomas Pereira ve Jean-Francois Gerbillon isimli Cizvit misyonerler eşlik etti.⁷⁷ 7 Eylül 1689'da Prens Songgotu ve Fedor Golovin tarafından Nerchinsk Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmayla Amur ve Argun nehirleri iki imparatorluk arasında sınır olarak kabul edildi fakat Moğolistan ve Sibirya arasındaki sınır netleştirilemedi.⁷⁸ Ayrıca iki ülke arasında ticari amaçlı geçiş yapmak serbest hale geldi.⁷⁹ Nerchinsk Antlaşması, Çin'in Batılı bir devlet ile yaptığı ilk antlaşma olarak kabul edilmektedir.⁸⁰ Rusya Çarlığı ile antlaşma sağlanması, Mançuların tüm dikkatini kuzeydeki Moğol ilerleyişine vermesini sağlandı.

⁷³ David Curtis Wright, **The History of China**, Second Edition, Santa Barbara California Denver Colorado Oxford England, Greenwood Press, 2011, s. 92.

⁷⁴ **Ibid.**, s. 93.

⁷⁵ Keay, **op.cit.**, s. 428.

⁷⁶ Peter C. Perdue, "Boundaries and Trade in the Early Modern World: Negotiations at Nerchinsk and Beijing", **Eighteenth-Century Studies**, Vol.43(3), 2010, s. 341.

⁷⁷ **Ibid.**, s. 342.

⁷⁸ James Z. Gao, **Historical Dictionary of Modern China (1800-1949)**, Lanham Maryland Toronto Plymouth UK, The Scarecrow Press, 2009, s. 254

⁷⁹ Dawei, Yanjing, **op.cit.**, s.154.

⁸⁰ Perdue, **op.cit.**, s. 341.

Çing İmparatorluğu'nun altın çağının 2.mimarı, İmparator Yongzheng'dir (1723-1735). Çing Hanedanlığı, Ming kurumlarını devam ettirmekle beraber, eksiklerini tespit edip, bu kurumlara kısa vadeli de olsa bir işlevsellik kazandırdı. İmparator Yongzheng, imparatorun karar alma gücünü korumak ve otoritesini sağlamlaştırmak adına 1729'da özel bir kurul oluşturdu.⁸¹ Bu yapılanma, askeri, ekonomik, sosyal konular başta olmak üzere birçok alanda önemli meseleleri ele almak ve sadece imparatora rapor vermek amacıyla kuruldu. Kurul, Çinli, Moğol ve Mançu 7 devlet adamından oluşmaktaydı.⁸² İlerleyen dönemlerde bu heyet "Büyük Konsey" adıyla, imparatorluğun ana karar mekanizması haline geldi. Büyük Konsey kurulduğu dönemde, Mançu karar alma sürecini Ming Hanedanlığı döneminden kalma bürokrasinin hantallığından kurtarmayı başardı. Önemli konularda doğrudan imparatorun aktif olmasını sağlayan bu mekanizma, başarılı imparatorlar elinde hanedanlığın lehine bir uygulama oldu.

Çing Hanedanlığı'nın en görkemli döneminin son mimarı İmparator Qianlong'dur (1736-1795). İmparator Qianlong döneminde kuzeydeki Moğol ve Türk tehdidi durduruldu, Xinjiang eyaleti (bugünkü Sincan Uygur Özerk Bölgesi) kuruldu, imparatorluk doğal sınırlarına ulaşıldı.⁸³ Qianlong'un 60 yıllık iktidar döneminde, İngiltere ile Çin arasında ilk resmi temaslar gerçekleşti. İngiliz Hükümeti 1793'te Çin'e Büyükelçi George Macartney'i gönderdi.⁸⁴ Macartney'in temel amacı, Çin İmparatorluğu ile iyi ilişkiler kurarak iki ülke arasındaki ticareti kuvvetlendirmektir. İngiliz misyonunun Pekin'e getirdiği toplamda yaklaşık 15.000 sterline eş değer hediyeler, imparatorluk tarafından iki eşit ülke arasında ilişkiler

⁸¹ Fairbank, Goldman, **op.cit.**, s. 150.

⁸² **Idem.**

⁸³ Keay, **op.cit.**, s. 434.

⁸⁴ **Ibid.**, s. 435.

kurma niyetinden çok haraç olarak algılandı.⁸⁵ Çin İmparatorluğu'nda yüzyıllardır devam eden haraç ve diğ  devletlerle ilişkiler sistemine (*Tributary/Haraç Sistemi*) göre, bir devletin imparatorluğa böyle görkemli hediyelerle gelmesi ve kabul töreninden geçmesi, imparatorluğun otoritesini kabul edip, koruyuculuğunu talep etmekle eş değ rdi.⁸⁶

3. *Chinoiserie* Akımı ve Beyaz Lotus İsyanı

17. ve 18. Yüzyıl, İngiltere ve Çin arasında ciddi bir ticaret hacminin oluştuğu dönemlerdir. Coğrafi Keşifler ve Cizvit misyonerlerin Çin'e gelişi sonrasında Avrupa'nın bölgeye ilgisi oldukça arttı. Doğu Hint şirketi aracılığıyla, Çin'den İngiltere'ye lüks malları ithal ediliyordu. Çin ipeğ , porseleni, mimarisi, edebiyatı, dili ve çay merak konusuydu ve oldukça rağbet görmekteydi. Bu akım genel olarak “*Chinoiserie*” terimi ile ifade edilmektedir.⁸⁷ Çin'den Avrupa'ya giden bu ürünler, yüksek standartların, zenginliğin bir sembolü olarak görölüyordu.⁸⁸ İngiltere bu dönemde Çin'den birçok alanda ürün ithal etmesine karş n, aynı oranda Çin'e ihracat yapamadı. Çin İmparatorluğu'nun kendine yeter yapısı ve yabancı ölkelerle ticareti en alt düzeyde tutma politikası İngiltere'nin ekonomik yapısını oldukça etkiledi. Hatta Çin'den ithal ettiğ  oranda Çin'e ihracat yapılamayınca, İngiliz Parlamentosu Hindistan, İran ve Çin'den gelen işlenmiş ipek ve basma, boyanmış pamuklu giysilerin giyilmesini yasakladı, yasağ  ihlal edenlere ise 200 sterlinlik bir ceza

⁸⁵ Ponting, **op.cit.**, s. 677.

⁸⁶ Gao, **op.cit.**, s. 369.

⁸⁷ Ulrike Hillemann, **Asian Empire and British Knowledge**, Great Britain, Palgrave Macmillan, 2009, s. 7.

⁸⁸ **Ibid.**, s. 1.

belirlendi.⁸⁹ Ayrıca, Çin'den gelen ürünlere %100'ü aşan vergiler koyarak sorunu çözmeye çalıştı.⁹⁰ İngiltere ve Çin İmparatorluğu arasındaki bu ticaret dengesi sorunu, 19. Yüzyıl'a gelindiğinde tam tersi bir hal alacaktır. Çin'den gelen çayın İngiliz ekonomisine ve toplumuna verdiği ekonomik ve ahlaki zarara vurgu yapanlar, İngilizlerin Çin'e pazarladığı afyonun etkilerini sorgulamayacaktır.

İmparator Qianlong, 1795'te oğlu lehine tahtan feragat etti fakat yine ülke yönetiminde etkili olmaya devam etti. İmparator Jiaqing (1795-1820) döneminin en önemli olayı 1796 Beyaz Lotus İsyanı'dır. Budist Beyaz Lotus Mezhebi, Ming Hanedanlığı'nın devrilmesinden sonra, Çing Hanedanlığı'nı devirip eski düzeni kurmayı hedeflemekteydi.⁹¹ Bu isyan kısa sürede yayıldı ve taraftarlar, İmparatorluğun Yeşil Sancak Ordusu'nu yenmeyi başardı. İsyanı bastırabilmek, hanedanlığın tam 9 senesini aldı. Çing Hanedanlığı, 16 vilayetinden asker topladı ve yaklaşık 4 yıllık gelire denk düşen 200 milyon *taeli* ⁹² bu isyanı bastırmak için harcadı.⁹³ Beyaz Lotus İsyanı, Han ırkından olmayan Mançuların yüzleşmek zorunda kaldığı ilk ciddi yönetim karşıtı isyandır ve İmparatorluğun askeri gücünün yetersizliğini gözler önüne sermiştir. Bu isyandan dersini almayan Çing Hanedanlığı, 19. Yüzyıl'ın ortalarına gelindiğinde çok daha büyük isyanlarla karşılaştı ve Avrupalılara büyük tavizler vermek durumunda kaldı.

⁸⁹ K. Marx, F. Engels, **Sömürgecilik Üzerine**, Çev. Muzaffer Erdost, 2.Baskı, Ankara, Sol Yayınları, 2009, s. 51.

⁹⁰ Keay, **op.cit.**, s. 445.

⁹¹ Britannica Academic, "White Lotus Rebellion", <http://academic.eb.com/EBchecked/topic/642358/White-Lotus-Rebellion>, (05.01.2016).

⁹² Tael, gümüşün tartı değeri birimdir. Yaklaşık olarak 1 Tael 37,6 grama denk gelmektedir. Keay, **op.cit.**, s. 407.

⁹³ Gao, **op.cit.**, s. 390.

4. 19. Yüzyıl Öncesinde Çing Yönetimi'ne Genel Bir Bakış

Çing Hanedanlığı, art arda gelen başarılı imparatorlar sayesinde altın çağını yaşadı, yabancı bir hanedan olmasına karşın, birçok Han kökenli hanedandan daha çok imparatorluk yararına hizmet etti. Ming Hanedanlığı döneminin kurumsal yapısı tamamen değiştirilmedi. Bunun yerine merkezi otoriteyi arttıracak iyileştirmeler yapıldı. Vilayetlere vali atanmasına ek olarak birkaç eyaletten sorumlu olacak genel valiler sisteme eklendi. Genel valilerin, direkt imparatora rapor vermesi sağlandı. Halkın desteklediği yerel şeflerin otoritesi azaltıldı.⁹⁴ Ming Hanedanlığı döneminde olduğu gibi 6 bakanlıktan oluşan sistem devam ettirildi ve bu bakanlıklarda Çinliler, Mançular ya da Moğollar yer alabildi. ⁹⁵ Mançular sivil bürokrasiden Çinlileri tamamen dışlamamakla birlikte, onları her zaman gözetim altında tuttu. İmparator Yongzheng'in kurduğu Büyük Sekreterlik sayesinde de haremağalarının İmparator otoritesini gölgelemesi engellendi ve saray içindeki ihtilaflar en aza indirildi.

17. Yüzyıl'da dış ticaret yoluyla ülkeye daha çok gümüş girdi ve Mançular döviz konusunda Ming Hanedanlığı'na göre daha başarılı bir politika yürüttü. Gümüş parayı tüm ülkede kullanıma açmak yerine sadece ticaret bölgeleriyle sınırlamayı başardı.⁹⁶ Vergilendirme ile ilgili düzenlemeler yapıp halkın üzerindeki yük azaltılmaya çalışıldı. İmparator Kangxi döneminde vergilendirme sabit bir düzeye çekildi. ⁹⁷ Ayrıca memur maaşları arttırıldı ve toplanan gelirlerin merkezi hükümet ve yerel yönetimler arasında daha makul bir paylaşımı sağlandı.⁹⁸ Sınırlar genişledikçe yeni tarım alanları açıldı, daha fazla artı değer elde edildi. Tarım

⁹⁴ Dawei, Yanjing, **op.cit.**, s. 150.

⁹⁵ Fairbank, Goldman, **op.cit.**, s. 146.

⁹⁶ Huang, **op.cit.**, s. 237.

⁹⁷ Ponting, **op.cit.**, s. 571.

⁹⁸ Keay, **op.cit.**, s. 440.

sektöründeki uzmanlaşma ve verim artışı, Çing Hanedanlığı dönemindeki refahı ve nüfus artışını beraberinde getirdi.

Çing Hanedanlığı, 17. ve 18. Yüzyıl'da ekonomik ve askeri açıdan çağdaşı birçok ülkeden daha güçlü ve huzurlu bir dönem geçirdi. Mançular, Çin'in geleneksel yönetimi ve kültürüne gerekli adaptasyonu sağlamayı başardı. Mançular, Konfüçyüs felsefesinden çok Budizm'e yakın olsalar bile devlet yönetimi ve toplum düzeninde Konfüçyüs felsefesini devam ettirdiler. Konfüçyenizm, Çing Hanedanlığı'nın hükmetmesini kolaylaştıracak bir hiyerarşi prensibine sahipti. Bu prensip gereği, evlatlar babalarına, halk da imparatora itaat etmeliydi.⁹⁹ Mançular, Han ırkından olmayan bir hanedanlık olarak, bu felsefenin yöneten sınıfına verdiği meşruiyetten fazlasıyla yararlandı. Konfüçyenizm sadece yönetimi değil, ülkenin ekonomik tercihlerini, sınav sistemini, hukuk düzenini de oldukça etkiledi. Devlet sınavları, adayların devlet yönetimine dair kabiliyetlerini ölçmekten çok Konfüçyüs klasiklerine olan hâkimiyetlerini ve şiir yazma yeteneklerini ölçüyordu. Yabancılarla ticaret yapmanın Konfüçyüs felsefesi ile çelişmesi, yapılan ticareti tek bir limanda sınırlı tutabiliyor ya da zaman zaman tamamen durdurabiliyordu. İmparatorluğun bu geleneksel yapısı, nüfus artışı ve değişen dünya koşullarıyla birlikte sonunu getiren temel nedenlerden biri oldu. Devlet yapılanmasında, sosyal ve ekonomik düzende yapılan sınırlı reformlar, ülkeye uzun bir refah süreci getirse de, 19. Yüzyıl'a gelindiğinde imparatorluğu kurtarmaya yetmeyecektir.

⁹⁹ Fairbank, Goldman, **op.cit.**, s. 154.

D) 19. YÜZYIL'DA ORTA KRALLIK

1. Güçlenen ve Dönüşen Batı

19. Yüzyıl'da, sadece Çin İmparatorluğu değil, tüm dünya mutlak bir dönüşüme girdi. 18. Yüzyıl sona ererken, arkasında tüm devletleri ve halkları etkileyecek iki devrim bıraktı: “Sanayi Devrimi” ve “Fransız Devrimi”. Hobsbawm’ın deyimiyle “Çifte Devrim”¹⁰⁰ sadece ortaya çıktığı İngiltere ve Fransa’yı değil, tüm dünyayı büyük bir değişim sürecine götürdü. Sanayi Devrimi, devletler arasındaki ekonomik ve siyasi güç dengesini ters yüz edecekti. Fransız İhtilali’nin getirdiği “özgürlük”, “eşitlik” ve “milliyetçilik” kavramları ise tüm dünyaya hızla yayılacak ve özellikle çok uluslu imparatorlukların yaşayacağı sorunlarda önemli bir etken olacaktı. Fakat bunların yaşanmasından önce Avrupa’nın Napolyon Savaşları ile uğraşması, büyük bir yıkım ve kargaşa süreciyle başa çıkması gerekti.

Amerika Birleşik Devletleri’ne (ABD) baktığımızda, 1823’te Monroe Doktrini’ni ilan ederek, Avrupalı devletlerin karmaşık dünyasından uzak durmayı ve kendi periferisine ise kimseyi karıştırmamayı tercih etmişti. ¹⁰¹ Monroe Doktrini, ABD’nin izolasyonist politikasının başlangıcı olarak gösterilse de, 19.Yüzyıl’ın ikinci yarısında Japonya’ya demirleyecek Amerikan zırhlıları, dünyaya bunun aksi yönünde bir tablo çizecektir.

Nihayetinde 1815 Viyana Kongresi ile birlikte uzun süre Avrupa’da nispeten istikrar sağlayacak bir uyum süreci başladı. Avrupalı devletler, kendi aralarındaki savaflara son verdikten sonra, 19. Yüzyıl bilim ve teknolojisinin onlara bahsettiklerinden yararlanmaya başladılar. Makineler, yavaş yavaş insan gücünün

¹⁰⁰ Eric Hobsbawm, **Devrim Çağı 1789-1848**, Çev. Mustafa Sina Şener, 6.Baskı, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2012, s. 9-10.

¹⁰¹ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, 4.Baskı, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2007(1), s.712.

yerini aldı ve üretilen metalar tüm dünya pazarına yayılmaya başladı. İnsan gücünün üretim sürecindeki rolünün değişmesi, kölelerin ve işçi sınıfının konumu da değiştiren bir gelişmeydi. Kölelik 19. Yüzyıl'ın başında söylem olarak belki sonlandı¹⁰² ama Sanayi Devrimi bir nevi modern köleliğin de başlangıcını oluşturdu. Fabrikalarda ucuz iş gücüne duyulan ihtiyaç, insanların da birer meta haline gelmesine neden oldu.

İngiltere 19.Yüzyıl'ın başında “Dünyanın Atölyesi” olarak adlandırılıyordu.¹⁰³ Fakat kendi halkını ve sömürgelerini açıktan kurtar(a)mıyordu. Başta İngiltere ve Fransa olmak üzere, sanayileşen Avrupalı devletleri, yeni pazarlar, hammadde, ucuz işgücü arayışına girdi. Buhar makineleri sayesinde kömür üretimi artış gösterdi ve bu gelişmeler de demiryolu ve buharlı gemilerin dünya sahnesine girişini sağladı.¹⁰⁴ Demiryolları ve buharlı gemiler, ulaşımda büyük kolaylıklar sağladı fakat emperyalist devletlerin daha uzaklarda ve daha çok sömürge edinmesine de hizmet etti. Sanayi Devrimi'ni gerçekleştiren ülkelerin ilk hedefi, hammadde ve arazi fiyatlarının ucuz ve işçi ücretlerinin düşük olduğu sermaye sıkıntısı çeken devletlere yönelmek oldu.¹⁰⁵ Bu sebeplerden Batılı devletlerin yolu Çin İmparatorluğu topraklarına da düşecekti.

2. I. Afyon Savaşı ve Çin'in Batı'ya Açılma Süreci

19. Yüzyıl, Orta Krallık için refah döneminin sona erdiği ve birçok sorunla yüzleşmek zorunda kaldığı bir dönem oldu. Yapısal sorunlar ve dış baskılar

¹⁰² Ponting, **op.cit.**, 660.

¹⁰³ V. İ. Lenin, **Kapitalizmin En Yüksek Aşaması Emperyalizm**, Çev. Olcay Geridönmez, 6. Baskı, İstanbul, Evrensel Basım Yayın, 2014, s. 81.

¹⁰⁴ Douglas Dowd, **Kapitalizm ve Kapitalizmin İktisadi Eleştirel Bir Tarih**, Çev. Cihan Gerçek, 2. Baskı, İstanbul, Yordam Kitap, 2013, s. 45-46.

¹⁰⁵ Lenin, **op.cit.**, 82.

birleşince, imparatorluğun zayıf noktaları bir bir ortaya çıkmaya başladı. Avrupalı devletler, Cizvit misyonerlerin betimlediği görkemli imparatorluğun asıl yüzünü, Afyon Savaşları'ndan itibaren görmeye başladı.

Avrupalı devletler, 16. Yüzyıl'dan itibaren Çin ile ticari, diplomatik bağlar kurmaya çalıştılar. Çin İmparatorluğu'nun ise bu konudaki tavrı her zaman sabit oldu, Batılılarla ticaretin sınırlı tutulması tercih edildi. Çünkü yönetici sınıfa göre, Orta Krallığın barbarlardan elde edeceği hiçbir şey yoktu. Çin İmparatorluğu 19. Yüzyıl'a gelene kadar kendine ve hamisi olduğu diğer çevre devletlere yetecek düzeyde kaynaklara sahipti. Batılı devletler, tarih boyunca bu zenginliğe ulaşmanın yollarını aradı, bu arayış Coğrafi Keşifleri ve yeni dünya düzenini beraberinde getirdi. 16. Yüzyıl sonrasında, deniz aşırı ticaretin hacmi giderek genişleyecektir. İngiltere, kurulan bu kapitalist düzenin merkezindeki ülkeydi ve Çin İmparatorluğu ile ticari ilişkileri 17. Yüzyıl'dan itibaren giderek daha ciddi boyutlara ulaştı. 19. Yüzyıl'a kadar, Çin İmparatorluğu ve İngiltere arasındaki ticaret, Çin lehine genişledi ve İngiltere'den Çin İmparatorluğu'na sürekli gümüş ithali gerçekleşti.¹⁰⁶ Çin İmparatorluğu'na bu akışı sağlayan temel ihracat ürünü siyah çaydı. Daha önce bahsedildiği üzere, Avrupa'da Doğu'nun zenginliğine duyulan hayranlık İngiltere dış ticaret dengesinde ciddi sıkıntılara yol açmaya başladı. Bunun da temel nedeni, Avrupa'nın tarihin başından beri Doğu'ya ihraç ettiğinden daha fazlasını ithal etmiş olmasıdır.¹⁰⁷ İngiltere ve Çin arasındaki 18. Yüzyıl ticareti bunun en açık örneklerinden biridir. İngiltere, 19. Yüzyıl'a doğru bu dengeyi ters yüz edecek bir ihraç ürünü buldu: afyon.

¹⁰⁶ Marx, Engels, **op.cit.**, s. 17.

¹⁰⁷ Hobsbawm, **op.cit.**, s. 45.

Afyon, Tang Hanedanlığı'ndan beri Çin'de ilaç yapımında kullanılan ve ithal edilen bir maldı. 1620'de Tayvanlılar afyon ve tütünü karıştırarak elde ettikleri uyuşturucuyu güneydoğu kıyılarına yaymaya başladılar. 1729'da imparatorluk afyon ihracatını yasakladı fakat Portekizliler, Hindistan limanlarından küçük miktarlarla Çin'e afyon sokmaya devam etti.¹⁰⁸ 1773'te İngiliz devlet adamlarının Doğu Hindistan Şirketi'ne Çin'e afyon ticareti yapma önerisi getirmeleri yeni bir dönemin başlangıcı oldu. 1800'de Çin'e yapılan afyon ithalatı yaklaşık 2000 sandık civarındaydı.¹⁰⁹ Çin İmparatorluğu'nda afyon tüketimin giderek artması sosyal ve ekonomik sorunları beraberinde getirdi. Afyon kullanımının halk arasında yaygınlaşması kültürel yozlaşmaya neden olmaya başladı. 18. Yüzyıl boyunca ülkeye akan gümüş afyon ticareti yüzünden erimeye başladı. Çin Yönetimi afyon ticaretini 1796, 1813 ve 1814'te resmen yasakladı fakat uygulamada tam bir başarı sağlanamadı.¹¹⁰ Bunun temel nedeni afyon ticaretinin oldukça karlı bir iş olması ve Çinli memurların da tam bu nedenle yasakların delinmesine yardımcı olmasıydı.

Afyon ticareti, İngiltere-Çin ekonomik dengelerini tersine çevirmiş ve gümüşün akış yönü Batı'ya yönelmişti. Afyon ticaretinin yasaklanması üzerine, İngiltere, Doğu Hindistan Şirketi'nin Çin'deki ticaret tekeline 1834'te son verip, ticaretin devamlılığını bizzat kendisi sağlamaya karar verdi.¹¹¹ İngiliz tekstil sektörü günden güne büyümekteydi ve işte bu yüzden İngiltere, Çin ile resmi ilişkilerin kurulmasını ve Çin pazarına girmeyi istiyordu.¹¹² 1836'ya gelindiğinde Çin'e yıllık ortalama 1,820 ton afyon girer hale gelmişti ve yaklaşık 12 milyon afyon bağımlısı

¹⁰⁸ Frederic Wakeman, "The Kanton trade and the Opium War", (ed.) John K. Fairbank, **The Cambridge History of China, Vol. 10 Late Ch'ing 1800-1911 Part 1**, London Newyork Melbourne, Cambridge University Press, 1978, s.171.

¹⁰⁹ Marx, Engels, **op.cit.**, s. 241.

¹¹⁰ Ponting, **op.cit.**, s. 677.

¹¹¹ Marx, Engels, **op.cit.**, s. 235, s. 243.

¹¹² Armaoğlu, **op.cit.**, 2007(1), s. 744.

olduğu tahmin ediliyordu. ¹¹³ İmparator Daoguang (1821-1850), 1838'de Hindistan'dan afyon ithalatını yasakladı ve gerekli denetlemeyi yapması için imparatorluk temsilcisi olarak Lin Zexu'yu Kanton'a gönderdi.¹¹⁴ Lin Zexu 1839'da 20 bin sandık kaçak afyona el koydu ve İngiliz tüccarların kenti terk etmelerini emretti. ¹¹⁵ Lin Zexu, kaçakçılık yapan şirketlerden birinin başkanı olan Lancelot Dent'in yargılanmasını istedi. Lancelot Dent'in tutuklanması Macao'daki İngiliz başmüfettişi Charles Eliot tarafından birincil ve kaçınılmaz savaş davetiyesi olarak yorumlandı. ¹¹⁶ Bu önlemlere ek olarak Lin Zexu, Kraliçe Victoria'ya afyon ticaretinin gönüllü olarak bırakılmasını öneren bir mektup kaleme aldı ve yirmi kopya hazırlatarak Avrupa'ya giden gemilere teslim etti. Çin'in bu yaptırımlarına karşı bir İngiliz filosunun harekete geçtiği haberi Lin Zexu'ya ulaşsa da, imparatorluk temsilcisi bunun sadece bir gözdağından ibaret olduğunu düşünmüştü.¹¹⁷ Çin İmparatorluğu'nun bu dönemdeki en büyük hatalarından biri, dışarıdan gelebilecek tehditleri ciddiye almaması ve çağdaşı olan devletlerin askeri, ekonomik, siyasi gelişimlerini takip etmemesidir. Orta Krallığın dünyanın merkezi olduğu ve yenilmez olduğu düşüncesinin getirdiği pervasızlık, imparatorluğa çok büyük bedeller ödetmiştir.

Çin İmparatorluğu'nun afyon ticaretine karşı aldığı önlemler karşısında İngiliz donanması 1840'da Kanton'dan 15 savaş gemisi ve 4000 askeri ile Pekin'e doğru yola çıktı.¹¹⁸ Hint Hükümeti, 1840'ta Büyük Britanya İmparatorluğu adına

¹¹³ Frederic Wakeman, **op.cit.**, s. 178.

¹¹⁴ David Scott, **China and the International System 1840-1949**, Albany, State University of New York Press, 2008, s. 20.

¹¹⁵ Ponting, **op.cit.**, s. 677.

¹¹⁶ Keay, **op.cit.**, s. 449.

¹¹⁷ Huang, **op.cit.**, s. 257.

¹¹⁸ Scott, **op.cit.**, s. 24.

Çin'e savaş ilan etti ve böylece I. Afyon Savaşı resmen başlamış oldu.¹¹⁹ İngilizlerin amacı, Çin'e baskı uygulayarak, 1793'ten beri uğraşı verilen diplomatik ve ekonomik ilişkileri kurmaktır. İngiltere için afyon ticaretinden elde edilen kazanç oldukça önemliydi ve Çin birçok mal ihraç edebileceği devasa bir pazardı. Diplomatik misyonuyla amacına ulaşamayan İngiltere, savaş gemileriyle istediğini almaya kararlıydı. İngilizler, Yangtze ve İnci Nehri ağzındaki adaları işgal etti ve başkente ciddi bir tehdit oluşturmaya başladı. 1841'de Ningbo işgal edildi.¹²⁰ 1842 yazına gelindiğinde İngilizler Şanghai ve Nanking'e girmişlerdi.¹²¹ Göksel İmparatorluk, İngiltere'nin ezici gücüne boyun eğdi ve 1842'de Nanking Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmayla Kanton'a (Guangzhou) ek olarak, Şanghai, Ningpo, Xiamen (Amoy), Fuzhou (Foochow), Batı'nın ticaret noktası haline geldi. İthalat ve ihracat vergileri sabitlendi, Hong Kong 150 yılına İngiltere'ye bırakıldı. Ayrıca İngilizlere Çin topraklarında yargı dokunmazlığı tanındı. İngiltere'nin en çok gözetilen ulus kaydından yararlanmasına ve son olarak iki hükümet arasında yapılacak yazışmalarda eşitliğin esas alınmasına karar verildi.¹²² Nanking Antlaşması ile İngiltere ve Çin İmparatorluğu arasındaki komisyonerler ve tekel şirketler, ortadan kalktı, ticaret belirlenen limanlarda serbest hale geldi.

Nanking Antlaşması'ndan sonra, 1844'te Amerikalılarla Wanghia, Fransızlar ile Whampoa Antlaşmaları imzalandı ve iki ülkeye de İngilizlerle benzer haklar tanındı.¹²³ Ayrıca bu ülkelerin Çin'deki misyonerlik faaliyetlerine müsaade edildi. Çin İmparatorluğu'nun Fransa ve ABD ile de benzer antlaşmalar yapmasının sebebi, Batılı ülkeleri Uzakdoğu'da bir rekabete sürüklemek ve İngilizlere karşı Amerikan

¹¹⁹ Huang, **op.cit.**, s. 258.

¹²⁰ **Ibid.**, s. 259.

¹²¹ Armaoğlu, **op.cit.**, 2007(1), s.745.

¹²² Huang, **op.cit.**, s. 259.

¹²³ Armaoğlu, **op.cit.**, 2007(1), s. 746.

ve Fransız desteğini kazanmaktı.¹²⁴ Çin İmparatorluğu'nun bu stratejisi istediği gibi gitmeyecek ve sonunda parçalara bölünen Orta Krallık olacaktı.

Çing Hanedanlığı'nın yaşadığı bu travmanın temel sebebi, gerekli askeri teçhizattan ve ordu modernizasyonundan yoksun olmasıdır. Ming Hanedanlığı döneminde gerçekleştirilen 7 deniz seferinden sonra, donanma faaliyetleri durma noktasına geldi. Bu durum bölgede özellikle Japon korsanların güçlenmesine neden oldu. Mançular da kara birliklerine daha çok önem verdi. Denizlerde oluşan bu otorite boşluğu İngiliz donanmasının rahatlıkla önemli bölgelere ulaşmasını sağladı ve işgallerini kolaylaştırdı. Savaş sonrasında imparatorlukta çeşitli reformlar gerçekleştirilmesi gerektiğine, Batı teknolojisinin takip edilmesi gerektiğine dair söylemler gündeme gelmeye başladı. Fakat Konfüçyenizme sıkı sıkıya bağlı mandarin sınıfı bu önerilere kulak tıkamayı seçmiştir. I. Afyon Savaşı'nın önemli karakterlerinden Lin Zexu, İngiltere'nin askeri gücünün boyutlarını fark etti ve reformlar gerektiğini savundu. Fikirleri imparatorluk politikası ile ters düştüğü için yetkileri alınarak Orta Asya'ya sürgün edildi.¹²⁵ Çing Yönetimi'nin bu tavrı, 1850'lere kadar devam etti. Bu süreç boyunca Batı ve Çin arasındaki teknolojik, ekonomik ve askeri uçurum daha da açıldı.

I. Afyon Savaşı ile beraber, İngiltere'deki Çin algısı tamamen değişti. Çin kültürüne, ürünlerine duyulan merak ve hayranlık yerini aşağılama ve düşmanlığa bıraktı. Çin İmparatorluğu artık Batı'nın gözünde geri kalmış, aydınlanmadan nasibini almamış ve modern dünyaya eklemlendirilmesi gereken bir şark ülkesinden fazlası değildi. 1816'da Amherst misyonu Çin'den dönerken Napolyon'un sürgün edildiği St. Helena adasına uğradı ve burada Napolyon, Çin İmparatorluğu hakkında İngiliz devlet adamlarına önemli uyarılarda bulundu. Napolyon, Çin'in uyuyan bir

¹²⁴ Keay, *op.cit.*, s. 455.

¹²⁵ Scott, *op.cit.*, s. 30.

dev olduğunu ve öyle bırakılması gerektiğini, şayet uyanırsa tüm dünyayı sarsacağını söyledi. “İngiltere, Çin’e nasıl savaşılabacağını öğretip tüm dünyayı tehlikeye atmak istiyorsa, Çin’i işgal edebilir” sözleriyle Napolyon, Avrupa’yı Çin’e karşı yıllar öncesinde uyardı.¹²⁶ Napolyon’un bu uyarıları belki 19. Yüzyıl boyunca bir anlam ifade etmemiş olabilir fakat 20. Yüzyıl’a gelindiğinde, değerini kanıtlayacaktır. Napolyon’un bahsettiği uyanış uzun ve sancılı bir şekilde gerçekleşecektir. Bu sürecin başlangıç noktası Afyon Savaşları oldu.

3. Taiping İsyanı ve II. Afyon Savaşı

19. Yüzyıl’ın ikinci yarısına gelindiğinde, Çin İmparatorluğu birçok sorunla yüzleşmek zorunda kaldı. Bu sorunların başında büyük bir nüfus artışının yaşanması gelmektedir. Çin nüfusu, 19. Yüzyıl’ın ortalarında 330 milyonu geçti.¹²⁷ Bunun anlamı, imparatorluğun daha çok tarım alanı ve istihdam sağlaması gerektiğidir. İmparatorluğun halkın refahını sağlayamaması, Afyon Savaşı ile itibar kaybetmesi ülkede birçok yerde hanedan karşıtı gruplar oluşmasına ve isyanların çıkmasında etken olarak gösterilebilir. Fakat en önemli etken, 1823’ten beri süre gelen doğal felaketlerdi. 1815’de Endonezya’daki Mt Tambora volkanik yanardağının aktif hale gelmesi ve yaşanan patlama, bölge iklimini oldukça etkiledi ve havanın giderek soğumasına neden oldu.¹²⁸ Bölgenin yağış rejimi değişti ve bu da sel felaketlerini beraberinde getirdi. 1823, 1833 ve 1850’de meydana gelen sel felaketleri, güney eyaletlerinin temel besin kaynağı olan pirinç tarımına büyük bir darbe indirdi.¹²⁹

¹²⁶ **Ibid.**, s. 26.

¹²⁷ Ponting, **op.cit.**, s. 571.

¹²⁸ Shuji Cao, Yushang Li, Bin Yang, “Mt. Tambora, Climatic Changes, and China’s Decline in the Nineteenth Century”, **Journal of World History**, Vol. 23, No. 3, 2012, s. 591-592.

¹²⁹ **Ibid.**, s.598.

18. Yüzyıl boyunca Çing Yönetimi Avrupa'daki çağdaşlarına göre çok daha başarılı ve insancıl bir afet yardım politikası gözetmiş olsa da, 19. Yüzyıl'da iç sorunlar ve dış sorunların çakışmasıyla, mevcut afet yardım politikası da yerini başarısızlığa bıraktı. Böyle dönemlerde Çing Yönetimi piyasaya daha uygun fiyata tahıl sürer ya da bu tahılları hibe eder, vergileri azaltır ya da kaldırır ve yerli elitleri bölgesel yardıma, aş evleri kurmaya teşvik ederdi. Fakat 19. Yüzyıl'ın ilk yarısında bu gelenek devam ettirilemedi.¹³⁰ Halkını afetlerden yeteri kadar sakınamayan Çing otoritesi, bunun bedelini birçok isyanla karşı karşıya kalarak ödedi.

Ülkenin kuzeyinden güneyine birçok bölgesinde çeşitli isyanların baş göstermesi, Avrupalıların bitmek bilmeyen talepleri Çing Hanedanlığı'nı ciddi bir buhrana sürükledi. 19. Yüzyıl'da Çin İmparatorluğu'nun gidişatını etkileyen en büyük ayaklanma, Taiping İsyanı'dır. Guangzhou'da yaşayan ve Hakka olarak adlandırılan bir azınlığa mensup Hong Xiuquan bu isyana önderlik etti.¹³¹ Hong, 4 kere imparatorluğun memurluk sınavlarına girip başarısız olmuş ve ardından Mançu yönetimine muhalif hale gelmişti. Ülkedeki Hristiyan misyonerlerden oldukça etkilendi. Bir süre sonra Tanrı'nın onu, halkı Mançu zulmünden kurtarmakla görevlendirdiğine ve kendisinin de İsa'nın kardeşi olduğuna inanmaya başladı.¹³²

Hong Xiuquan, başta kendi halkı Hakkalar olmak üzere, yoksulluktan canından bezmiş insanlara umut vererek, onları yanına çekmeye başladı. Ona inanan bu kitle "Tanrı'ya Tapınanlar" olarak adlandırıldı. Zamanla bu kitle, askeri ve siyasi olarak örgütlenmeye başladı.¹³³ 1850'lerin sonuna gelindiğinde, Tanrı'ya Tapınanlar müritleri yaklaşık yirmi bin kişiyi bulmuştu. Elindeki bu büyük orduyla Hong,

¹³⁰ Kathryn Ederton-Tarpley, "Tough Choices: Grappling with Famine in Qing China, the British Empire, and Beyond", **Journal of World History**, Vol. 24, No. 1, 2013, s. 164-165.

¹³¹ Ponting, **op.cit.**, s. 678.

¹³² Fairbank, Goldman, **op.cit.**, s. 206.

¹³³ Keay, **op.cit.**, s. 459.

1851’de “Büyük Barışın Göksel Krallığı”nı ilan etti.¹³⁴ Taipinglerin çıkış noktası, oldukça gerçek dışı olmakla beraber, hareketin örgütlenmesi ve icraatları bir o kadar düzenli ve sağlamdır. Taiping İsyanı sırasında ortaya çıkan muhalif yönetim, köleliği kaldırdı. Buna ek olarak kadınlara kamusal örgütlenme içinde özel bir yer verdi, ayak sarma uygulamasını¹³⁵ sona erdirdi.¹³⁶ Taiping orduları 1851-1864 yılları arasında 600 şehri ele geçirmiş ve 1853’te Nanking’i alıp başkent ilan etmiştir. İmparatorluğun profesyonel ordusu, isyancılara karşı başarı sağlayamayınca Kuzey’deki sancaklardan Moğol ve Mançu askerler getirtildi. Fakat onlar da, güney ikliminin ve coğrafyasının şartlarına kolayca uyum sağlamayı başaramadı.¹³⁷

Başta Taiping İsyanı olmak üzere, ülkenin çeşitli bölgelerinde isyanlar devam ederken, Çing Hanedanlığı’nın uğraşması gereken başka sorunlar da ortaya çıktı. 1842 Nanking Antlaşması ile İngiltere, Çin İmparatorluğu ile ticaretini arttırabilecek zemini sağladı fakat ihracatını istediği düzeyde arttıramadı. Nanking Antlaşması’nda afyon ticaretinin yasal olduğuna dair bir ibare bulunmaması ve Çin pazarında İngiliz tekstil ürünlerinin hala rağbet görmemesi İngiltere’yi rahatsız ediyordu. İngiltere’nin Çin’e yaptığı mamul mal ihracatının 1842 öncesinden pek bir farkı yoktu.¹³⁸ Taiping İsyanı’nın yarattığı kaostan yararlanmak isteyen İngiltere ve Fransa, Kanton’daki Çin Hükümeti temsilcisine başvurdu, Nanking ve Whampoa antlaşmalarının genişletilmesini talep etti.¹³⁹ Çin tarafı ise bu isteğe olumlu bir yanıt vermedi.

¹³⁴ Fairbank, Goldman, **op.cit.**, s. 209.

¹³⁵ 10.Yüzyıl’da ortaya çıkan bu uygulama, 5-8 yaş arası kız çocuklarının iyi bir evlilik yapabilmek için ayaklarının sarılarak küçültülmesine dayanır. Ayrıntılar için: **ibid.**, s.173-175; “Unbound: China's last 'lotus feet' – in pictures”, **The Guardian**, 15 Haziran 2015, <https://www.theguardian.com/artanddesign/gallery/2015/jun/15/unbound-chinas-last-lotus-feet-in-pictures>, (10.03.2016).

¹³⁶ Fernand Braudel, **op.cit.**, s. 238.

¹³⁷ Fairbank, Goldman, **op.cit.**, s. 209.

¹³⁸ Marx, Engels, **op.cit.**, s. 117.

¹³⁹ Armaoğlu, **op.cit.**, 2007(1), s. 748.

1856 yılına gelindiğinde, Çin kıyılarında ortaya çıkan bir sorun, İngilizlerin ve Fransızların amaçlarına ulaşmasına ortam hazırladı. İngiliz bir kaptan tarafından yönetilen ve İngiliz bayrağı taşıyan *Arrow* isimli bir Çin gemisine, Kanton limanında korsanlık gerekçesiyle el konuldu.¹⁴⁰ Teknenin İngiliz bayrağı taşıması ve Çinli yetkililer tarafından bayrağın indirilmesi, İngiliz kamuoyunda büyük tepkiyle karşılandı.¹⁴¹ Çinli vali, İngiliz tarafına yazışmalar yoluyla gerekli açıklamaları yapıp, teknenin bir Çinli'ye ait olduğunu belirtse de, imparatorluğu bekleyen yeni sorunu engelleyemedi.¹⁴² *Arrow* olayını takiben, Guangxi'de Fransız bir misyonerin yerel bir yönetici tarafından idam edildiği haberi Avrupa'ya ulaştı. İngiliz ve Fransız kuvvetleri yaşanan bu olayları bahane ederek 1857 yılının sonunda Guangzhou'yu işgal etti.¹⁴³ Hem iç isyanlarla, hem de Batılı güçlerle uğraşmak zorunda kalan Çing Hükümeti bir kez daha yenildi ve 1858'de Tientsin Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmayla beraber, misyonerlik faaliyetlerinin serbest kılınması, Pekin'de daimi elçilik bulundurabilme, yeni ticaret limanlarının açılması gibi talepler gündeme getirildi. Bunlara ek olarak afyon ticaretinin makul vergi oranlarıyla Çin'de yasal hale getirilmesi istendi.¹⁴⁴

Tientsin Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi için, imzalanmış metni taraf devletlerin birbirine teslim etmesi gerekiyordu. İngilizler ve Fransızlar antlaşma metnini Pekin'e teslim için 18 savaş gemisiyle geldi.¹⁴⁵ Batılıların savaş gemileriyle başkente girmeye direktmesi ve 1859'da İngiliz ve Fransız birliklerine karşı küçük bir başarı elde edilmesi, Çing Yönetimi'nin zaten şartları çok ağır olan Tientsin

¹⁴⁰ Scott, **op.cit.**, s. 36.

¹⁴¹ Marx, Engels, **op.cit.**, s. 97.

¹⁴² **Ibid.**, s. 99.

¹⁴³ Huang, **op.cit.**, s. 263- 264.

¹⁴⁴ Keay, **op.cit.**, s. 465.

¹⁴⁵ Huang, **op.cit.**, s. 264.

Antlaşması'nı imzalamaktan vazgeçmesine sebep oldu. Çing Yönetimi'nin bu tutumu, 1859'da Tientsin'in ve Jehol'deki Yazlık Saray'ın İngiliz ve Fransız kuvvetleri tarafından işgal edilmesiyle sonuçlandı.¹⁴⁶ Çin İmparatorluğu bir kez daha yenilgisini kabullendi ve 1860'ta İngilizler ve Fransızlara teslim olduğunu bildirdi. İngilizler 18 Ekim 1860'ta Yazlık Saray'ı yakarak terk etti.¹⁴⁷ İngilizlerin bu davranışı hem Avrupa'da hem de Çin'de oldukça eleştirildi. Victor Hugo, "İşte medeniyetin barbarlığa yaptığı budur" diye belirterek, Yazlık Saray'ın yakılmasını eleştirdi ve medeniyet, barbarlık gibi kavramları bir kez daha düşünmeye teşvik etti.¹⁴⁸ Kendisini modern dünyanın ve medeniyetin temsilcisi olarak tanıtan İngiltere, Çin İmparatorluğu'nun mimarisinin, sanatının ve kültürünün en önemli parçalarından biri olan Yazlık Saray'ı bu şekilde tarih sahnesinden silmiş oldu. Yazlık Saray'ın yakılması, Çin İmparatorluğu'nun aşağılanması örneklerinden biri olarak Çin halkının hafızasına kazındı.

Yazlık Saray'ın yakılmasıyla son bulan çatışmalar sonrasında, Tientsin Antlaşması yerine 1860'ta Pekin Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmayla, Tientsin'de kararlaştırılan maddelere ek olarak tazminat arttırıldı, Kowloon Yarımadası İngilizlere bırakıldı ve son olarak Fransız misyonerlere Çin'in iç eyaletlerine yerleşme izni verildi. Avrupalı devletler ve Çin arasında arabuluculuk yapmasının karşılığı olarak, Amur nehrinin kuzeyi ve Wusuli nehrinin doğusundan denize kadar olan 780.000 kilometrekarelik alan¹⁴⁹ Rusya'ya bırakıldı.¹⁵⁰

¹⁴⁶ Keay, **op.cit.**, s. 465.

¹⁴⁷ Scott, **op.cit.**, s. 44.

¹⁴⁸ Chris Bowlby, "The Place of Shame That Makes China Angry", <http://www.bbc.com/news/magazine-30810596>, (12.06.2015).

¹⁴⁹ Yaklaşık olarak Türkiye'nin yüzölçümü kadar bir alandan söz ediliyor.

¹⁵⁰ Huang, **op.cit.**, s. 265.

İç isyanlar ve imparatorluğun Avrupalı devletlerce aşağılanması, Çing Yönetimi'nde ilk ciddi değişikliği beraberinde getirdi. 1861'de İmparatoriçe Cixi, Prens Gong ve Baş Sekreter Wenxiang'ın desteği ile yönetime el koydu. Bu tarihten itibaren Çing Yönetimi, Avrupalı devletlere karşı yatıştırma politikası izledi ve içte huzuru sağlamak için yönetimde daha fazla Çinli devlet adamına yetki verdi. Avrupalılarla olan siyasi ve ticari ilişkilerin düzenlenmesi için ileride üzerinde daha fazla durulacak olan *Zongli Yamen* (Dış İlişkiler Ofisi) kuruldu.¹⁵¹ Çinli devlet adamlarına daha fazla inisiyatif tanıma politikasının başlangıcı olarak da Zeng Guofan, Taiping isyanını bastırmak üzere görevlendirildi.¹⁵² Pekin Antlaşması yapıldıktan sonra Çing Hanedanlığı ve Avrupalı güçlerin tek ortak amacı vardı: isyanları bastırıp ülkede düzeni tekrar sağlamak. Çing Hanedanlığı, kendi otoritesinin devamını sağlayacağı, Avrupalı devletler de serbestçe ticaret yapabilecekleri ve Pekin Antlaşması'nın şartlarını yürürlüğe sokacakları ortamı tesis etmek istiyordu. Dolayısıyla başta Taiping İsyanı olmak üzere, ülkedeki isyanları bastırmak için Avrupalılar ve hanedanlık iş birliği yaptı. Çinli askerler Tientsin'de İngilizlerden eğitim almaya ve Avrupalıların temin ettiği modern silahları kullanmaya başladı.¹⁵³ Charles Gordon tarafından idare edilen "Her Zaman Muzaffer" adlı bir alay da isyanların bastırılmasına yardım etti.¹⁵⁴ 1862'de Çin-İngiltere-Fransa ortak kuvvetleri, Taipinglere karşı harekete geçti ve 1864'te Nanking'i isyancıların elinden geri aldı.¹⁵⁵

İsyan güçlerinin kendi aralarında anlaşmazlığa düşmesi ve Avrupalıların ezici güçlerini hanedanlık lehine kullanması, imparatorluğun çöküşünü daha ileri bir tarihe

¹⁵¹ *Ibid.*, s. 270.

¹⁵² Fairbank, Goldman, *op.cit.*, s. 212.

¹⁵³ Kwang-Ching Liu, "The Ch'ing Restoration", (ed.) John K. Fairbank, **The Cambridge History of China, Vol. 10 Late Ch'ing 1800-1911 Part 1**, London Newyork Melbourne, Cambridge, University Press, 1978, s. 425-426.

¹⁵⁴ Huang, *op.cit.*, s. 268.

¹⁵⁵ Armaoğlu, *op.cit.*, 2007(1), s. 749.

ertelemiş oldu. Çing Yönetimi, İngiltere ve Fransa ile iş birliği yaptığı dönem boyunca, onların askeri güçlerine, eğitim tekniklerine ve teknolojilerine daha yakından bakma imkânı buldu. Tüm bu yaşananlar sonrasında, hanedanlık kendi devamını sağlayabilmek adına bir dizi değişikliğe gitmesi gerektiğine ikna oldu. Taiping İsyanı ve II. Afyon Savaşı, Orta Krallığın Batılı devletlere ve dünyaya bakışını değiştirmeye başlamasıyla sonuçlandı. Halk bazında ise, tüm bu yaşananlar Mançu Hanedanlığı'na ve Batılı ülkelere ciddi anlamda tepkilerin oluşmasına sebep oldu. Batılıların Çin'e giderek daha fazla müdahale etmesi ve Mançuların başarısız politikaları, Çin milliyetçiliğinin yükselmesine de zemin hazırlayacaktır.

4. Rusya ve ABD ile İlişkiler

Rusya, 19. Yüzyıl'a kadar Çin İmparatorluğu'nun en fazla ayrıcalık tanıdığı Batılı ülkeydi. İngilizler ve Fransızların 1842'de top ve tüfekleriyle kabul ettirdiği şartların birçoğunu, Rusya Çarlığı, 1689 Nerchinsk Antlaşması ile sağlamayı başardı. Batılı devletlerin Çin ile ekonomik ve diplomatik ilişkileri arttıkça, Rusya da Uzak Doğu'da daha aktif olmaya başladı. Özellikle 19. Yüzyıl'da İngiltere ve Rusya arasındaki rekabet, Çin İmparatorluğu'na da fazlasıyla yansımaya başlamıştır. Afyon Savaşları'yla İngiltere ve Fransa'nın Çin İmparatorluğu üzerinde daha fazla hâkimiyet kurmaya başlaması, Rusların Nerchinsk Antlaşması ile askıya aldığı Amur Nehri'nin güneyine inme faaliyetlerini tekrar gündeme getirdi. Rusya'nın bu dönemde Çin ile olan ilişkilerini şekillendiren esas unsur bu rekabet olmuştur. Rusya, İngiltere'nin Hindistan'a giden yolları üzerinde tehdit yaratarak, rakibini baskı altında tutmaya çalıştı. Çing Hanedanlığı ise söz konusu emperyalist ülkelerin

rekabetlerinden yararlanarak ülkesini kurtarmayı denedi. Fakat Avrupa’da birbiriyle çatışan bu devletler, Uzakdoğu’da ortak çıkarları için birlik olacaktır.

I. Afyon Savaşı’ndan sonra İngiltere’nin Çin ile ticareti arttığı için, Ruslar da Orta Asya’da daha aktif bir ticaret yürütmek istemekteydi. Rusya, 1851’de Çing Yönetimi’ni ikna etmeyi başardı ve iki ülke arasında Kuldja Antlaşması imza edildi. Bu antlaşmayla beraber İli ve Tarbagatay yeni ticaret noktaları haline geldi. Ayrıca Rus tüccarların Çin’de kalma süreleri uzatıldı, depo, ev ve mezarlık inşa edebilmelerine izin verildi. Kısacası Kuldja, Nanking Antlaşması’nın Orta Asya ticareti için uyarlanmış bir versiyonuydu.¹⁵⁶

Taiping İsyanı ve II. Afyon Savaşı, Çin İmparatorluğu’nun Rusya’ya yeni tavizler vermesiyle sonuçlandı. İngiliz ve Fransız birliklerinin Çin limanlarına, Amerikalıların ise Japonya’ya doğru yol alması, Rusya’nın Pasifik’teki varlığına büyük bir tehditti. Rusya 1854’te Çin Yönetimi’ne, Fransa ve İngiltere ile savaşta olduğunu¹⁵⁷ bu nedenle Sahalin Adası’nın güvenliğini sağlamak üzere Amur’un güneyine birlik gönderdiğini bildirdi.¹⁵⁸ Taiping İsyanı’nı bile bastırmakta güçlük çeken Çing Yönetimi, Rusya’nın bu oldu-bitti politikasına gereken cevabı veremedi. II. Afyon Savaşı sonrası Çing Hanedanlığı, bir yandan İngiltere ve Fransa ile müzakere ederken, bir yandan da Rusya’nın Amur Vadisi üzerindeki baskılarıyla uğraşmak zorunda kaldı.

¹⁵⁶ Joseph Fletcher, “*Sino-Russian Relations*”, (ed.) John K. Fairbank, **The Cambridge History of China, Vol. 10 Late Ch’ing 1800-1911 Part 1**, London Newyork Melbourne, Cambridge, University Press, 1978, s. 331.

¹⁵⁷ Rusya, bu sırada Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere ve Fransa ile Kırım Savaşı nedeniyle harp durumundaydı. Ayrıntılar için: Armaoğlu, **op.cit.**, 2007(1), s. 227-253.

¹⁵⁸ Fletcher, **op.cit.**, s. 337.

1858’de Rus temsilcisi Mikolsu Murayov, baskıları sonucunda Çin temsilcisi Yishan’a Aigun Antlaşması’nı kabul ettirebildi.¹⁵⁹ Aigun Antlaşması’yla Amur’un kuzeyi ve Wusuli’nin doğusunda kalan bölge Ruslar’a bırakılıyordu.¹⁶⁰ Çing Yönetimi, baskılardan bunalıp Tientsin ve Aigun Antlaşmaları’nı reddettiğinde ülkenin başına çok daha büyük problemler açtı ve sonunda Rusların yardımını istemek zorunda kaldı. Rusların arabuluculuğu ile daha önce bahsi geçen 1860 Pekin Antlaşması imzalandı ve Aigun Antlaşması da yürürlüğe girmiş oldu.¹⁶¹ Rusya Çarlığı, bu dönemde en az kaybı verip belki de en çok kazanan devlet oldu. Aigun Antlaşması’nın yürürlüğe girmesiyle Ruslar, Pasifik’te önemli bir üssü, Vladivostok’u elde etti.¹⁶²

ABD, Japonya’nın Batı’ya açılma sürecinde daha etkin olmakla beraber, Çin’de yaşananları da ilgiyle takip etti. Rusya Çarlığı gibi, Afyon Savaşları’nın ortaya çıkardığı fırsatlardan yararlanmayı ihmal etmedi. 1844’te Çin ve ABD arasında Wangxia Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile Nanking Antlaşması’nın İngiltere’ye tanıdığı haklar ABD’ye de tanındı. ABD, Çin’de afyon ticareti yapan Amerikalı satıcıların Çinli yetkililere teslimini kabul etti.¹⁶³ Wangxia Antlaşması iki devlet arasında imzalanan ilk antlaşma oldu. ABD, bu dönemde İngiltere ve Fransa’ya nispeten Çin’e daha tedbirli bir yaklaşım sergilemekteydi. İngiltere’nin yürüttüğü güç diplomasisinin aksine, Washington daha barışçıl yollarla Çin’e yaklaşmayı ve antlaşmalar sistemine dâhil olmayı denedi.

Afyon Savaşları sonrasında yapılan bu eşitsiz antlaşmalar dizisi, Çin’den Avrupa’ya, Avustralya’ya ve Amerika’ya göçü arttırmıştır. 1850’lerde Çin’in artık

¹⁵⁹ Gao, *op.cit.*, s. 3.

¹⁶⁰ David Schimmelpenninck Van Der Oye, “*Russian Policy: 1815-1917*”, (ed.) Dominic Lieven, **The Cambridge History of Russia, Vol.II Imperial Russia 1689-1917**, Cambridge New York Melbourne Madrid Cape Town Singapore Sao Paulo, Cambridge University Press, 2006, s. 561.

¹⁶¹ Gao, *op.cit.*, s.4.

¹⁶² Hugh Seton Watson, **The Decline of Imperial Russia 1855-1914**, Ninth Edition, Newyork Washington, F.A. Praeger, 1965, s. 83.

¹⁶³ Gao, *op.cit.*, s. 382.

kendi halkına istihdam yaratamaması ve Batılı ülkelerde ucuz işgücüne olan ihtiyacın artması bu göçün temel sebepleri olarak düşünülebilir. Çin'den Batı'ya bu göçler arttıkça, özellikle Amerika ve Avustralya'da sosyal ve siyasi sorunları beraberinde getirmiştir. 1868'te ABD ve Çin arasında yapılan Burlingame Antlaşması, taraf ülkelerin vatandaşlarına karşılıklı olarak yerleşim hakkı tanımış ve göçü serbest kılmıştır.¹⁶⁴

Burlingame Antlaşması eşitsiz antlaşmalara karşı oldukça umut verici görünmüş fakat antlaşma şartları ABD tarafından ihlal edilmiş ve tanınan haklar zamanla geri alınmıştır. Özellikle 19. Yüzyıl'ın ikinci yarısında, ABD'ye göç eden Çinli aileler, işçiler büyük bir ırkçılıkla karşı karşıya kalmıştır.¹⁶⁵ Çinliler, Avrupa'da, Avustralya'da ve Amerika'da “sarı tehdit”, “ikinci dereceden ırk” gibi ayrımcı ve aşağılayıcı tabirlere muhatap olmak durumunda kalmıştır. Eşitsiz antlaşmaların belki de en acımasız tarafı, Batılı devletlerin vatandaşlarına Çin'de yargısal olarak dokunulmazken, Batı'da Çinlilerin her türlü tecride ve kötü muameleye maruz kalmasıdır. Çin halkının kendi ülkesinde ve yurtdışında yaşadığı bu travmalar uyanışının başlangıcı olacaktır.

¹⁶⁴ Scott, *op.cit.*, s. 59.

II. BÖLÜM:

ÇİN İMPARATORLUĞU’NU KURTARMA ÇABALARI VE İMPARATORLUĞUN ÇÖKÜŞÜ

A) MODERNLEŞME VE REFORM ARAYIŞINDA ORTA KRALLIK

1. Taiping İsyanı Sonrası Genel Durum ve Kendini Güçlendirme

Hareketi

19. Yüzyıl’ın ilk yarısı, Çing Hanedanlığı’nın birden fazla sorunla başa çıkmaya çalıştığı ve ciddi anlamda başarısızlığa uğradığı bir dönem olarak sonlandı. Erken dönem Mançu imparatorlarıyla yakalanan refah, nüfusu arttırdı. Fakat bu nüfusun temel gelir kaynağı olan tarım arazileri aynı oranda artış göstermedi. 1780-1851 yılları arasında iklim değişikliklerinden kaynaklanan kuraklık ve seller, ürünlerde verimin düşmesine, kıtlıklara, salgın hastalıklara neden oldu.¹⁶⁶ Bu durum, Kuzey ve Güney eyaletlerinde patlak veren büyük ayaklanmaların temel sebebini oluşturdu. Sanayi Devrimi’ni gerçekleştirip, pazar arayışına giren Avrupalı devletlerin de yönünü Uzakdoğu’ya çevirmesiyle, Çin İmparatorluğu kendini büyük bir çıkmazın içinde buldu. Çin halkı afyona alıştırıldı, ülke limanlarındaki egemenlik yavaş yavaş kaybedilmeye başlandı. İmparatorluk, savaşlarla meşgul olduğu için halka gerekli afet yardımını yapamadı, halka gerekli yardımını yapamayınca, ortaya çıkan iç isyanlarla uğraşmak zorunda kaldı. Nihayetinde Batılı devletlere ciddi tavizler vererek içteki sorunlara tekrar yönelmeyi tercih etti.

¹⁶⁶ Lingbo Xiao, **et.al.**, “Famine, Migration and War: Comparison of Climate Change Impacts and Social responses in North China Between the Late Ming and Late Qing Dynasties”, **The Holocene**, Vol. 25, No. 6, 2015, s. 905.

Taiping İsyanı sırasında yaklaşık 40 milyon insanın öldüğü iddia edilmekte ve bu nedenle bu isyan dünyanın en büyük isyanı olarak görülmektedir.¹⁶⁷ 1850’lerde 410 milyon olan Çin nüfusu, Taiping, Nian, Müslüman ayaklanmaları ve salgın hastalıklar nedeniyle, 1873’e gelindiğinde 350 milyona düştü.¹⁶⁸ 23 senelik bu kaos döneminde yaklaşık 60 milyon insanın öldüğü tahmin ediliyor. İlk Afyon Savaşı’nın üstünden yaklaşık 20 sene geçtikten sonra saraydaki yönetici sınıf ve Konfüçyen okumuş kesim ilk defa Çin İmparatorluğu’nun zayıflığını kabul etti ve çözümü üzerine düşünmeye başladı.

İmparatorluktaki reform sürecinin başlangıcı tarihçi ve coğrafyacı Wei Yuan’ın önerilerinden yola çıkılarak şekillendirildi. Wei Yuan’a göre, Batılıları yenmek ve mevcut isyanları bastırmak için Batılı devletlerin silah teknolojisi ve savaş taktikleri kullanılmalıydı. Bir diğer öneri, barbarlara karşı barbarların kullanılmasıydı.¹⁶⁹ Bu taktik aslında imparatorluğun birçok döneminde Kuzey sınırlarından gelen tehditlere karşı uygulanmıştı. Konfüçyen öğretilerin yeniden değerlendirildiği, Batı’nın teknolojisine adaptasyonun hedeflendiği bu dönem “Kendini Güçlendirme Hareketi” (1860-1895) olarak adlandırılır.¹⁷⁰ İmparator Tongzhi (1862-1874) döneminde çalışmalar başladığı için 1862-1875 tarihleri arası, “Tongzhi Restorasyonu” olarak da geçmektedir.¹⁷¹

¹⁶⁷ Wright, **op.cit.**, s. 107.

¹⁶⁸ Fairbank, Goldman, **op.cit** s. 216

¹⁶⁹ W. Scott Morton, Charlton M. Lewis, **China: Its History and Culture**, Fourth Edition, McGraw-Hill, Inc., 2004, s. 160; U. Rıfat Karlova, **Çin Modern Tarihine Yolculuk**, İstanbul, Başlık Yayın Gurubu, 2011, s. 150; Britannica Academic, “Wei Yuan”, <http://academic.eb.com/levels/collegiate/article/76433>, (12.05.2016).

¹⁷⁰ Orijinal ismi: Self-Strengthening Movement. Gao, **op.cit.**, s. 310.

¹⁷¹ Michael Dillon, **Modernleşen Çin’in Tarihi**, Çev. Eylem Ümit Atılgan, Aydın Atılgan, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2016, s. 117.

Restorasyon dönemi ağırlıklı olarak teknolojik ve askeri yenilikler üzerine kurgulandı fakat bu yeniliklerin sağlanabilmesi için Batılılarla daha yoğun temaslar gerekli olduğundan imparatorluğun devletlerarası ilişkileri de değişmeye başladı. Nasıl ki Afyon Savaşları öncesinde Çin İmparatorluğu Batılılarla diplomatik ve ticari ilişkiler kurulması için, kendi üstünlüğünün tanınmasını ön koşul olarak sunduysa, 19. Yüzyıl'ın ikinci yarısından itibaren Avrupalı devletler de Çin ile uzlaşmazlıkların çözümü ve teknolojik danışmanlık için eşit devletlerarası ilişkileri şart koştu. Bu nedenle reform sürecini bir nevi, Göksel İmparatorluğun merkezde ve erişilmez olduğu ilişkiler sisteminden, eşit devletler arası sisteme geçişi olarak da değerlendirebiliriz. Restorasyon sürecinin ilk adımı ve diplomatik ilişkilerin yeniden şekillendirilmesinin başlangıcı ise birinci bölümde bahsi geçen dış ilişkiler ofisinin kurulmasıdır.

2. Çin İmparatorluğu ve Konfüçyan Dünya: *Tributary*/Haraç Sistemi

Afyon Savaşları, Çin ve Batılı devletler arasında sadece ekonomik çıkarlara dayalı bir savaşlar dizisi değildi. Aynı zamanda Konfüçyan dünya ile Vestfalyen dünya arasındaki çarpışmayı da temsil ediyordu. Batılıların, 1648 Vestfalya Antlaşması ile temelleri atılan “iç işlerine karışmama” prensibi gibi önemli ilkelerin yer aldığı “egemen-eşit” devletler sistemini, Çin’e silah zoruyla, savaş gemileri diplomasisiyle kabul ettirmeye çalışması oldukça ironiktir. Her ne kadar dışa kapalı, ticaretten uzak bir imparatorluk olarak bilinse de Çin İmparatorluğu’nun yüzyıllardır diğer devletlerle diplomatik ve ekonomik ilişkiler kurmak için kullandığı bir sistem mevcuttu: *Tributary*/Haraç Sistemi.

Çin İmparatorluğu'nun kendine biat eden devletlerle olan ilişkilerini belirleyen bu sistemin tam olarak Türkçe karşılığı bulunmamaktadır. Çince'de 朝贡体制 (chaogong tizhi) karakterleriyle ifade edilmektedir. Bu karakterler de “vergiye/haraca dayanan sistem” anlamını vermektedir.¹⁷² Genelde bu sistem, Çin İmparatorluğu'na haraç veren devletlerin oluşturduğu düzen olarak düşünülse de, Haraç Sistemi, bundan ibaret değildir.¹⁷³ Hatta Tributary'nin İngilizce sözlüklerde ilk karşılığı olan akarsu kolu anlamı, sistemi zihnimizde canlandırmak adına iyi bir metafor olabilir. ¹⁷⁴ Akarsuyun ana hattını Çin İmparatorluğu olarak düşünürsek, diğer bağlı devletler bu akarsuyun diğer kollarını oluşturmaktadır. Çin İmparatorluğu, bu kolları besleyen ana hat olsa bile, kolların güzergâhına müdahale etmemektedir. Başka bir deyişle, Çin İmparatorluğu'nun aldığından belki de daha fazlasını verdiği bir sistem söz konusudur.

Haraç Sistemi, Çin ve sistemi kabul eden diğer devletler arasında diplomatik, politik, kültürel ve ekonomik ilişkiler sağlayan kurum ve normlar setidir.¹⁷⁵ Batı'nın egemen eşit devletler vaadine karşılık, Çin İmparatorluğu, kendisinin kültürel üstünlüğünü kowtow denilen secde töreniyle kabul eden devletlere, Çin'in kapılarını

¹⁷² Yongjin Zhang, “The Tribute System”, **Oxford Index**, <http://oxfordindex.oup.com/view/10.1093/obo/9780199920082-0069>, (03.08.2016); <http://www.dict.com/Cince-Turkce> üzerinden “朝”, “贡” ve “体制” karakterleri ayrı ayrı aratıldığında bu anlama ulaşılmaktadır. Ayrıca, zargan, tureng, thefreedictionary gibi birçok internet sözlüğü de Tributary System'ı, “Vergi Sistemi” olarak tanımlamaktadır.

¹⁷³ Tributary System Türkçe makaleler ve kitaplarda Vergi/Haraç Sistemi olarak Türkçe'ye uyarlanmıştır. Sistemin vergi ilişkilerinden çok daha fazlasını kapsaması nedeniyle bu uyarlamanın zayıf kaldığını düşünmekle birlikte, ben de bu çeviriyi kullanmayı tercih ettim.

¹⁷⁴ John Dyson, **Students' Dictionary (Öğrenci Sözlüğü)**, Çev. Önder Renkliydırım, Best Kitabevi, İstanbul, 2001, s. 705; Tureng, “Tributary”, <http://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/tributary>, (03.08.2016); Zargan, “Tributary”, <http://www.zargan.com/tr/q/tributary-ceviri-nedir>, (03.08.2016); The Free Dictionary, “Tributary”, <http://www.thefreedictionary.com/tributary>, (03.08.2016).

¹⁷⁵ David C. Kang, **East Asia Before the West: Five Centuries of Trade and Tribute**, Paperback Edition, Newyork Chicester West Sussex, Columbia University Press, 2012, s. 55.

aralama ve hamilik olanaklarını sunmaktaydı.¹⁷⁶ Haraç sisteminde Çin ve diğer devletler arasında bir hiyerarşi olmakla birlikte, bu devletlerin kendi aralarında da bir hiyerarşi mevcuttur. Çin'in en tepede olduğu bu piramitte hiyerarşik düzeni belirleyen unsur, devletin askeri ve ekonomik gücünden ziyade, Çin'e kültürel olarak yakınlığıdır.¹⁷⁷

Konfüçyüs ahlakına dayanan bu sistem, devletleri karşılıklı çıkar ilişkileri olan bağımsız birimler olarak görmekten çok, birbirine karşı mutlak saygı, bağlılık göstermesi gereken aile üyeleri olarak konumlandırmaktaydı.¹⁷⁸ Haraç Sistemi, Zhou Hanedanlığı dönemine dayanmakla birlikte, asıl şeklini Ming ve Çing Hanedanlıkları döneminde aldı.¹⁷⁹ Bu sisteme baktığımızda, ekonomik ve askeri gücün, devletlerarası ilişkilerde belirleyici olmamasının bölgede barışı sağladığını dahi söyleyebiliriz. Bölgenin önemli devletleri, Kore, Japonya ve Annam'ın sisteme dâhil olduğu Ming Hanedanlığı döneminde sadece iki savaş gerçekleşti.¹⁸⁰

Haraç sistemi, bu sisteme dâhil olan devletlerin elçilerinin Çin'e belirli aralıklarla ziyaretler düzenlemesi ve hediyeler, vergiler vermesini içermektedir. İlk bakışta, bu sistem Çin ve bağlı devletler arasında sömürge ilişkisi gibi görünse de, getirilen hediye ve sunulan vergiler sembolik olup, büyük bir ekonomik değer taşımamaktadır.¹⁸¹ Bu bağlamda imparatorluk topraklarına en çok ziyaret izni alan devlet, imparatorluğun olanaklarından en çok yararlanabilen devlet demektir. Elçilik ziyaretlerinin sıklığı, o devletin Çin'e kültürel yakınlığıyla doğru orantılıydı. Başka

¹⁷⁶ **Ibid.**, s.56-57.

¹⁷⁷ **Idem.**

¹⁷⁸ Qin Yaqing, "Why is There No Chinese International Relations Theory", **International Relations of the Asia-Pacific**, Vol. 7, No. 3, 2007, s. 323.

¹⁷⁹ Yang Zewei, "Western International Law and China's Confucianism in the 19th Century Collision and Integration", **Journal of the History of International Law**, Vol. 13, 2011, s. 292.

¹⁸⁰ Kang, **op.cit.**, s. 2.

¹⁸¹ Joseph Mackay, "Rethinking the IR Theory of Empire in Late Imperial China", **International Relations of the Asia-Pacific**, 2014, s.7.

bir ifadeyle, Konfüçyenizm, haraç sistemine dahil olan devletler arasında hiyerarşiyi belirleyen temel unsurdu. Bu yüzden bu ziyaretler, Çin'in diğer devletlere karşı öne sürdüğü bir ödüllendirme/cezalandırma aracı olarak görülebilir.

Genel yapısına bakıldığında bu sistem Çin'in;

- Konfüçyen değerler üzerinden kendisini ve diğerler ülkeleri konumlandırıp meşrulaştırdığı,
- Ekonomik imkânlarını diğer ülkelere karşı yaptırım aracı haline getirdiği,
- Dıştan gelebilecek tehditlere karşı kendini çevreleyecek güvenli devletler halkası oluşturduğu¹⁸²
- Askeri gücünü bölgedeki devletler arasında çıkabilecek anlaşmazlıklara karşı önleyici bir güç olarak kullandığı, eşitler arası olmayan ama bölgeye istikrar getiren bir yapı oluşturmasını sağladı.

Batılı devletlerinrettiği antlaşmalarbağıyla eşitler arası diplomatik ilişkiler sistemi, Çin'in bu zamana kadar devam ettirdiği sistemi tamamen sarsacak nitelikteydi. Teorik olarak eşit, bağımsız devletlerin aktör olduğu, güçlünün kazandığı, yayılmacı Batı uluslararası ilişkiler sistemi ile devletler arasında güççe değil, kültüre dayalı bir hiyerarşinin olduğu, muhafazakâr ve dışa kapalı, merkeziyetçi Konfüçyen dünya düzeninin¹⁸³ ortak bir zeminde buluşması imkânsızdı.

Çin İmparatorluğu'nun kendini en gelişmiş hatta yegâne medeniyet olarak tanımlayıp geri kalanları barbar olarak konumlandığı Konfüçyen sistem, Afyon Savaşları ile birlikte derin bir yara aldı. Çinli devlet adamları, hiç tanımadıkları ve tanımaya çalışmadıkları bu ulusları, kendi kuzey komşularıyla karıştırmamaları gerektiğini anlamaya başladı. Çin İmparatorluğu'nu yenilgilerle dolu bir döneme

¹⁸² Zewei, *op.cit.*, s. 191.

¹⁸³ *Ibid.*, s. 295.

sürükleyen Batılı devletlerin, muazzam deniz kuvvetleri, güçlü silahları ve nihayetinde istediklerini uygulatabilmek adına kuralları vardı. Çinli devlet adamları, Avrupalı devletler arasında ilişkileri düzenleyen bu sistemi anlamak adına 19. Yüzyıl'ın ikinci yarısından itibaren aktif bir çaba göstermeye başladı.

3. Konfüçyen Devlet İlişkilerinden Modern Diplomasiye Geçiş

Tientsin Antlaşması ile birlikte Avrupalılar için barbar anlamına gelen *yi* kelimesinin kullanılmasının bırakılması ve Prens Gong'un Avrupalılarla ticari/siyasi meselelerin müzakere edileceği bir organ oluşturma teklifi yeni bir süreci beraberinde getirdi.¹⁸⁴ 20 Ocak 1861'te İmparator Xianfeng (1851-1861), Prens Gong'un önerisini kabul etti ve *Zongli Yamen* kuruldu.¹⁸⁵

Zongli Yamen başlangıçta, Avrupalıları yatıştırma ve yakındaki tehditlere daha çok yönelebilmek için tasarlanmıştı ve geçici bir organ olarak düşünülmüyordu. Prens Gong'a göre, o dönemde Çin için en büyük dış tehdit, giderek güçlenen ve genişleyen Rusya idi.¹⁸⁶ Geçici olarak düşünüldüğü için de 1890'a kadar bir devlet dairesi olarak resmi kaydı bile yoktu. Bununla birlikte zamanla, *Zongli Yamen*, imparatorluğun Batı tarzı diplomasiye ve uluslararası hukuk kurallarına açılan bir pencere haline geldi ve birçok reform önerisiyle, hükümeti modernleşmeye teşvik eden kurum oldu. 1861-1868 arasında beş baş danışmandan üç tanesi *Zongli Yamen*'den iken, bu sayı yıllar içinde arttı ve 1881'de tüm baş danışmanlar *Zongli*

¹⁸⁴ Zhang Xiaomin, Xu Chufeng, "The Late Qing Dynasty Diplomatic Transformation: Analysis from an Ideational Perspective", *Chinese Journal of International Politics*, Vol. 1, 2007, s. 424.

¹⁸⁵ *Ibid.*, s. 428

¹⁸⁶ Kissinger, *op.cit.*, s. 102.

Yamen bünyesinden seçilir oldu.¹⁸⁷ İmparatorlukta önemli kararların alınmasında kilit bir pozisyonun *Zongli Yamen* içinden seçilmesi, departmanın devlet işlerinde ne kadar güç sahibi haline geldiğinin bir göstergesidir.

1862’de reform sürecini her alanda etkileyecek bir yenilik gerçekleşti ve imparatorluk Pekin’de *Tongwenguan*’ı (Tercüman Okulu) açtı. İmparatorluk askeri, teknolojik, dış ilişkiler alanlarında çeviri yapabilecek hem Mançu hem Çin kökenli gençler yetiştirmeye başladı.¹⁸⁸ İngilizce ve Fransızca gibi Batı dilleri eğitimiyle birlikte, bilimsel dersler de verilmek istense de, yönetici kesimin çoğunluğu Batı bilimi denen şeyin zaten Çin’in matematiğine dayandığını söyleyerek buna karşı çıktı.¹⁸⁹ Tüm muhalefete rağmen, okul zamanla Çin’in Batı ile diplomatik ilişkilerini yürütebilecek diplomatik kadronun ve teknolojik açığı kapatacak mühendislerin yetişmesinde önemli rol oynadı.

Avrupa’ya resmi olmasa da ilk diplomatik ziyaret 1866’da Robert Hart ve okulun öğretmenlerinden W.A.P Martin’in girişimleriyle gerçekleşti. Robert Hart ve okulun üç öğrencisi dokuz Avrupa ülkesini ziyaret etti.¹⁹⁰ Bu misyon, Çin İmparatorluğu’nun Avrupalı devletlere resmi ziyaretler gerçekleştirmesi için gerekli ortamı hazırladı. İmparatorluk, kendi çıkarlarını korumak için elçi göndermenin gerekliliğini kavramaya başladı.

Çin İmparatorluğu’nda diplomatik değişime önemli göstergelerden biri, uluslararası hukuk kitaplarının Çince’ye çevrilmeye başlanmasıdır. Reform yanlısı

¹⁸⁷ Ting-Yee Kuo, Kwang-Ching Liu, “*Self-Strengthening: The Pursuit of Western Technology*”, (ed.) John K. Fairbank, **The Cambridge History of China, Vol. 10 Late Ch’ing 1800-1911 Part 1**, London Newyork Melbourne, Cambridge University Press, 1978, s. 504.

¹⁸⁸ Karlova, **op.cit.**, s. 81.

¹⁸⁹ Fairbank, Goldman, **op.cit.**, s.218.

¹⁹⁰ Knight Biggerstaff, “*The Official Attitude Toward the Burlingame Mission*”, **The American Historical Review**, Vol. 41, No. 4, 1936, s. 683.

devlet yetkilileri ve akademisyenler, diplomatik görüşmelerde ve kendi haklarını savunma konusunda etkin hale gelebilmek için bu çeviri faaliyetlerini desteklediler.

1864'te Henry Wheaton'a ait *Elements of International Law (Uluslararası Hukukun Unsurları)*, Çince'ye çevrildi.¹⁹¹ Bu eser, uluslararası hukuk alanında Çince'ye çevrilen ilk kitaptı.¹⁹² Başta Wheaton'ın eseri olmak üzere bu tarz çalışmaların çevirilerinin artışı ve Çing yetkililerince bu eserler baz alınarak uluslararası olayların analiz edilmeye başlanması, Çin İmparatorluğu'nun dış ilişkilerinde bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir. Çinli bürokratlar, bu eserde yer alan ilkeler ile Avrupalı devletlerin uygulamaları arasında çelişkiler olduğunu fark ettiler. Uluslararası hukuku kullanarak önceki adaletsiz uygulamaları tersine çevirme ihtimali doğmuştu.¹⁹³ Mandarin sınıfı arasında sistemin uygulanabilirliği oldukça tartışmalı olsa bile, Li Hongzhang ve Prens Gong'un başını çektiği reformistler, imparatora olası savaşları önlemek adına bu kuralların faydalı olabileceği fikrini kabul ettirmeye çalıştılar.¹⁹⁴

Çinli bürokratlar, devletlerin yetki alanları ve haklarına dair ilkeler öğrenmeye başladı. Bu doğrultuda ilk diplomatik sınav 1864'te Prusya'ya karşı verildi. Prusyalı bir yetkilinin, Çin limanlarından birinde Danimarkalı ticaret gemilerine el koyması üzerine Çin Hükümeti, bu durumu protesto etti ve olay Çin karasularında gerçekleştiği için Prusya'ya yetkininin kendisinde olduğunu hatırlattı.¹⁹⁵ Prusya, gemileri bırakmak ve 1500 *tael* tazminat ödemek durumunda kaldı.¹⁹⁶

¹⁹¹ Lydia H. Liu, **The Clash of Empires The Invention of China in Modern World Making**, United States of America, Harvard University Press, 2004, s. 108.

¹⁹² Zewei, **op.cit.**, s. 299.

¹⁹³ Keay, **op.cit.**, s. 476.

¹⁹⁴ Zewei, **op.cit.**, s. 300.

¹⁹⁵ Xiaomin, Chunfeng, **op.cit.**, s. 432; Zewei, **op.cit.**, s. 301.

¹⁹⁶ Scott, **op.cit.**, s.53; Xiomin, Chunfeng, **op.cit.**, s. 436.

1874'te Peru ile ticari bir anlaşma yapmanın ön koşulu olarak, Peru'da yaşayan Çinli işçilerin şartlarında iyileştirme talep edildi ve buna dair resmi bir anlaşma yapıldıktan sonra iki tarafın da karşılıklı haklar edindiği bir ticaret anlaşması yapıldı.¹⁹⁷ İmparatorluk, uluslararası hukuk kavramlarını, Avrupalı devletlerin uluslararası ilişkiler geleneklerini öğrenmeye ve kendi lehine kullanmaya başladı. Ayrıca Afyon Savaşları ile birlikte imzalanan eşitsiz anlaşmalarının şartlarını değiştirmek için yine bu tekniklere ihtiyacının olduğunu fark etti.

4. Askeri ve Teknik Reformlar

Çing Hanedanlığı'nın Avrupalıların topraklarına gelişiyle birlikte en çok dikkatlerini çeken nokta, teknik ve askeri olarak Çin İmparatorluğu'ndan çok daha üstün olmalarıydı. Çinli bürokrat ve düşünörlere göre, Batılıların Çin İmparatorluğu'na karşı en büyük kozu askeri gücüydü ve bu güç de bilimsel ve teknik gelişmelere dayanıyordu. Reform hareketinin öncüleri, Li Hongzhang, Zeng Guofan, Feng Guifen, Prens Gong, Yung Wing, Wenxiang ve daha birçok isim Batılıları alt edebilmek adına, bir an önce teknolojik ve askeri açıdan bu devletlerin yakalanması gerektiğini vurguluyordu. Batılı devletlerin askeri gücünün Taiping İsyanı'nı bastırma sırasında ne kadar etkili olduğı ortaya çıkmıştı. Fakat 1863'te İngiltere'den H. Nelson Ray aracılığıyla alınan gemilerde komuta sıkıntısı yaşanması, Ray ve kaptan Osborn'un gemi yönetimini Çinlilere devretmeyi ve sadece danışmanlık vermeyi reddetmesi İmparatorluğu kendi gemilerini, teknolojisini üretmeye iten önemli bir neden oldu.¹⁹⁸

¹⁹⁷ Zewei, **op.cit.**, s. 301.

¹⁹⁸ Britannica Academic, "Lay-Osborn Filotilla", <http://academic.eb.com/EBchecked/topic/333123/Lay-Osborn-flotilla>, (10.06.2015).

Çin İmparatorluğu’nu Batı teknolojisini yakalamaya iten sebeplerden biri de, Li Hongzhang’ın Japonların da aynı amaçla yurtdışına fabrikalarda çalışarak sistemi anlamak üzere elemanlar gönderdiğini öğrenmesidir.¹⁹⁹ Japonlar, 1853 yılında Komodor Perry’nin gelişiyle Çin ile benzer bir süreç yaşadı ve bu nedenle limanlarını dış ticarete açmak durumunda kaldı.²⁰⁰ Benzer süreçlerden geçtikleri için Çin İmparatorluğu’nun vaziyeti de Japonlar tarafından daha çok gözlemlenmeye başlandı. Özellikle Avrupalı devletlerin üssü konumuna gelen Şanghay, 19. Yüzyıl’ın ikinci yarısından itibaren Japonların dikkatle gözlemlediği ve merkeze raporlarla bildirdiği yerlerden biri oldu.²⁰¹ 1868’de İmparator Meiji ile birlikte Japonya hızlı, kararlı bir modernleşme sürecine girdi.²⁰² İki ülke aynı dönemlerde, aynı endişelerle reform sürecine girmişti ama sonuçları farklı olacaktı.

Yaşanan gerginliklere rağmen, Avrupalı devletlerin teknik danışmanlığına ihtiyaç duyulsa da, Çin İmparatorluğu’nun ilk hedefi, kendi gemilerini, silahlarını üretebilmektir. Bu amaçla Tientsin genel valisi Li Hongzhang tarafından 1865’te Jiangnan cephaneliği kuruldu.²⁰³ 1870’lere gelindiğinde Jiangnan cephaneliği, modern silah üretiminde, dünya genelindeki en büyük silah fabrikalarından biri haline geldi ve Doğu Asya’nın da en büyüğü oldu.²⁰⁴ Burada hem makine üretimi, hem mühendislerin yetiştirilmesi hem de alana dair teknik çevirilerin yapılması gibi birçok iş bir arada yürütüldü. Hatta bu çevirilerin yapılması için 1863’te Şanghay’da

¹⁹⁹ Kwang-Ching Liu, *op.cit.*, s. 489.

²⁰⁰ Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e*, 29. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2015, s. 276.

²⁰¹ Sheng Banghe, “*The Senzai Maru’s Visit to Shanghai and Its Understanding of China*”, *Chinese Studies in History*, Vol. 49, No. 1, 2016, s. 20.

²⁰² Sander, *op.cit.*, s. 276.

²⁰³ Morton, *op.cit.*, s. 161.

²⁰⁴ Benjamin A. Elman, “*Naval Warfare and Refraction of China’s Self-Strengthening Reforms into Scientific And Technological Failure 1865-1895*”, *Modern Asian Studies*, Vol. 38, No. 2, 2004, s. 292.

açılan tercüme okulu 1869'da Jiangnan cephaneliğine taşındı ve buradaki üretim için teknik çeviriler yapmaya başladı.²⁰⁵

Jiangnan cephaneliği, tüfek, havan topu gibi askeri mühimmat üretimini gerçekleştirmeyi başardı ve hatta yerli silahlar, Nian ayaklanmasının bastırılmasında kullanıldı. Ancak, yerli üretim silahlar, dışarıdan ithal edilen eş değerlerine göre hem daha maliyetli hem de daha kalitesizdi.²⁰⁶ Jiangnan'daki öğrenciler klasik Çin eğitimiyle birlikte, matematik, geometri, astronomi, makine bilimi, madenbilim, metalürji, makine tasarımı, ulaşım, deniz ve kara harpleri, yabancı dil eğitimi, yabancıların adetleri, kurumları gibi konu başlıklarına dair dersler almaktaydı.²⁰⁷

Jiangnan'da sadece silah üretimi değil, gemi yapımı çalışmaları da yürütülüyordu. 1868-1876 yılları arasında motorları dâhil her şeyleri yerli olan 11 gemi yapıldı. Aynı dönemde Japonya'da üretilen gemilere oranla çok daha başarılı üretimler olarak görülüyordu.²⁰⁸

Jiangnan cephaneliğinin kurulmasından yaklaşık bir yıl sonra, Zuo Zongtang'ın girişimleri ve Fransızların yardımıyla Fuzhou tersanesi kuruldu. 1868-1875 yılları arasında 16 gemi üretimi gerçekleştirildi.²⁰⁹ Fuzhou tersanesinde üretilen gemiler daha hafif ve büyük olmakla beraber, Jiangnan'da üretilenlere nispeten, gövdeleri ahşap olduğu için dayanıksızdı.²¹⁰

Fuzhou ve Jiangnan'da kurulan bu tersane ve cephanelikler, dönemin önde gelen askeri, teknik yenilik çalışmalarını temsil ediyordu. Bununla beraber birçok bölgede benzer cephanelikler açılmaya devam etti. Bu girişimlerin ortak noktası,

²⁰⁵ **Idem.**

²⁰⁶ **Idem.**; Kuo,Liu, **op.cit.**, s. 521.

²⁰⁷ Elman, **op.cit.**, 2004, s. 294.

²⁰⁸ **Idem.**

²⁰⁹ Morton, **op.cit.**, s. 161; Elman, **op.cit.**, 2004, s. 297.

²¹⁰ Kuo, Liu, **op.cit.**, s. 523; Elman, **op.cit.**, 2004, s. 298.

Çing Hanedanlığı'nın devlet politikasıyla değil, yerel liderlerin, valilerin planlaması ve desteği ile kurulup idare edilmiş olmasıdır. Zeng Guofan, Li Hongzhang ve Zuo Zuotang gibi dönemin önemli reformist liderlerin inisiyatif almasıyla, askeri reform süreci varlık gösterebildi. Bu çalışmaların finansmanının büyük bir kısmı da 1854'te kurulan İmparatorluk Denizcilik ve Gümrük Servisi²¹¹ tarafından sağlandı. Bu kurum Batılıların ısrarları sonucunda limanlardaki ticaret akışını denetlemek ve vergilendirmeyi düzenlemek amaçlı kuruldu.²¹² Taiping İsyanı sonrasında, *Likin*²¹³ vergisi ile birlikte buradan sağlanan kazanç, Çing gelirlerinin başlıca kaynağını oluşturuyordu.

Kendini Güçlendirme Hareketi içerisinde, sınırı da olsa sivil girişimler de yer almaktadır. 1872'de Çin Tüccarları Buharlı Gemi Taşımacılığı Şirketi kuruldu. Bu yapılanmanın en önemli özelliği, Çinli tacirler ve devlet adamlarının işbirliği ile oluşturulması ve tamamen ulusal oluşudur.²¹⁴ Li Hongzhang'ın çabalarıyla başlatılan girişimin amacı, iç sular taşımacılığında milli kontrolün sağlanmasıydı. Çünkü limanlardaki Avrupalı devletler tekelinin iç sulara da yansımından korkuluyordu. 1870 sonrasında sivil sanayi konusundaki bir diğer önemli gelişmeler, Kaiping Maden Ocakları'nın, Şanghay Dokuma Fabrikası'nın ve Hanyang Demir Fabrikası'nın kurulmasıdır. ²¹⁵ Amaçları farklı olsa da, Afyon Savaşları sonrası Çin'deki reformistler ve Batılı devletlerin desteği ile imparatorlukta ciddi bir

²¹¹ İngilizcesi: Imperial Maritime Customs Service.

²¹² Wolfgang Keller, Ben Li, Carol H. Shuie, "Shanghai's Trade, China's Growth: Continuity, Recovery, and Change since the Opium Wars", *IMF Economic Review*, Vol. 61, No. 2, 2013, s. 342.

²¹³ Likin(Lijin) Vergisi: İsyançılara karşı savaşılan orduları finanse etmek amacıyla Taiping Ayaklanması sırasında toplanmaya başlanan bölgesel vergiler. Getirdiği gelir nedeniyle, ayaklanma sonrasında da toplanmaya devam edildi ve gümrük vergileriyle birlikte Çing Hanedanlığının temel gelir kaynaklarından birini oluşturdu. Ayrıntılı bilgi için: Gao, *op.cit.*, s. 205-206.

²¹⁴ Kerem Gökten, *Çin Yüzyılını Anlamak Afyon Savaşlarından Bugüne Çin'in Dönüşümü*, Ankara, NotaBene Yayınları, 2012, s. 73.

²¹⁵ Dawei, Yanjing, *op.cit.*, s. 184.

sanayileşme hareketine girildi ve olumlu sonuçlar alınmaya başlandı. Reformist devlet adamları, imparatorluğun bağımsızlığını korumak ve Avrupalı güçlere karşı koyabilmek amacıyla reform hareketlerini daha geniş alanlara yaymaya çalışıyor, Avrupalı devletler ise, Çin İmparatorluğu’nu kendi kapitalist sistemlerine eklemlendirebilmek için gerekli olan ön hazırlıkları sağlamak istiyordu. Bu yüzden Avrupalılar demiryolları, telgraf gibi yerel zenginliklere ulaşımı ve organizasyonu kolaylaştıracak teknolojilerin üstüne gidilmesini savunurken, Çinliler ise silah ve donanma ile ilgili geliştirmeleri tamamlamaya çalışıyordu.

5. *Burlingame* Misyonu ve Yurtdışına Öğrenci Gönderilmesi

Çing İmparatorluğu 19. Yüzyıl’ın ikinci yarısından itibaren *Zongli Yamen* ve Çin’deki Batılı devletlerin elçileri aracılığıyla, diplomasiye ve diğer devletlerin keşfine daha çok önem vermeye başladı. Denizcilik ve Gümrük Servisi Baş Müfettişi Robert Hart, Çin’e görevlendirilen ikinci Amerikan elçisi Anson Burlingame ve *Tongwenguan* sorumlularından W.A.P Martin, bu konuda Çin adına önemli çalışmalar yapan isimlerdir. 1866’da daha önce bahsedildiği gibi bir emekli devlet görevlisi ve üç *Tongwenguan* öğrencisi, Robert Hart danışmanlığında Avrupa’nın demiryollarında, telgraf sisteminde, madencilikte, sivil ve askeri eğitimde geldiği noktayı gözlemlemek için Avrupa’ya gitti.²¹⁶

Mandarin sınıfı, Batı’yı sadece bilimsel ve hukuksal alandaki eserlerin çevirisiyle ve teknik danışmanların ülkeye getirilmesiyle anlayamayacağını fark etmeye başladı. Çin İmparatorluğu’nun Batılılar gibi bir dini yayma veya ticari ilişkiler kurma gibi amaçları olmadığı için, elçilik hizmetlerine de ihtiyacı olmamıştı.

²¹⁶ Immanuel C. Y. Hsu, “*Late Ch’ing Foreign Relations 1866-1905*”, (ed.) John K. Fairbank, Kwang-Ching Liu, **The Cambridge History of China, Vol. 11, Late Ch’ing 1800-1911 Part 2**, United States of America, Cambridge University Press, 2008, s. 72.

Fakat şimdi hem ülkesinde bulunan yabancı elçilerin kontrolünü sağlamak ve yaşanan sorunları üstlerine iletebilmek adına Çing Hanedanlığı'nın da benzer bir sistemi kurması gerektiği açıktı.

İmparatorluk, devlet gelenekleri ve Çin merkezli bakış açısı nedeniyle şimdiye kadar etrafındaki dünyayı tanımaya çalışmamış ve küçümsemişti. Fakat savaşlar ve yapılan eşitsiz antlaşmalar sonrasında düşmanların gerçekten tanınmadığı ve onlarla nasıl iletişim kurulacağının, mücadele edileceğinin bilinmediği fark edildi. Öncelikle en önemli engellerden biri Batı dillerinin bilinmemesiydi ve bunun çözümü için tercüme okulları kuruldu. Batılılarla diplomatik görüşmeler yapabilecek, onların eserlerini çevirecek, yabancı dillere hâkim devlet görevlileri yetiştirilmeye başlandı. Yine de yolun başında olan Çing Hanedanlığı'nın diplomasi alanında Çin'i temsil edecek, Avrupalı devletleri tanıyan tecrübeli bir devlet görevlisi henüz yoktu.

1800'ler öncesinde Amerikalı tacirlerin Çin kıyılarına gelmesi nedeniyle ticari bir bağ olsa bile ²¹⁷ , Çin ve ABD arasındaki temaslar Afyon Savaşları neticesinde sağlandı ve güçlendi. 19. Yüzyıl'ın son dönemine kadar iki devlet arasındaki ilişkiler oldukça ılımlı seyretti. ABD, İngiltere ve Fransa'ya nazaran Çin'de ticaret limanlarının açılması sürecinde çok etkin ve zorlayıcı bir rol oynamadığı için, Çing Hanedanlığı tarafından İngiltere ve Fransa'ya karşı dengeleyici bir unsur, olası bir ittifak devleti olarak görüldü. Bunun nihai sonucu olarak da, göçmen sorunları yaşanmadan önce, Çin İmparatorluğu, reform hareketlerinde ve modernleşmede ABD'den oldukça yardım aldı. Bunun en önemli iki örneği, *Burlingame* Misyonu ve ABD'ye öğrenci gönderme projesidir. Prens Gong'un önerisi ve imparatorluk yönetiminin onayı ile 21 Kasım 1867'de Anson

²¹⁷ George G. Herring, **From Colony to Superpower U.S Foreign Relations Since 1776**, Newyork, Oxford University Press, 2008, s. 207.

Burlingame, yurtdışına ziyaretler gerçekleştirmek üzere Çin temsilcisi olarak atandı.²¹⁸ Burlingame, altı *Tongwenguan* öğrencisi ve diğer yerli ve yabancı misyon görevlileriyle beraber 25 Şubat 1868’de Şanghai’den ABD’ye doğru yola çıktı.²¹⁹ 1 Nisan 1868’de San Fransisco’ya varan misyon, bölgedeki tersane ve fabrikaları gezdi, Çinli tüccar ve işçilerin temsilcileriyle görüştü.²²⁰

Misyonun temel hedeflerinden biri, eşitsiz anlaşma şartlarının Batılı devlet temsilcileriyle tekrar müzakere edilmesi ve yeniden düzenlenmesiydi. Bu amaçla Mayıs ve Haziran 1868’de Burlingame, Çin İmparatorluğu’nu temsilen ABD Dışişleri Bakanı ile görüşmeler yaptı ve iki devlet arasında 28 Temmuz 1868’de Burlingame Antlaşması imzalandı.²²¹ Burlingame Antlaşması, daha önce imzalanan Tientsin Antlaşmasına çeşitli düzenlemeler getirdi. Bu düzenlemeler ABD ve Çin’e karşılıklı yerleşim, eğitim, çalışma, konsolos gönderme, inanç özgürlüğü, seyahat gibi haklar tanıyor ve iki ülkenin de en çok gözetilen ulus kaydından yararlanması öngörülüyordu.²²²

Burlingame Antlaşması, Çin İmparatorluğu’nun 19. Yüzyıl’da imzaladığı nadir kârlı anlaşmalardan biridir. İmparatorluk sadece tavizler verdiği değil, kazançları da olan bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşmanın verdiği güvence ile Çin’den ABD’ye göç artış gösterdi. Bu göç dalgası iç savaş sonrası köleliğin kaldırılmasıyla ucuz iş gücüne ihtiyaç duyan Washington tarafından istenen bir gelişmeydi. Fakat eyaletler bazında bakıldığında, işçi hareketlerinin gelişmesi ve

²¹⁸ Biggerstaff, **op.cit.**, s. 684.

²¹⁹ Xiomin, Chunfeng, **op.cit.**, s. 441; Biggerstaff, **op.cit.**, s. 694.

²²⁰ **Idem.**

²²¹ **Ibid.**, s. 695; Stanton Jue, “Anson Burlingame an American Diplomat”, http://www.unc.edu/depts/diplomat/item/2011/0912/ca/jue_burlingame.html, (20.09.2015).

²²² Hsu, **op.cit.**, s. 74; Scott, **op.cit.**, s. 59; Charles J McClain, “The Chinese Struggle for Civil Rights in Nineteenth Century America: The First Phase 1850-1870”, **California Law Review**, Vol. 72, No. 4, 1984, s. 562-563.

milliyetçiliğin artmasıyla Burlingame Antlaşması, iki ülke arasında problemlerin kaynağı haline geldi.

Burlingame Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, Çin diplomatik misyonu Avrupa'ya doğru yola çıktı ve burada da birçok ülke ile çeşitli temaslar sağlandı. 19 Eylül 1868'de kabile Londra'ya ulaştı ve Burlingame burada da Çin adına önemli görüşmeler yaptı. Dönemin Britanya Dışişleri Bakanı Lord Clarendon, Çin'deki ekonomik çıkarların korunması ve anlaşmaların uygulanması için güç kullanma politikasının terk edileceğine dair beyanda bulundu.²²³ Bu olumlu hava, 1869 sonlarında Prens Gong ve İngiliz elçi Rutherford Alcock temsilciliğinde Alcock Konvansiyonu'nun imzalanmasıyla sonuçlandı.²²⁴ Antlaşma, İngilizlere iç sularda çeşitli haklar tanımakla birlikte, Çin İmparatorluğu'nun İngiliz kontrolü altında bulunan Hong Kong'da konsolosluk açabilmesi, ithalat ve ihracat ürünlerinin vergilendirilmesine dair düzenlemeler de içeriyordu.²²⁵ Aynı zamanda en çok gözetilen ulus kaydının tek taraflı işleyişine sınırlandırmalar getiriliyordu.²²⁶ İlk defa Çin İmparatorluğu ve İngiltere arasında "karşılıklı hak ve sorumluluklara dayanan" bir antlaşma imzalandı. Fakat İngiliz Yönetimi antlaşma sonrasında 1870'de Tientsin'de yabancı karşıtı bir ayaklanmanın yaşanması ve Fransız konsolosu dâhil 20 yabancı'nın öldürülmesiyle sonuçlanan olayları bahane ederek antlaşmayı onamadı.²²⁷ Antlaşmanın onanmamasının asıl sebebi ise, İngiliz tüccar sınıfının vergiler konusundaki düzenlemelere ve Çin İmparatorluğu'nun Hong Kong'da elçilik açabilme yetkisine sert şekilde muhalefet etmesidir. İngiltere, eşitsiz antlaşmalardan

²²³ Biggerstaff, **op.cit.**, s.696.

²²⁴ Britannica Academic, "Alcock Convention", <http://academic.eb.com/EBchecked/topic/13362/Alcock-Convention>, (08.11.2015), Scott, **op.cit.**, s. 58; Gao, **op.cit.**, s. 4.

²²⁵ Hsu, **op.cit.**, s. 75-76.

²²⁶ Gao, **op.cit.**, s. 4.

²²⁷ Scott, **op.cit.**, s. 58; Britanica Academic, **op.cit.**

elde ettiği kazancı azaltacak olan bu antlaşmadan Çin'e karşı bir kez daha adil davranmayarak kurtulmayı tercih etti. Böylece Çin-İngiltere ilişkileri, eşitsiz anlaşmalar üzerinden devam etti.

Çin İmparatorluğu'nun uluslararası hukuk ilkelerine dayanarak, eşit devletler temelinde yapmaya çalıştığı söz konusu antlaşmaya bu şekilde ihanet edilmesi, imparatorlukta reform hareketinin ve diplomatik ilişkilerin güçlendirilmesi gerektiğini savunan devlet adamlarının elini zayıflattı. Aynı zamanda bu durum ilerleyen dönemlerde yönetim içinde yabancı karşıtlığının artmasına sebep oldu. Görüldüğü gibi İngilizler, uluslararası hukuk, ahde vefa ve devletlerarası eşitlik gibi kavramları kendi lehine sonuçlar getireceğı zaman vurguluyor ve kendi çıkarlarına ters düştüğü anda bunlara aykırı hareket etmekte bir sakınca görmüyordu.

Burlingame Misyonu, İngiltere'den sonra Fransa, İsveç, Belçika, Prusya, Danimarka ve Rusya'ya da Çin Hükümeti adına ziyaretler gerçekleştirdi.²²⁸ Bu ülkelerde önemli anlaşmalar sağlanamasa bile, Çin İmparatorluğu'ndaki değişim süreci Avrupalı devletlerce olumlu karşılandı. İmparatorluk da sürekli elçi göndermeye bir adım daha yaklaşmış oldu. 1876 yılına gelindiğinde ilk sürekli elçi Guo Song Tao, İngiltere ve Fransa'ya atandı.²²⁹ Diğer elçi atanan ülkeler; ABD, İspanya, Peru, Japonya, Almanya ve Rusya idi.²³⁰ Çin İmparatorluğu'nun bu çabaları, uluslararası milletler topluluğuna dâhil olmak ve eşit muamele görmek istediğinin göstergesiydi.

Çin'in Batılı devletlerle olan ilişkileri güçlendikçe ve yapılan ziyaretler sonrasında bu devletlerin gelişmişlik düzeyi fark edilince, yurt dışına öğrenci gönderme tartışmaları 1870'lerden itibaren gündeme gelmeye başladı. 1854'te Bir

²²⁸ Biggerstaff, *op.cit.*, s. 696-697.

²²⁹ İki devletle de ilişkileri yürütmek üzere tek bir diplomat atandı. Scott, *op.cit.*, s. 75.

²³⁰ Xiomin, Chunfeng, *op.cit.*, s. 443.

Amerikan üniversitesinden mezun olan ilk Çinli Yung Wing, vatanına döndü ve burada Zeng Guofan'ın isteği üzerine, Çin'in sanayileşme sürecinde danışmanlık yaptı, çeşitli makineler almak üzere ABD'ye gidip geldi.²³¹ Fabrikalar kurulması, işletilmesi ve teknik eleman yetiştirme sürecinde her ne kadar yabancı danışmanlar yurt dışından getirilse bile, sürecin hızlanması ve verimliliği açısından yeterli değildi. Bu nedenle, Çinli öğrencilerin yurt dışına çıkarak bizzat yerinde eğitim görmesinin süreci hızlandıracağı ve daha başarılı sonuçlar alınmasını sağlayacağı düşünüldü. Yung Wing, Zeng Guofan'ı yurt dışına öğrenciler gönderilmesi konusunda ikna etti ve nihayetinde, hem Guofan'ın hem de Li Hongzhang'ın bu konuda desteğini kazanmayı başardı.²³²

26 Haziran 1871'de Zeng ve Hongzhang, *Zongli Yamen*'e çeşitli Avrupa ülkelerine öğrenci gönderimine dair detaylı bir proje sundu. ²³³ 15 Eylül 1871'de proje onaylandı ve yılda 30 öğrenci olmak üzere 4 yıllık bir öğrenci gönderim programı yürürlüğe girdi. 12-20 yaş aralığında olan toplamda 120 öğrencinin 15 yıl boyunca ABD'de eğitim görmesi planlandı.²³⁴ Daha sonrasında *Zongli Yamen*, 20 yaşındaki gençlerin ailelerinin yaşlı olması gerekçesiyle azami yaşı 16'ya çekti.²³⁵

İlk başta Avrupa'da farklı devletlere gönderilmek üzere planlanan projede sadece ABD'nin seçilmesinin nedeni Burlingame Antlaşması'nın sağladığı uygun koşullar, Amerikan desteği ve projenin fikir babası ve öğrencilerin sorumlusu Yung Wing'in bu ülkede eğitim almış olmasıdır. Yine 1870'de Tientsin olayları ile gerilen Avrupa-Çin ilişkileri de imparatorluğun direkt ABD'yi pilot ülke seçmesinin

²³¹ Lian Xi, "Returning to the Middle Kingdom: Yung Wig and the Recalled Students of the Chinese Educational Mission to the United States", *Modern Asian Studies*, Vol. 49, No. 1, 2014, s. 152, s.158.

²³² *Ibid.*, s. 158.

²³³ Thomas E. LaFargue, "Chinese Educational Comission to United States: A Government Experiment in Western Education", *The Far Eastern Quarterly*, Vol. 1, No. 1, 1941, s. 61.

²³⁴ LaFargue, *op.cit.*, s. 62.

²³⁵ Kuo, Liu, *op.cit.*, s. 539.

nedenlerinden biri olarak gösterilebilir. 1872’de ilk öğrenci kafilesi Hartford, Connecticut’a gitti ve 1875’e gelindiğinde planlanan 4 grup da ABD’de eğitim görmeye başladı.²³⁶ Giden öğrencilerin büyük bir kısmı Çin’in yeni tersaneleri ve tophanelerinin yer aldığı Fuzhou, Şanghay ve Tientsin’de yaşayan ailelerden seçildi.²³⁷

Amerikalı ailelerin evlerinde kalan çocuklar kısa süre içinde ülkeye uyum sağlamaya başladı ve dil öğrenmede oldukça gelişti. Beyzbol oynamayı öğrendiler ve hatta bazıları kiliseye bile gitti.²³⁸ Çocukların yaşlarının küçük olması, çevresel baskı ve misyonun başındaki Yung Wing’in zaten bu kültürle yetiştiği için durumu önemsememesi nedeniyle çocuklar asimile olmaya ve Çin kültüründen uzaklaşmaya başladı. Bu durum modernleşme faaliyetleri ve eğitim misyonunu desteklemeyen muhafazakâr bürokratlar arasında ciddi bir eleştiri konusu haline geldi. Özellikle Yung Wing’in Hristiyan ve eşinin de Amerikalı olması, misyondaki öğrencilere kötü örnek olduğu yönünde suçlamaları beraberinde getirdi.²³⁹ Devlet kademesinde bu tarz eleştiriler artarken, 1880’lere gelindiğinde ABD-Çin ilişkilerinin göçmen krizi nedeniyle iyice bozulması, aynı zamanda liseyi tamamlayan Çinli öğrencilerin Amerikan kara ve deniz harp okullarına geçiş yapamaması, misyonun cazibesini tamamen kaybetmesine yol açmıştı.²⁴⁰

Yung Wing eski ABD başkanı Ulysses Grant’ın desteğini alarak eğitim misyonunu ABD’de tutmaya çalışsa da başarılı olamadı ve öğrencilerin birçoğu liseyi bitirip asıl teknik eğitim derslerini almaya başlayacakları sırada, 1881’de

²³⁶ **Idem.**

²³⁷ Jonathan D. Spence, **The Search For Modern China**, United States of America, W. W. Norton & Company, 1990, s. 219.

²³⁸ LaFargue, **op.cit.**, s. 64; Kwang-Ching Liu, **op.cit.**, s. 540.

²³⁹ Spence, **op.cit.**, s. 219; LaFargue, **op.cit.**, s. 67.

²⁴⁰ **Ibid.**, s. 66-67; Spence, **op.cit.**, s. 219.

ABD'ye öğrenci gönderme projesi sonlandırıldı.²⁴¹ Maalesef Çin İmparatorluğu'nu farklı ve parlak bir geleceğe götürebilecek genç kadro, ülkesinde vatan hainleri olarak karşılandı ve reform sürecinde dışlandı. Bununla birlikte Ocak 1877'de Avrupa'ya öğrenci gönderimi ile ilgili bir karar çıkartıldı ve Fuzhou tersanesinden 30 başarılı öğrenci 3 yıl boyunca eğitim almak üzere Avrupa'ya gönderildi.²⁴² 1882, 1886 ve 1897'de de Avrupa'ya öğrenci gönderildi ve bu gruplar Amerika'ya gidenlere kıyasla, eğitimlerini tamamlayabildikleri için daha başarılı oldu. ²⁴³ Yurtdışına gönderilen öğrenciler, Çin'in dışında yetişip, dünya şartlarını daha iyi gözlemlediler ve imparatorluk sonrası dönemde birçoğu önemli roller üstlendi.

B) KRİZLER DÖNEMİ VE REFORMLARIN AKİBETİ

1. 1870 Tientsin Olayları

1860-1870 dönemi boyunca, Çin imparatorluğu, ciddi bir değişim sürecinin temelini attı. Özellikle teknoloji, eğitim ve dış ilişkilere dair yeni kurumlar oluşturdu ve tamamen köklü bir değişim yapmasa bile 19. Yüzyıl şartlarına, Avrupa şartlarına yetişebilmek ve güçlenmek adına çaba gösterdi. Bu gelişmelerin yaşanmasında en büyük etken güçlü devlet adamlarının reformları desteklemesi ve Çing Hanedanlığı'nın kurtuluşunu reformlarda görmesiydi. Fakat yönetim kadrosunda reform yanlısı devlet adamları kadar, bunlara tamamen karşı çıkan ve yapılan değişikliklerin imparatorluğun sonunu hazırladığını düşünenler de vardı. Ayrıca imparatorluğun yeni bir vizyon ile devlet adamları ve diplomatlar yetiştirmesi demek, yolsuzluk ve rüşvetlerle zenginliğine ve gücüne güç katan bürokratların, yani mandarin sınıfının konumunun tehlikeye girmesi demektir. Mandarin sınıfının

²⁴¹ Xi, *op.cit.*, s. 160; LaFargue, *op.cit.*, s. 69.

²⁴² Kwang-Ching Liu, *op.cit.*, s. 541.

²⁴³ *Idem.*

nüfuzunu ve saygınlığını dayandığı temel faktör Konfüçyenizme göre şekillendirilmiş devlet yönetimi idi. Şimdi dış ilişkiler ve askeriyeden başlanarak bu düzenin dışına çıkılmaya başlanması, işte tam da bu nedenden dolayı desteklenmiyordu. Yabancı karşıtlığı da gün be gün artıyordu.

Eşitsiz antlaşmalarla birlikte, Çin’de bulunan misyonerlerin sayısı artmış ve şartları oldukça iyileştirilmişti. Varlıklarının Avrupalı devletlerin garantisinde olması ve dokunulmazlıklardan yararlanmaları Çin İmparatorluğu’nun egemenliğini zedeleyen bir durum oluşturmakla birlikte Çin’de modern eğitim veren, kızların okuması için çabalayanlar arasında kiliselerin olduğunu da belirtmek gerekir. Buna karşın, kiliselerin yaptığı bu yardımlar ve misyonerlik faaliyetleri, yönetici kesimin de desteğiyle çok daha farklı dedikoduların yayılmasına sebep oluyordu. 1870’de Tientsin’de Çin İmparatorluğu’nun reform faaliyetlerine gölge düşüren olaylar da asılsız söylentilerin yayılması nedeniyle vuku buldu.

1869’da yıkılmış bir Budist tapınağının olduğu araziye Fransızlar bir kilise ve yetimhane inşa etti. İki kere yabancılar tarafından işgal edilen Tientsin’de böyle bir girişim hoş karşılanmadı ve yerel halkın dikkatini çekti.²⁴⁴ Bir süre sonra yetimhane hasta, kimsesiz çocukları kabul etmeye ve onları getirenleri ödüllendirmeye başladı. Burada çocukların bakımı sağlanıyor ve birçoğu vaftiz edilerek Hristiyan yapılıyordu. Çocukları getirenlere ödüller verilmesi, bölgede çocuk kaçırma olaylarını arttırdı ve kilise bir nevi çocuk tacirlerini teşvik eder pozisyona düştü.²⁴⁵ Bununla birlikte Çing yöneticileri bir süre sonra misyonerleri ve kiliseleri büyücülükle suçlamaya başladı. Kilise bünyesindeki hasta çocukların ölümü, rahibelerin çocukları aç bırakarak öldürdüğü, kalpleriyle büyü yaptığı ve gözlerinin

²⁴⁴ Hsu, *op.cit.*, s. 79.

²⁴⁵ *Idem.*

kamera lensi yapmak üzere söküldüğü şeklinde lanse edildi.²⁴⁶ Yerli halk da bu söylentilere inandı. Afyon Savaşları'ndan kalma nefret, bu söylemlerle birleşince, Boksör Ayaklanması öncesinde gelişen en büyük yabancı karşıtı hareketi ortaya çıkardı. 21 Haziran'da kilisenin faaliyetlerine karşı toplanan yerli halka Fransız konsolos Henri Fontainer tarafından ateş açıldı ve bu da halkı daha çok galeyana getirdi. Yerli halk yetimhaneyi bastı ve konsolos dâhil 20 yabancıyı öldürdü.²⁴⁷

Tientsin Katliamı, *Burlingame* Misyonu'nu ve Prens Gong'un İngiltere ile eşitsiz antlaşmaları düzenlemeye dair görüşmelerini olumsuz etkiledi. Yabancı gemiler olay sonrasında tekrar Tientsin'e demirlendi ve 7 dışişleri bakanı olayı kınadı. Çin Hükümeti'nden resmi bir özür ve tazminat talep edildi.²⁴⁸ İmparatorun özür mektubunu taşıyan bir misyon Fransa'ya gönderildi ve 400.000 *tael* tazminat ödendi.²⁴⁹ Fransızlar, Prusya ile savaşa girdiği için kriz daha fazla büyütülmedi ve bu şekilde kapandı.

2. Kuzey Çin Kıtlığı ve Emperyalist Güçlerin Yayılmacı Politikaları

19. Yüzyıl'ın ilk yarısında, Taiping ve Nien isyanlarıyla eş zamanlı olarak Shaanxi, Kansu ve Yunnan'da Müslüman ayaklanmaları da patlak vermişti. Bu ayaklanmaların temel sebebi, Çing Yönetimi'nin Müslüman halka karşı adaletsiz tutumudur. Moğol hanedan Yuan'ın aksine, Çing yargıçları, Han Çinlileri ve Hui halkı arasındaki anlaşmazlıklarda Han halkının yanında oldu ve Müslüman halkın aleyhine kararlar çıkartıldı.²⁵⁰ Bu yaşananlar, Afyon Savaşları döneminde Çing

²⁴⁶ Morton, *op.cit.*, s. 166.

²⁴⁷ J. K. Fairbank, "Patterns Behind The Tientsin Massacre", *Harvard Journal of Asiatic Studies*, Vol. 20, No. 3/4, 1957, s. 480; Morton, *op.cit.*, s. 166; Britannica Academic, "Tianjin Massacre", <http://academic.eb.com/EBchecked/topic/595356/Tianjin-Massacre>, (17.06.2015).

²⁴⁸ Hsu, *op.cit.*, s. 80.

²⁴⁹ *Ibid.*, s. 81.

²⁵⁰ Kwang-Ching Liu, Richard J. Smith, "The Military Challenge: The North-West and The Coast", (ed.) John K.Fairbank, Kwang-Ching Liu, *The Cambridge History of China, Vol. 11, Late Ch'ing 1800-1911 Part 2*, United States of America, Cambridge University Press, 2008, s. 211-212.

Hanedanlığı'nın otoritesinin zayıflaması ile birlikte isyana dönüştü ve 1870'lere kadar isyanlar devam etti. Özellikle kuzey eyaletlerinde başlayan Dungan Ayaklanması olarak bilinen isyan dalgası, Xinjiang'a kadar genişledi ve burada Kaşgar Emirliği'nin kurulması ile sonuçlandı.²⁵¹ Çing Hanedanlığı bölgede otoriteyi sağlayamayınca, Ruslar, Kaşgar Emirliği ile anlaşarak 1871'de Ili bölgesini işgal etti.²⁵²

Çing Hanedanlığı, Rus ilerleyişini her zaman birincil tehlike olarak görüyordu ve şimdi Ruslar, Kırım ve Kafkasya'daki ilerleyişinden sonra yönünü tekrar Uzakdoğu'ya çevirmişti. Dönemin bir diğer yayılmacı gücü Japonya'ydı ve Japonya'nın Meiji Restorasyonu sonrasında yaşadığı dönüşüm, Çin tarafında endişeyle takip ediliyordu. Japonya, 1871'de Tayvan yerlilerinin Ryuku Adaları halkına saldırdığını ve 54 kişiyi öldürdüğünü bahane ederek 1874'te Tayvan'a sefer düzenledi.²⁵³ Bu durumda Japonya Ryuku Adaları üzerinde hak iddia ediyor, aynı zamanda Tayvan'ı tehdit ediyordu. Çin İmparatorluğu bir tercih yapmak durumunda kaldı; ya Xinjiang'daki Müslüman ayaklanmasına öncelik verilip, kaynaklar bu yönde harcanacak ya da donanma faaliyetlerine ağırlık verilerek Japonya'nın karşısına çıkılacaktı.

1870'lerde Kuzey Çin, sadece işgaller ve isyanlarla değil aynı zamanda yaşanan büyük bir kıtlıkla da imparatorluğun gündemini meşgul ediyordu. 19. Yüzyıl'ın ilk yarısında yaşanan isyanlar Çin İmparatorluğu'nun tahıl depolarının neredeyse tamamen boşalmasına neden olmuştu.²⁵⁴ Buradaki afetin etkileri azaltılmalıydı. Reformistler, kıtlığı bertaraf etmek için bölgedeki tüccar sınıfın ve

²⁵¹ Lewis Ouksel, "The Tungan Rebellion: An Examination of the Causes of the Muslim Rebellion in Mid-Nineteenth Century Northwest China", <http://history.emory.edu/home/documents/endeavors/volume2/LewisOuksel.pdf>, (25.06.2016) ; Hsu, **op.cit.**, s. 90.

²⁵² **Idem.**; Scott, **op.cit.**, s. 65.

²⁵³ Leonard H. D. Gordon, The "Cession of Taiwan: A Second Look", **Pacific Historical Review**, Vol. 45, No. 4, 1976, s. 543; Leonard Gordon, "Japan's Abortive Colonial Venture in Taiwan 1874", **The Journal of Modern History**, Vol. 37, No. 2, 1965, s. 171.

²⁵⁴ Kathryn Ederton-Tarpley, "From "Nourish the People" to "Sacrifice for the Nation": Changing Responses to Disaster in Late Imperial and Modern China", **The Journal of Asian Studies**, Vol. 73, No. 2, 2014, s. 453.

gönüllülerin daha çok inisiyatif almasını savunurken, Kuzey Çin’de görev yapan valiler ve muhafazakâr bürokrat sınıfı ise, halkın açlıktan kurtarılıp refaha erdirilmesinin devlet sorumluluğunda olduğu konusunda ısrarcıydı.²⁵⁵

İmparatorluk hem isyanlar, hem emperyalist devletlerin yayılmacı politikaları hem de sosyal sıkıntılarla uğraşmak durumundaydı ve bürokratlar arasında bir fikir birliği neredeyse yok denecek kadar azdı. Tartışmalar sonunda, Japonya’ya karşı yatıştırma politikası izlenip, kaynakların Xinjiang’ın geri alınmasına harcanmasına karar verildi. Bu karar doğrultusunda modern silah fabrikaları, Xinjiang’ı geri almayı hedefleyen Zuo Zongtang’ın ordusu için silah üretimi yapmaya başladı.²⁵⁶ Ekim 1874’te Japonya ve Çin arasında bir anlaşma yapıldı ve Japon güçleri Tayvan’dan çekildi. Buna karşılık, Çin İmparatorluğu, Japonya’ya mağdur olan aileler için 5000 *tael* tazminat ödemeyi kabul etti. Çin İmparatorluğu böylelikle *de facto* olarak Ryuku Adaları’nda Japon egemenliğini kabul etmiş oluyordu. Bununla birlikte, Tayvan ve Ryuku Adaları’nda kriz öncesi statükoya dönüldü ve Ryuku Adaları, Çin’e vergi ödemeye devam etti.²⁵⁷

1877’ye gelindiğinde Rusların işgal ettiği bölge hariç Xinjiang toprakları tekrar Çin İmparatorluğu’nun kontrolüne girdi.²⁵⁸ Ruslar ise, tekrar bölgede kontrol sağlanmasına rağmen, bölgeyi Mançu kontrolüne bırakmadı. İki ülke arasında bu soruna dair görüşmelerin sağlanması için Çin İmparatorluğu, Chonghou sorumluluğunda bir heyeti St. Petersburg’a gönderdi.²⁵⁹ Chonghou müzakerelere bölgenin coğrafi yapısını incelemekten ve İmparatoriçe Cixi’nin ne pahasına olursa olsun savaştan kaçınılmasını isteyeceği fikriyle gitmişti. Bu nedenle saraya danışma

²⁵⁵ Edgerton-Tarpley, **op.cit.**, 2013, s. 165.

²⁵⁶ Elman, **op.cit.**, 2004, s. 315.

²⁵⁷ Leonard Gordon, **op.cit.**, 1965, s. 184.

²⁵⁸ Hsu, **op.cit.**, s. 92.

²⁵⁹ X. L. Woo, **Empress Dowager Cixi**, Newyork, Algora Publishing, 2002, s.143-144.

gereği duymadan Çin İmparatorluğu'nun oldukça aleyhine olan 1879 Livadia Antlaşması'nı imzaladı.²⁶⁰ Antlaşmayı öğrenen ve kabul etmek istemeyen Çing yetkilileri ve Rusya arasında sıcak çatışmaya dönüşebilecek bir gerginlik yaşansa da, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi nedeniyle ekonomi ve askeri olarak yıpranan Ruslar krizi tırmandırmadı ve yeni bir antlaşma imzalandı. 24 Şubat 1881'de St. Petersburg Antlaşması imzalandı ve İli vadisinin büyük bir kısmı tekrar Çin kontrolüne geçti.²⁶¹ İli krizinin çözümü ve Ruslara geri adım attırılması, Çinli devlet adamlarının önemli bir diplomatik başarısıdır. Rus yayılmacılığını sınırlayan Çing Hanedanlığı yöneticileri, bu krizden büyük bir özgüvenle çıkmıştır. Fakat bu dönemde İli'yi geri almak ve sonrasında donanmayı güçlendirmek uğruna Kuzey Çin'deki kıtlık ihmal edilmiştir. Çin İmparatorluğu'nun İli krizi ile meşgul olduğu 1877-1878 yılları arasında kuraklığın getirdiği kıtlık sonucunda, Kuzey Çin'de 80 yamyamlık vakasına rastlandı. Yaklaşık 22 milyon insan bu dönemde yaşamını yitirdi.²⁶² 19. Yüzyıl'ın ilk yarısında olduğu gibi iklim değişikliklerine bağlı doğal afetler, sosyal problemleri beraberinde getirdi ve Çing Hanedanlığı bir kez daha dıştan gelen tehditleri daha önemli görerek afet yardım çalışmalarını ihmal etti. Konfüçyüs felsefesine göre doğal afetlerin yaşanması, mevcut yönetimin ve imparatorun erdem eksikliğine ve yetersizliğine işaret olarak görülmekteydi.²⁶³ Bu nedenle doğal afetlerin getirdiği yıkımın imparator tarafından bir an önce bertaraf edilmesi, halk gözünde meşruiyetini koruması adına önemli bir hamleydi.

Yaşanan sel ve kuraklıklar, Çing Hanedanlığı'nın başarısız afet politikasıyla, isyanlar, salgın hastalıklar ve kıtlığı beraberinde getirdi. Birçok insan hayatını

²⁶⁰ Woo, **op.cit.**, s. 144; Britannica Academic, "İli Crisis", <http://academic.eb.com/levels/collegiate/article/97089>, (05.05.2016); Hsu, **op.cit.**, s. 93.

²⁶¹ **Ibid.**, s. 96.

²⁶² Xiao, **op.cit.**, s. 906.

²⁶³ Ederton-Tarpley, **op.cit.**, 2013, s. 161.

kaybetti ve halk yabancı karşıtlığından çok kendi günlük hayatında çektiği sıkıntılar ve sefalet nedeniyle, hanedanlığı sorgulamaya başladı. 19. Yüzyıl'da çıkan iç isyanların büyük bir çoğunluğu, Batılı devletlerin emperyalist politikalarına karşı değil, Çing Hanedanlığı'nın sosyal politikadaki eksikliği ve halkı arasında adetli bir tutum sergilememesinden kaynaklanmaktaydı.

3. Çin-Fransa Savaşı

Vietnam ya da 19. Yüzyıl'da bilinen ismiyle Annam, 10. Yüzyıl'dan itibaren Çin İmparatorluğu'na bağlı devletlerden biriydi. Tang Hanedanlığı'ndan sonra Haraç Sistemi çerçevesinde Çin ile kültürel ve siyasi bağlarını devam ettirdi.²⁶⁴ 18. Yüzyıl'da Fransızlar, bölgede Nguyen Hanedanlığı'nın kontrol sağlamasına yardım etti ve giderek güç kazanmaya başladı. Gia Long, Fransızların yardımıyla tahta çıktı. Fransızlar bu yönetim değişikliğinden sonra bölgede misyonerlik faaliyetlerini giderek arttırmaya başladı. Fakat misyonerlik faaliyetlerinin artması yabancı karşıtı ayaklanmaları tetikledi ve buna tepki olarak 1859'da Fransızlar bölgeye asker çıkartarak kontrolü ele geçirdi.²⁶⁵ 1862 ve 1874 Saigon Antlaşmaları ile Annam, Çin'in varlığına rağmen, Fransa'ya bağlı bir devlet haline geldi.²⁶⁶ Çing Hanedanlığı ise, Tayvan ve Ili krizleriyle uğraştığı için Annam'daki bu ciddi statü değişikliğine bir tepki gösteremedi.

Annam'da artan Fransız kontrolü, Ruslarla yapılan St. Petersburg Antlaşması'ndan sonra Çing Yönetimi arasında yeni tartışmaların merkezi haline geldi. Muhafazakâr kanat ve reformist kanat Annam'a karşı takınılacak tutum konusunda farklı görüşlere sahipti. Ruslara karşı kazanılan diplomatik zaferin verdiği özgüvenle, muhafazakâr devlet adamları Annam'a bir an önce müdahale edilmesini

²⁶⁴ Kang, *op.cit.*, s. 58; Hsu, *op.cit.*, s. 96.

²⁶⁵ *Ibid.*, s. 97.

²⁶⁶ Gao, *op.cit.*, s. 329; Woo, *op.cit.*, s. 178.

savunurken, Prens Gong ve Li Hongzhang'ın başını çektiği reformist grup ise, Fransa ile sıcak çatışmaya girmenin çok riskli olacağını savunuyordu.

1882'de muhafazakârların baskılarıyla yardım için gönderilen eski bir Taiping komutanının liderlik ettiği Siyah Sancak Ordusu, Fransızlarla çatıştı fakat başarı sağlayamadı.²⁶⁷ 1884'te Çin ve Fransa arasında müzakereler başladı ve Li Hongzhang'ın yaptığı görüşmeler gereği Çin askerlerinin Annam'dan çekilmesi gerekiyordu. Fakat görüşmelerin aksine Çinli askerler Annam'dan çekilmeyince, Fransız donanması, Fuzhou limanına doğru harekete geçti.²⁶⁸ 23 Ağustos 1884'te Fransızlar on beş dakika içinde Fuzhou filosunun neredeyse tamamını yok etti.²⁶⁹ İmparatorluğun, kurmak için yaklaşık 20 yılını harcadığı, finansmanını sağlamak için Kuzey Çin'de 20 milyon insanı ölüme terk ettiği donanma, kurulmasına yardım eden Fransızlar tarafından yerle bir edildi. Fransızlar, denizlerde üstünlük sağlarken, Çinliler de kara savaşlarında kısmi üstünlük sağlamayı başardı ve iki devlet arasında 9 Haziran 1885 tarihli Tientsin Antlaşması imzalandı.²⁷⁰ Annam ve Tonkin resmen Fransız sömürgesi haline geldi.

1885 Antlaşması ile birlikte Annam, Çin'in Konfüçyen sisteminden koparılan ilk halka oldu. Fransızlarla yapılan savaş ve diplomatik görüşmeler, Afyon Savaşları dönemine göre Çin İmparatorluğu'nun daha güçlü bir konumda olduğunu gösterse bile, genel tabloya baktığımızda, kayıplarının daha fazla olduğunu söyleyebiliriz. Yeni üretilen silahlar ve ordu eğitimindeki yenilikler, kara savaşlarında Çin'in gücünü arttırdı fakat en maliyetli yatırımlardan biri olan donanma tam bir başarısızlık örneği oldu.

²⁶⁷ *Ibid.*, s. 179; Gao, *op.cit.*, s. 329.

²⁶⁸ Spence, *op.cit.*, s. 221; Hsu, *op.cit.*, s. 100.

²⁶⁹ Elman, *op.cit.*, 2004, s. 315.

²⁷⁰ Scott, *op.cit.*, s. 83; Dillon, *op.cit.*, s. 127.

Fuzhou filosunun bu kadar kolay bir şekilde etkisiz hale getirilmesinin temel sebepleri;²⁷¹

- Fransız donanmasının savaş ilan etmeden Min Nehri'ni geçip Fuzhou kıyılarına çoktan ulaşmış olması,
- Çinli komutanların Fransız askerlerini kara savaşına çekmek için bu duruma göz yumması,
- Kuzeydeki Beiyang filosunun yardıma gelmemesi,
- Fuzhou filosundaki gemilerin manevra kabiliyet üstünlüğünün ağır Fransız zırhlılarına karşı kullanılmamasıdır.

Çing Hanedanlığı içerisindeki siyasi ve askeri görüş farklılıkları, savaşın kaybedilmesindeki en önemli sebeptir. Taiping Ayaklanması sonrası merkezi otoritenin giderek zayıflaması ve reform hareketlerinin bölge valilerince yürütülmesi, bölgeler arasında rekabeti beraberinde getirdi. Çin İmparatorluğu donanmasının tek bir merkezden yönetilmemesi, bölge donanmaları arasında koordinasyon sorununu doğurdu. Ayrıca Prens Gong ve Li Hongzhang'ın tüm uyarı ve çabalarına rağmen muhafazakâr kesimin baskısı, Fransızlarla yapılan müzakerelerin sonuçsuz kalmasına ve krizin daha da tırmanmasına sebep oldu. İmparatoriçe Cixi ve Prens Gong arasındaki iktidar mücadelesi de, yönetim kademesindeki sıkıntıların başka bir örneğidir. Yönetimde söz sahibi olabilmek için 1861'de Prens Gong ile iş birliği yaparak reformları destekleyen Cixi, yine kendi siyasi gücünü arttırmak ve Prens Gong'un daha fazla ön plana çıkmasını engellemek adına muhafazakâr devlet adamlarını destekledi ve imparatorluğun savaşa sürüklenmesine neden oldu.

²⁷¹ Elman, **op.cit.**, 2004, s. 316-317; Woo, **op.cit.**, s. 179-180.

Annam'daki olayları bahane eden Cixi, Prens Gong'u görevlerinden azletti ve yerine Prens Chun'u getirdi.²⁷²

Tayvan ve Annam krizlerinden sonra Li Hongzhang ülke savunmasının özellikle de donanmanın güçlendirilmesi gerektiğini ve ayrılan bütçenin artırılması gerektiğini savunuyordu. Fakat bu talebin aksine, İmparatoriçe Cixi, donanma faaliyetleri için ayrılan ödeneği yeni bir yazlık saray yaptırmak için kullandı.²⁷³ İmparatoriçe Cixi'nin mantıktan uzak ve savurgan devlet yönetim anlayışı, imparatorluğu giderek daha savunmasız hale getirdi ve bu vaziyet emperyalist devletlerin iştahını kabartmaya devam etti. Cixi'nin yazlık saray inşası uğruna donanmayı ihmal etmesinin en belirgin sonuçları, 1894-1895 Çin-Japonya Savaşı'nda görülecekti.

4. Çinli Göçmenler Sorunu ve ABD ile İlişkiler

19. Yüzyıl'ın başlamasıyla birlikte iç isyanlar, doğal afetler, salgın hastalıklar ve Avrupalı devletlerin işgalleriyle boğuşan Çin köylüsü için vatanında yaşamak, Çing Hanedanlığı'nın toprak vergisini arttırmasıyla iyice imkânsız hale geldi. Vergilerle başa çıkamayan birçok Çinli, tek gelir kaynağı olan işlediği toprağı da kaybetti.²⁷⁴ Çinli halkın bu denli çıkmaza düştüğü dönemde, California'da altın bulunduğu haberi patladı ve dünyanın dört bir köşesinden insanlar, altın arayışı için ABD'ye, California'ya akın etmeye başladı.²⁷⁵ Binlerce Çinli de 19. Yüzyıl'ın ikinci yarısında büyük umutlarla altın madenlerinde çalışmak üzere ABD'ye göç

²⁷² Morton, **op.cit.**, s. 168; Woo, **op.cit.**, s. 180.

²⁷³ **Ibid.**, s. 180-181; Elman, **op.cit.**, 2004, s. 317; Karlova, **op.cit.**, s. 116.

²⁷⁴ Daniel Raichel, Lynn Harada, Estern Hruh, **The Journey from Gold Mountain: The Asian American Experience**, San Fransisco, Japanese American Citizen League, 2006, s. 3.

²⁷⁵ **Idem.**

etti.²⁷⁶ İlk başta altın arayışında olan Çinliler, daha sonra inşaat, demiryolu yapımı gibi alanlarda çalışmaya başladı.²⁷⁷

Çinli göçmenler, hem görünüş ve sahip oldukları kültürle, hem de çalışma standartlarıyla yerel halktan ayrılıyordu ve bu durum 1860'lardan sonra ciddi sıkıntı teşkil etmeye başladı. Çinlilerin birçoğu ABD'ye yerleşmekten ziyade çalışıp, birikim yapıp ülkelerine geri dönme amaçlı gelmişti. Bu nedenle asimile olmuyorlar, bölge ekonomisine katkı sağlamıyorlar ve birikim yapmayı tercih ediyorlardı. İlk başta sanayi sektöründe ucuz iş gücüne ihtiyaç nedeniyle Çinlilerin göçü Kuzey Amerika'da oldukça desteklendi. 1868 Burlingame Antlaşması'nda iki ülke arasındaki göç şartlarının bu kadar esnek bırakılmasının sebebi, iç savaş sonrasında, hızla sanayileşen Kuzey Amerika'da olabildiğince ucuz iş gücüne ihtiyaç duyulmasından kaynaklanıyordu.²⁷⁸ Fakat zamanla bölgedeki işçi hareketlerinin yükselişe geçmesi ile yerli işçiler çalışma şartlarında kendi lehlerine değişiklikler talep etmeye başladı. Çinliler ise arz piyasasında çok daha ağır şartlarla, çok daha düşük ücretlerle çalışmalarıyla öne çıkıyordu.²⁷⁹ Çinli göçmenlerin kapitalist işverenlerine bu şekilde bir alternatif oluşturmaları, tercih sebebi olmalarını sağladı ve yerli işçilerin hak taleplerini başarısızlığa uğrattı. Yerli işçi hareketlerini baltalamaları, Çinlilere karşı bölgedeki nefreti körükleyen temel unsur haline geldi.

Eyaletlerdeki huzursuzlukların artması nedeniyle, federal hükümet 1875'te çıkardığı bir yasa ile Asyalı sözleşmeli işçilerin, fahişelerin ve suçluların ülkeye

²⁷⁶ McClain, **op.cit.**, s. 531.

²⁷⁷ **Idem.**

²⁷⁸ William M. Armstrong, "Godkin and Chinese Labor: An Paradox in 19th Century Liberalism", **The American Journal of Economics and Sociology**, Vol. 21, No. 1, 1962, s. 91.

²⁷⁹ Raichel, Harada, Hurh, **op.cit.**, s. 4.

girişini yasakladı.²⁸⁰ 1879’da ABD’ye gelen gemilere en fazla 50 Çinli taşıma kotası konulmasına dair tasarı hazırlandı. Fakat Başkan Rutherford Hayes, Burlingame Antlaşması’na uygun olmadığı gerekçesiyle tasarıyı veto etti.²⁸¹ Çinlileri ülkede “sarı tehdit” olarak görenlerin sayısı azımsanacak gibi değildi ve Çinlilerin durumu sadece halk bazında değil devlet adamları arasında da büyük görüş ayrılıkları sebebiydi. Bu nedenle Hayes, Burlingame Antlaşması’na dayanan göçmen politikasını müzakere etmek üzere James Angell’ı Çin’e gönderdi. Yapılan müzakereler sonucunda 1880 Angell Antlaşması imzalandı.²⁸² Bu antlaşmaya göre Çin, ABD’nin kamu düzeni ve güvenlik gibi sebeplerle Çinli işçi göçlerini sınırlayabileceğini ya da askıya alabileceğini kabul ediyordu. Fakat bu sınırlandırma, antlaşma sonrasında ABD’ye göç eden Çinli işçiler için geçerli olacaktı. Diğer Çinli gruplar ve antlaşma öncesinde gelenleri kapsamıyordu.²⁸³

1880’de Çin ve ABD arasında gerilime yol açan bir diğer olay, Çinli öğrencilerin West Point’deki kara harp okulu ve Annapolis’teki deniz harp okullarına kabul edilmemesiydi. Burlingame Antlaşması’na göre, iki ülke vatandaşları birbirlerinin eğitim kurumlarında öğrenim görebilecekti. ²⁸⁴ ABD’nin bu ihlali sonrasında, Çing Hanedanlığı ABD’ye gönderdiği eğitim misyonunu planlanandan önce sonlandırıp geri çağırdı.

1880’lerde Çinli göçmenler sadece ABD’nin sorunu değildi. Benzer sebeplerden Çin’den Avustralya’ya da ciddi bir göç gerçekleşmişti ve yerli halkta

²⁸⁰ “Chew Heong v. United States: Chinese Exclusion and the Federal Courts”, http://www.fjc.gov/history/home.nsf/page/tu_exclusion_doc_1.html, (02.11.2015).

²⁸¹ Armstrong, **op.cit.**, s. 97; “Chinese Immigration and the Chinese Exclusion Act”, <https://history.state.gov/milestones/1866-1898/chinese-immigration>, (02.11.2015).

²⁸² “Chew Heong v. United States: Chinese Exclusion and the Federal Courts”, http://www.fjc.gov/history/home.nsf/page/tu_exclusion_doc_1.html, (02.11.2015).

²⁸³ **Idem.**; R. G. Ingersoll, T. J. Geary, “*Should the Chinese Be Excluded*”, **The North American Review**, Vol. 157, No. 440, 1883, s. 53-54.

²⁸⁴ Scott, **op.cit.**, s. 72.

ciddi bir olası Çin işgali paranoyası ve Çinlilere karşı nefret söz konusuydu. İngilizler, güçlü bir Çin'i Rusya'ya karşı denge unsuru olarak görürken, Avustralyalılar ise kendilerine karşı büyük bir tehdit olarak görüyordu.²⁸⁵ Avustralya, İngiliz Hükümeti'ne önlemler alınması konusunda baskı yapsa da, İngiltere, Çin'i gücendirmeyi göze alamadı. Güçlenen ve Rusya ile ittifak kuran bir Çin İmparatorluğu, İngilizler için o dönemki en korkunç senaryolardan biriydi.

Çin'in yükselişine dair felaket senaryoları yazanlar sadece İngilizler ya da Avustralyalılar değildi. 1880'lerden sonra Çinlileri ötekileştirme politikası Çin İmparatorluğu'nun yükselişte olduğu ve bu gidişle tüm dünyayı ele geçirecekleri söylemi üzerinden yürütüldü.²⁸⁶ 1882'de çıkarılan bir yasayla ABD'ye 10 yıl boyunca Çinli işçilerin girişi ve Çinlilerin Amerikan vatandaşlığı alması yasaklandı. Yürürlüğe giren bu karar ABD tarihinde, ülkeye bir "etnik grubun" girişini yasaklayan ilk yasal düzenleme oldu.²⁸⁷

Washington, Çinlileri sürekli yasal düzenlemelerle dışlamakla kalmadı, onlara karşı yönelen ırkçı hareketlere, cinayetlere de önem almadı. 1885 Rocksprings Ayaklanması'nda 28 Çinli öldürüldü, geriye kalanların birçoğu da evinden oldu. Çinli elçiler, tazminat talebinde bulunsalar da, Amerikan Yönetimi 1887'ye kadar hiçbir sorumluluk kabul etmedi ve sonrasında sadece hayatta kalan Çinlilere tazminat ödedi.²⁸⁸ 1886'da Seattle'da ırkçı çeteler, bölgede yaşayan Çinlileri toplayıp bir gemiye bindirerek, şehirden ayrılmaya zorladı. Olaylar kontrol altına alınsa bile, bu

²⁸⁵ *Ibid.*, s. 87, s. 92.

²⁸⁶ *Ibid.*, s. 97.

²⁸⁷ *Ibid.*, s. 98; "Chinese Exclusion Act (1882)" <http://www.ourdocuments.gov/doc.php?flash=true&doc=47>, (02.11.2015).

²⁸⁸ "Rocksprings Riot September 2 1885", http://teachingresources.atlas.illinois.edu/chinese_exp/resources/resource_3_3.pdf, (02.11.2015); "Anti-Chinese Hysteria of 1885-1886", <http://immigrants.harpweek.com/ChineseAmericans/2KeyIssues/TheAntiChineseHysteria.htm>, (23.06.2016).

baskılara dayanamayan 200 Çinli şehri terk etti. Çing Hanedanlığı temsilcileri ise yine ABD'ye ciddi bir yaptırım uygulayamadı. Vatandaşlarının haklarını koruyamadı. 1880'de Çinli işçilerin ABD'ye kabulünü durduran yasa, tekrar uzatıldı ve 1902'den 1943'e kadar uygulanmaya devam etti.²⁸⁹ Çin İmparatorluğu ise, vatandaşlarının dışlandığı, haklarının gasp edildiği, canlarına kast edildiği bu süreçte başarılı bir diplomatik duruş sergileyemedi. Bunun temel sebebi imparatorluğun içindeki yönetsel ayrılıklar ve emperyalist devletlerin bölgede yarattığı tehditlerdir. Çin İmparatorluğu 19. Yüzyıl'ın son dönemine kadar ABD'yi, diğer Batılı devletlere karşı denge sağlayabileceği bir müttefik olarak görmüş ve aradığı desteği bulabilmek adına tavizler vermiştir. Çin İmparatorluğu'nun ulusal güvenliğinin faturası bir nevi göçmenlere çıkartıldı ve bu problemlerin üstüne çok fazla gidilmedi. ABD ise, anlaşmalara sadık kalınması, devletlerin eşitliği, insan hakları ve özgürlükler gibi kavramların geçerliliğinin politik ve ekonomik çıkarlarla örtüştüğü ölçüde olduğunu göstermiş oldu.

5. Kendini Güçlendirme Hareketi'nin Sonu ve İmparatoriçe Cixi'nin

Döneme Etkisi

Afyon Savaşları ve Taiping İsyanı sonrasında, Çin İmparatorluğu'nun ilk büyük çaplı reform hareketi olan Kendini Güçlendirme Hareketi, 19. Yüzyıl'ın sonuna doğru tam olarak hedefine ulaşamadan sona erdi. Büyük umutlar ve büyük bütçeler ayrılarak başlayan güçlenme hareketinin temel odak noktası askeri reformlardı. Yüzyıllar boyunca Avrupa'da yaşanan değişim sürecine tamamen

²⁸⁹ Isabella Black, "American Labour and Chinese Immigration", **Past & Present**, Vol. 25, No. 1, 1963, s. 63; "Chinese Immigration and the Chinese Exclusion Act", <https://history.state.gov/milestones/1866-1898/chinese-immigration>, (02.11.2015).

gözlerini kapatan Çing Hanedanlığı'nın, Batı'nın neden Çin'e karşı üstün konuma geçtiğini her yönüyle analiz etmesi mümkün olmadı.

Reformist kadro dâhil olmak üzere, yönetici sınıf Çin İmparatorluğu'nun gerekli askeri ve teknolojik reformları sağlayarak açığı kapatabileceğini düşündü. Coğunlukla silah ve donanma yapımına yüklenen Çing Hanedanlığı, bu teknolojiyi yönetebilecek lider kadroyu yetiştirmekte, ağır sanayi kuruluşlarını finanse edebilecek ekonomik dönüşümü sağlamakta başarısız oldu. Batı'nın reformlar ve Sanayi Devrimi ile yaşadığı dönüşümün, fikirsel, ekonomik, sosyal ve siyasi öğelerini almadan reform hareketlerine girişen Çin İmparatorluğu, hedeflenen ivmeyi yakalayamadı.

Ulusal güvenliği güçlendirmek amaçlı büyük silah fabrikaları açıldı fakat iletişim ve taşımacılık sektöründe ihtiyaç duyulan yenilikler gerçekleştirilemedi. 1865'te çeyrek millik bir demiryolu oluşturma girişimi başlatıldı fakat trenlerin hareket etmesiyle çıkan sesler halkın trenleri canavar ilan etmesiyle sonuçlandı ve muhafazakâr devlet adamlarının da baskılarıyla demir yolu kaldırıldı.²⁹⁰ 1877'de İngiliz bir şirket Şanghay ve Wampu Nehri arasında bir demiryolu inşa etti fakat bir yayanın ezilmesi nedeniyle işletmeye karşı büyük bir nefret oluştu. Devlet 285.000 *tael* ödeyerek demiryollarını İngilizlerden satın aldı ve tüm parçalar sökülüp denize atıldı.²⁹¹ 1880'e kadar ülkede telgraf sistemi kurulmadı. 1881'de kömür madenlerine taşımacılık sağlama amaçlı bir demiryolu inşa edildi fakat nakliye araçları lokomotiflerle değil, at ve eşeklerle çekiliyordu.²⁹² İmparatoriçe Cixi'nin bakışı da çok farklı değildi, tren seslerinin, ölen imparatorların ruhlarına mezarlarında huzur vermeyeceğine inanıyor ve girişimlere destek vermiyordu.²⁹³ Aynı ön yargılar

²⁹⁰ Woo, *op.cit.*, s. 184.

²⁹¹ *Idem.*

²⁹² *Idem.*; Karlova, *op.cit.*, 82.

²⁹³ *Idem.*

nedeniyle 1880'e kadar imparatorlukta bir telgraf idaresi de kurulamadı. 1880'de güvenlik kaygılarıyla kurulan ve 1882'de bir Çinli tacir tarafından devralınan kurum, imparatorluğun geç kaldığı ama başarıya ulaştığı bir yatırım olarak düşünülebilir.²⁹⁴ İmparatoriçe ve muhafazakâr devlet adamlarının bakış açısı bu şekildeyken, reform süreci bir ulusal program haline getirilemedi. Bu nedenle yapılan çalışmalar valilerin, bölge elitlerinin ve birkaç nüfuzlu reformist devlet adamının çabalarıyla gerçekleşti. Kendini Güçlendirme Hareketi'nin birlikten uzak, bölgesel olarak yürütülmesi de ülke genelinde bir dönüşümü engelledi ve 1890'larda yabancı işletmelerin artış göstermesine ve kontrolü sağlamasına neden oldu.

Reform sürecinin başarısızlık nedenlerinden biri de muhafazakâr devlet adamları ve reformist devlet adamları arasındaki güç kavgasıdır. İmparatoriçe Cixi, İmparator Xianfeng'in ölümünden beri Çing Hanedanlığı'nın yönetimindeki en güçlü aktördü. İmparatoriçe 1861'de Prens Gong ile işbirliği yaparak, imparator naiplerinin görevden alınmasını sağladı ve 5 yaşındaki oğlu İmparator Tongzhi adına yönetimi devraldı.²⁹⁵ İmparatoriçe Cixi zamanla karar alma sürecinde Prens Gong'un yükselmesinden rahatsız oldu ve özellikle reform süreci ve finansmanı konusunda anlaşmazlıklar yaşamaları ikili arasındaki siyasi işbirliğini sona erdirdi. İşte bu nedenle İmparatoriçe Cixi ve onun güdümünde bir yönetim sergileyen genç İmparator Tongzhi, reformları yeterince desteklemedi. Hatta İmparatoriçe Cixi, Prens Gong'u alaşağı etmek için muhafazakârları daha çok desteklemeye başladı. 1875'te İmparator Guangxu'nun (1875-1908) tahta çıkışıyla da düzen aynı şekilde devam etti. İmparator Tongzhi'nin bir varis bırakmaması nedeniyle, İmparatoriçe Cixi, 4 yaşındaki yeğenini tahtın yasal varisi ilân etti ve onun naibi olarak ülke yönetiminde kalmayı başardı.

²⁹⁴ Gökten, *op.cit.*, 73.

²⁹⁵ Woo, *op.cit.*, s. 72.

Rusya ve İngiltere arasındaki rekabetin Asya'ya taşınması, Fransızların saldırgan politikası, Japonya'nın hızla emperyalist bir güç olarak yükselmesi, bölgede yaşanan krizlerin temel sebebini oluşturdu. Çin İmparatorluğu'nun bu krizlerden başarıyla çıkamaması da, reform sürecine var olan sınırlı desteğin iyice azalmasına ve sürecin tıkanmasına sebep oldu. Reform sürecinin akıbeti, kapitalist devletlerin Çin için kurguladığı planları da değiştirmeye başladı. Çin İmparatorluğu'nun başarılı bir ekonomik dönüşüm gerçekleştirememesi ve tam olarak dünya ekonomisine eklemlendirilememesi, kapitalist devletlerin anlaşmalar ve ticari ilişkiler yoluyla Çin ile ilişkiler kurma politikasını sona erdirdi. Uzaktan kontrolü sağlayamayan kapitalist devletler, Çin topraklarını ve etrafındaki bağlı devletleri fiilen işgal etmeye ve etki alanları oluşturarak amaçlarına ulaşmaya çalışacaklardı.

C) PAYLAŞIM SAVAŞLARI VE İMPARATORLUĞUN SONU

1. Çin, Japonya ve Kore İlişkileri: Konfüçyen Sistemin Çöküşü

Kore, Vietnam ile birlikte, Çin İmparatorluğu'nun Haraç Sistemi'nin en önemli parçasıydı. Kültürel ve siyasi olarak Çin'e en yakın, en sadık ülke Kore olarak görülüyordu. Çing Hanedanlığı yabancı bir hanedanlık olduğu için ilişkiler Ming Hanedanlığı döneminde olduğu kadar iyi olmasa bile, sembolik bağlılık Çing ve Joseon Hanedanlıkları döneminde de devam etti. 19. Yüzyıl'da Kore toprakları hem Çin için hem de Kore ve Rusya için stratejik açıdan önem kazandı.

1873'te Kral Gojong'un babası Daewongun'dan yönetimi devralmasıyla, Joseon Krallığı farklı bir döneme girdi.²⁹⁶ 1876'da Japonya, 1853'te Amerikalıların kendilerine uyguladığı gibi, donanmasını bir baskı unsuru olarak kullandı ve Kore'yi

²⁹⁶ Jinwung Kim, **A History of Korea**, Bloomington Indiana, Indiana University Press, 2012, s. 285; Britannica Academic, "Kojong", <http://academic.eb.com/levels/collegiate/article/45904>, (04.06.2016).

Japon ticaretine açan Ganghwa Antlaşması'nı imzalatmayı başardı.²⁹⁷ Japonya'nın bu antlaşma ile amacı hem Kore ile ticari bağlarını geliştirmek hem de Kore'yi Çin gözetimindeki bir devlet olmaktan çıkararak kendi yörüngesine alabilmektir. Bu nedenle antlaşma maddeleri arasında, Kore'nin de Japonya gibi "bağımsız bir devlet" olduğu vurgulanmıştı.²⁹⁸ Japonya'nın Kore üzerindeki etkisinin artmasından korkan Çing Hanedanlığı ise Li Hongzhang aracılığıyla Washington'u devreye soktu ve Joseon Krallığı'nın ticarete açılmasını sağlayarak Japonya'ya karşı bir denge oluşturmaya çalıştı. 1882'de Kore ve ABD arasında Dostluk ve Ticaret Antlaşması yapıldı. Bu antlaşma, sıkı izolasyon politikası nedeniyle "Münzevi Krallık" olarak anılan Kore'nin Batılı bir devletle imzaladığı ilk antlaşma oldu.²⁹⁹ 1882'de mevcut yönetime bir darbe girişimi oldu ve Joseon Krallığı, Çin İmparatorluğu'ndan yardım istedi. Çing Hanedanlığı bu girişimi Kore'de Japonlara karşı avantaj elde etmenin bir fırsatı olarak gördü. Çin Hükümeti'nin yardımıyla darbe girişimi engellendi, 3000 Çinli asker Kore'de bırakıldı.³⁰⁰ Yuan Hanedanlığı döneminden beri, Çin İmparatorluğu Kore'ye hiç doğrudan müdahalede bulunmamıştı ve bu yeni bir sürecin başlangıcıydı.³⁰¹ Joseon yönetiminde Çin ve Japon yanlısı gruplar oluşmaya başladı.

1883'te Çin ve Fransa arasında Vietnam krizi patlak verince, Çing Hanedanlığı, Kore'deki askerlerinin bir kısmını geri çekmek durumunda kaldı. Bunu fırsat olarak değerlendiren Japon yanlısı bir grup yeni bir darbe girişiminde bulundu. Amaç Kore'nin Çin kontrolünden tamamen çıkarılması idi. Çing komutanlarından Yuan Shikai Kore'ye gönderildi ve darbe bastırıldı. Çin İmparatorluğu, Kore'deki

²⁹⁷ Young Ick Lew, **Brief History of Korea**, Newyork, Korea Society, 2000, s. 18.

²⁹⁸ Hsu, **op.cit.**, s. 103; Kim, **op.cit.**, s. 287.

²⁹⁹ Lew, **op.cit.**, s. 19.

³⁰⁰ **Idem.**

³⁰¹ Michael J. Seth, **A Concise History of Modern Korea**, Lanham Boulder Newyork Toronto Plymouth UK, Rowman & Littlefield Publishers, 2010, s. 21.

askeri ve politik gücünü daha da arttırdı. Çin İmparatorluğu'nun Kore'deki etkinliklerinin artışı üzerine Japon Başbakan Ito Hirobumi Tientsin'e bir ziyarette bulundu ve iki devlet arasında önemli görüşmeler gerçekleşti. Li Hongzhang ve Ito Hirobumi arasındaki görüşmelerin sonucunda 1885 Tientsin Konvansiyonu imzalandı.³⁰² Tientsin Konvansiyonu'na göre, iki devlet de 4 ay içerisinde Kore'deki askeri güçlerini geri çekecek ve tekrar asker gönderilmesi durumunda birbirlerini haberdar edecekti. ³⁰³ Bu anlaşmayla birlikte Kore hem Çin hem de Japonya korumasında bir krallık haline geldi. Japonya, Kore'yi tamamen Çin'in kontrolünden çıkaramasa bile, kendi nüfuzunun da tanınmasını sağlamış oldu.

Joseon Krallığı reform hareketleri ile güçlenmeye ve yeni düzende kendine bir yer bulmaya çalışsa bile, yaşadığı ekonomik sıkıntılar, vergilendirmedeki yolsuzluklar, devlet adamlarının yozlaşması ve nihayetinde Batılı devletlere duyulan öfke bir ayaklanma haline geldi. Donghak Ayaklanması nedeniyle, Joseon Krallığı bir kez daha Çing Yönetimi'nden yardım istedi. Çin İmparatorluğu, Kore'ye asker göndereceğini 1885 anlaşması gereği Japonya'ya bildirerek Kore'ye asker çıkarttı.³⁰⁴ Japonlar ise böyle bir talep olmamasına rağmen, bölgedeki vatandaşlarının güvenliğini sağlama gerekçesiyle, Kore'ye asker gönderdi. Joseon Krallığı isyanı bastırmayı başarmıştı fakat daha büyük bir sorun ile karşı karşıyaydı; 3000 Çinli ve 7000 Japon askerinin yarımadadan çekilmeye niyeti yoktu.³⁰⁵ Japonlar 21 Haziran'da askerlerini Joseon sarayına yönlendirdi ve kendi çıkarlarına uygun bir kral naibi belirledi. ³⁰⁶ Japonların Kore'deki yönetime doğrudan müdahalesi Çin-Japonya

³⁰² Kim, **op.cit** s. 195.

³⁰³ **Idem.**; Hsu, **op.cit.**, s. 104.

³⁰⁴ Seth, **op.cit.**, s. 24-25; Kim, **op.cit.**, s. 303.

³⁰⁵ **Ibid.**, s. 302.

³⁰⁶ Spence, **op.cit.**, s. 222.

ilişkilerini artık dönülmez bir noktaya getirdi ve 24 Temmuz 1895'te Japonya'nın saldırısıyla Çin-Japonya Savaşı başladı.³⁰⁷

Çin ve Japonya, yakın dönemlerde donanma güçlendirme faaliyetlerine girişmişti ve iki ülkenin de reform süreci Batılı devletler tarafından takip ediliyordu. Çin İmparatorluğu, o dönemde dünyanın en büyük 8. donanması iken, Japonya ise 11. büyük donanmasına sahipti. Çin donanması toplam 4 farklı filodan oluşuyordu ve en büyük ve güçlüleri olan Beiyang filosu, tek başına tüm Japon donanmasına eş değer olarak görülüyordu.³⁰⁸ Bununla birlikte savaş başladığında 20 bin Çin askerine karşılık, 50 bin Japon askeri mevcuttu.³⁰⁹ Tüm bu istatistiksel veriler sebebiyle, Çin İmparatorluğu bu savaşın galibi olarak görülüyordu. Fakat beklenilenin aksine Japonlar kısa süre içinde Seul ve Pyongyang'da kontrolü sağladılar.³¹⁰

17 Eylül'de Sarı Deniz'in kontrolü için karşı karşıya gelen iki donanmanın çarpışmaları sonucunda Beiyang Donanması hezimete uğrayan taraf oldu. Beiyang filosunda, daha iyi donanımlı ve zırhlı gemiler olmasına rağmen idaresi, ateşleme gücü ve manevra kabiliyeti açısından Japon donanmasının gerisinde kaldı.³¹¹ Beiyang filosunun savaşta yalnız bırakılması ve Güney filolarının yardıma gelmemesi de, en önemli muharebelerin kaybedilmesine neden olmuş oldu.³¹² Japonlar aynı ay içerisinde Liaodong Yarımadası'na çıktı ve Port Arthur Limanı'nı işgal etti.³¹³ Japonların bu ilerleyişinin ve Çin'in mağlubiyetinin faturası, Li Hongzhang'a kesildi.

³⁰⁷ Elman, **op.cit.**, 2004, s. 318.

³⁰⁸ Benjamin Elman, "The Rise of Japan and the Fall of China After 1895", (ed.) Zhang Yangwen, **The Chinese Chameleon Revisited: From the Jesuit to Zhang Yimou**, United Kingdom, Cambridge Scholars Publishing, 2013, s. 153, s. 155.

³⁰⁹ **Ibid.**, s. 154.

³¹⁰ Morton, **op.cit.**, s. 169.

³¹¹ Elman, **op.cit.**, 2004 s. 320.

³¹² Elman, **op.cit.**, 2013 s. 157.

³¹³ **Ibid.**, s. 160; Hasan Bilgin, **Stratejik Açıdan Çin**, Ankara, Usak Yayınları, 2010, s. 43.

Çing Hanedanlığı, yüzyıllarca Çin İmparatorluğu'ndan aşağı görülmüş bir komşu devlet tarafından yenilmişti ve bu mandarin sınıfı gözünde Batılılara yenilmekten çok daha utanılası bir durum teşkil ediyordu. Li Hongzhang'ın gözden düşmesiyle beraber, Prens Gong'a tekrar eski yetkileri iade edildi ve Amerikalıların aracılığıyla Çin-Japonya barış görüşmeleri başladı.³¹⁴ 17 Nisan 1895'te Shimonoseki Antlaşması imzalandı. Shimonoseki Antlaşması ile beraber, Joseon Krallığı bağımsız bir devlet haline geldi, Liaodong Yarımadası ve Tayvan Japonya'ya bırakıldı. Ayrıca Çin İmparatorluğu Japonlarla ticaret için daha fazla limanını açmak ve Tokyo'ya yüklü bir tazminat ödemek durumunda kaldı.³¹⁵ Liaodong Yarımadası'nın Japonya'ya geçmesi ile Japonlar Asya kıtasına ayak basmış oldu ve bu durum Batılı devletlerin Asya'da kurduğu tüm düzeni tehdit edebilirdi. Rusya, Almanya ve Fransa'nın müdahalesi ile Japonya Liaodong'u Çin'e bıraktı ve bunun yerine Çin İmparatorluğu, Japonya'ya daha fazla tazminat ödemek durumunda kaldı.³¹⁶

Pekin, Japonya ve Rusya arasında Mançurya'nın kriz sebebi olacağının farkındaydı ve Japonya'ya karşı 1896'da Ruslarla ittifak yolunu seçti. Çin Hükümeti, Japonya'ya karşı Rusya'nın desteğini garantiledi ve karşılığında Rusların Trans-Sibiry demiryolu hattını Mançurya'dan geçirmesine izin verdi.³¹⁷ Japonya karşısında Çin ve Rusya'nın işbirliği içine girmesi, İngilizlerin endişelerinin gerçeğe dönüşmesi demektir. Shimonoseki şartlarına, diğer Batılı devletlerin aksine İngiltere tepki göstermedi. İngiltere, Liaodong yarımadasında güçlü bir Rusya yerine, Japonya'nın olmasını muhtemelen daha tercih edilebilir buluyordu. Çin-Japonya

³¹⁴ Hsu, **op.cit.**, s. 107.

³¹⁵ **Ibid.**, s. 108; Wright, **op.cit.**, s. 111; Morton, **op.cit.**, s. 169.

³¹⁶ Huang, **op.cit.**, s. 273; Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Genişletilmiş 16. Baskı, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2007(2), s. 93.

³¹⁷ Huang, **op.cit.**, s. 274.

Savaşı sonrası iyice belirginleşen bu kutuplaşmalar, 1905'e gelindiğinde, Uzakdoğu'nun iki emperyalist gücünü karşı karşıya getirecekti.

Çin-Japonya Savaşı, Çin İmparatorluğu'nun yüzyıllardır devam ettirdiği Haraç Sistemi'ne en büyük darbe oldu. Bu savaşla beraber Kore ve Tayvan tamamen kaybedildi. Japonya, Çin İmparatorluğu'nun bölgedeki en büyük düşmanı haline geldi. İmparatorluğun teknolojik ve askeri dönüşüm çabaları başarıya ulaşamadı ve nihayetinde imparatorluk, emperyalist devletlerin iştahını kabartan etkisiz, güçsüz bir devlet haline geldi. 20. Yüzyıl'dan itibaren Japonya, Asya'nın yükselen gücü iken, Çin İmparatorluğu, son nefesini vermek üzere olan Asya'nın hasta adamından fazlası değildi. Yönetimi teyzesi Cixi'den devralan İmparator Guangxu, keskin bir reform sürecine girmeye çalışsa da, artık çok geç kalınmıştı.

2. Yüz Gün Reformları ve 1898 Darbesi

Çin-Japonya Savaşı, Çing Hanedanlığı'nda büyük bir travma etkisi yarattı. Japonya'nın bu muazzam dönüşümünü örnek alan, Kang Youwei ve Liang Qi Chao gibi reformist isimler, İmparator Guangxu'yu yeni bir reform sürecine ikna etti ve çalışmalar sonucunda, 1898 Haziran-Eylül ayları arasında, eğitimsel, idari ve ekonomik düzenlemeler içeren bir reform paketi uygulamaya konuldu.³¹⁸ Gerçekleştiği zaman aralığına ithafen "Yüz Gün Reformları" olarak bilinen bu reform paketi içerisinde, gazete ofislerinin kurulması, çeviri bürolarının oluşturulması, yenilenen donanma eğitimi, yeni okulların açılması, sınav sisteminin değiştirilmesi, finansal sistemin değiştirilmesi, ulusal bütçe planlaması gibi gerçekten önceki reform sürecine göre çok daha kapsamlı düşünülmüş ve temellendirilmiş

³¹⁸ Scott, *op.cit.*, s. 130.

düzenlemeler vardı. ³¹⁹ En önemlisi, bu reform süreci Çin İmparatorluğu'nu bir anayasal monarşi haline getirmeyi planlıyordu.³²⁰ Genç imparator, Çin'in ihtiyacı olan bu temel değişiklikleri uygulamak için harekete geçti ve 11 Haziran 1898'den itibaren reformlarla ilgili emirler yayınlamaya başladı.³²¹

İmparator daha adil ve yozlaşmamış bir yönetim oluşturmaya çalışırken, İmparatoriçe Cixi ise kendi keyfine göre çeşitli atamalar ve azletmeler için İmparator Guangxu'ya baskı yapıyordu. İstenen atamalar içinde İmparatoriçe Cixi'nin kuzeni Ronglu'nun da ismi vardı ve azledilmesi istenen isimler arasında da İmparator Guangxu'nun akıl hocalarından Weng bulunuyordu. Cixi'nin baskılarıyla bu değişiklikler gerçekleştirildi ve İmparator Guangxu önemli bir müttefikini kaybetmiş oldu.³²²

Çing Sarayı reformlar ile uğraşırken, emperyalist devletler Çin İmparatorluğu üzerinde etki alanlarını oluşturmaya başladı. 1898'de, Ruslar Port Arthur'da bir deniz üssü inşa etmekle meşguldü, Almanlar ve İngilizler Shandong limanlarına yerleşmeye başladı, Fransızlar Güney Çin'de etkin hale geldi.³²³ Çin İmparatorluğu, kiralamalar ve işgaller yoluyla emperyalist güçler tarafından parçalara ayrılıyordu. Fakat Çin İmparatorluğu'nun tüm bu olanlara karşı koyacak ne ekonomik, ne askeri gücü kalmıştı, çaresiz bir şekilde reformlarla imparatorluk ayakta tutulmaya çalışılıyordu.

Yüz Gün Reformları'nın en temel hedefinin yönetim sistemini ve onu üreten eğitim sistemini dönüştürmeye dair olması, muhafazakâr devlet adamlarının sert tepkilerine yol açtı. İmparator Guangxu 4 Eylül 1898'de dört bakanı emekliye ayırdı ve sonra da üç bürokratı dış ilişkiler görevlerinden azletti. Yerlerine yabancı

³¹⁹ Dawei, Yanjing, **op.cit.**, s. 182.

³²⁰ Karlova, **op.cit.**, s. 158; Huang, **op.cit.**, s. 277.

³²¹ Woo, **op.cit.**, s. 204.

³²² **Ibid.**, s. 205.

³²³ Herring, **op.cit.**, s. 330; Charles Holcombe, **Doğu Asya Tarihi Çin Japonya Kore Medeniyetin Köklerinden 21.Yüzyıla Kadar**, Çev. Muhammed Murtaza Özeren, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2016, s. 246.

danışmanlar getirildi.³²⁴ Söz konusu değişiklikler, muhafazakâr bürokratları oldukça endişelendirdi. Sistemin değişmesi demek, birçoğunun yetkisini ve gücünü kaybetmesi ve yolsuzluklarının gün yüzüne çıkması demekti. 19. Yüzyıl'da Çin İmparatorluğu'nda uygulanan cezaların oldukça acımasız olduğu düşünüldüğünde bahsi geçen bürokratların endişelerinin ne boyutta olduğu anlaşılabilir. Bir suçlamayla karşılaşmaları demek, sadece kendilerinin değil, ailelerinin de idamıyla veya köle haline getirilmeleriyle sonuçlanabilirdi. Reform sürecini tersine çevirmenin tek yolu vardı; İmparatoriçe Cixi'nin nüfuzunu tekrar arttırarak, İmparator Guangxu'ya engel olmasını sağlamak.

İmparator Guangxu, muhafazakâr kesiminin hamlesini tahmin etmiş olacak ki, General Yuan Shikai'ya başkenti askerleri ile çevirmesi emrini verdi. Bu şekilde reform hareketlerine imparatoriçeden veya muhafazakârlardan gelecek herhangi bir hamle önlenmiş olacaktı.³²⁵ Fakat General Yuan Shikai, İmparatoriçe Cixi'nin tarafında olmayı tercih etti ve 21 Eylül 1898'de İmparatoriçe Cixi, Yuan Shikai'ın yardımıyla darbe yaptı. İmparator yeni yapılan yazlık saraya hapsedildi. 23 Eylül'de İmparatoriçe Cixi tekrar yönetimin başına geçti ve İmparator Guangxu'nun çıkarttığı emirleri feshetti, *status quo ante*'ye dönüldü.³²⁶ Altı reformist idam edildi, geri kalanlar sürgüne yollandı. Kang Youwei ve öğrencisi Liang Qi Chao ise Japonya'ya kaçtı.³²⁷

İmparatorluk sarayı darbeler ve idamlarla çalkalanırken, Avrupalı devletler Çin'in çeşitli bölgelerinde etki alanlarını oluşturmakla meşguldü. ABD ise Avrupalı devletler tarafından dikte edilen bu yeni düzene karşıydı. Avrupalı devletler, kendi etki alanlarında başka devletlere ayrıcalık tanınmamasına dair düzenlemeler

³²⁴ Woo, **op.cit.**, s. 205-206.

³²⁵ **Idem.**

³²⁶ **Ibid.**, s. 207; Huang, **op.cit.**, s. 278- .279.

³²⁷ Karlova, **op.cit.**, s. 159; Holcombe, **op.cit.**, s. 246.

yaptırdığı için, ABD, Çin'in birçok bölgesinde oyun dışı kalacaktı.³²⁸ Bu nedenle Amerikan Dışişleri Bakanı John Hay, Eylül 1899'da ABD'nin Uzakdoğu ile olan ilişkilerini Açık Kapı Politikası'na göre belirleyeceğini ilan etti ve bunu Çin'i paylaşmakla meşgul olan diğer emperyalist devletlere de duyurdu.³²⁹ Açık Kapı Politikası'na göre; Çin'de etki alanları bulunan devletler, diğerlerinin ticari hak ve ayrıcalıklarına hanel getiremezdi.³³⁰ ABD, uzaktan Çin İmparatorluğu'nun haklarını savunuyormuş gibi görünse de, sadece kendi ticaretinin Avrupalı devletler tarafından baltalanmasını önlemeye çalışıyordu. Emperyalist devletlerin parçalara ayırdığı Çin karpuzundan,³³¹ Washington da kendi payını almak istiyordu.

3. Boksör Ayaklanması

İmparatorluğu kurtarmak adına yapılan reformların engellenmesi ve emperyalist devletlerin Çin üzerindeki kontrol ve sömürüsünün her geçen gün artması, imparatorluğun kurtarılabileceğine dair umutları söndürdü. Yaşanan gelişmelerin en temel sonuçları, ilk olarak muhafazakâr devlet adamlarının tekrar yükselişi ve halkta yabancı karşıtlığının artışı oldu. Diğer önemli bir sonuç ise, hem muhafazakâr Mançu Yönetimi'ne hem de emperyalist devletlere karşı yükselen Çin milliyetçiliğiydi. Yaşanan bu olayların üstüne yabancı karşıtlığının en sert görüldüğü yer İngiliz ve Alman etki alanlarının oluşturulduğu Shandong eyaleti oldu. 1898'de Sarı Nehir taşı

³²⁸ Armaoğlu, **op.cit.**, 2007(1), s. 774.

³²⁹ Scott, **op.cit.**, s. 139; Herring, **op.cit.**, s. 331.

³³⁰ Faruk Sönmezoğlu (ed.), **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Genişletilmiş 4.Baskı, İstanbul, Der Yayınları, 2005, s. 7.

³³¹ Emperyalist devletlerin, Çin'de kendilerine etki alanları yaratmaya çalışmaları, Li Hongzhang tarafından bir karpuzun parçalanması gibi görüldüğü için, böyle bir benzetme ortaya çıktı. Scott, **op.cit.**, s. 133.

ve büyük bir sel felaketine neden oldu.³³² Sel felaketinin ardından Kuzey Çin’de tekrar kıtlık baş gösterdi ve *Yihequan* (Hak ve Harmoni Severler Birliği) adlı dini ve yabancı karşıtı bir topluluk, yaşanan afetler ve kıtlığın sebebinin insanların asıl tanrılarını terk ederek Hristiyanlaşması olduğunu söylüyordu.³³³ Bu topluluğun Alman misyonerlere ve din değiştirenlere saldırmasıyla ve Shandong valisi tarafından desteklenmesiyle dönemin en büyük yabancı karşıtı ayaklanması başlamış oldu.³³⁴

Ayaklanma liderlerinin atletik yapıları ve dövüş sanatlarında usta olmaları nedeniyle ayaklanma, “Boksör Ayaklanması” olarak adlandırıldı. ³³⁵ Ayaklanma “Çing Hanedanı’nı destekle, yabancıları yok et” sloganıyla hareket ederek, Shandong’dan başlayıp bir süre sonra açlık ve sefalet içinde yüzen tüm Kuzey Çin’e yayıldı.³³⁶ Boksörler, yaklaşık 200 misyoner ve 2000 Hristiyan Çinli’yi katletti. İmparatoriçe Cixi’nin de desteğini alan isyancı grup, Haziran 1900’de imparatorluk ordusunu da yanına katarak Pekin’e hareket etti ve yabancı elçilikleri kuşattı.³³⁷ Çin İmparatorluğu’nun son dönem iç ve dış politikasının oluşturulmasında etkin rol oynayan Li Hongzhang ise hanedanlığın boksörlere destek vermesini eleştirdi ve bu ayaklanma ve kırımların Batılıları Çin’e karşı birleştireceğini savundu.³³⁸ Alman ve Japon elçilerinin öldürülmesi ve Çing Hükümeti’nin isyana destek vermesinin ardından, 50 bin askerden oluşan Sekiz Devlet İttifakı Ordusu ³³⁹ 7 Temmuz’da

³³² Dillon, **op.cit.** s. 138, s. 139; Britannica Academic, “Huang He”, <http://academic.eb.com/levels/collegiate/article/110535>, (10.07.2016); “Yellow River Flood”, **Los Angeles Herald**, Vol. 26, No: 48, 17 Kasım 1898, <http://cdnc.ucr.edu/cgi-bin/cdnc?a=d&d=LAH18981117.2.66>, (05.07.2016).

³³³ Holcombe, **op.cit.**, s. 246; Huang, **op.cit.**, s. 280.

³³⁴ **Idem.**

³³⁵ Herring, **op.cit.**, s. 332; Karlova, **op.cit.**, s. 160.

³³⁶ **Ibid.**, s. 161.

³³⁷ Herring, **op.cit.**, s. 332,

³³⁸ Scott, **op.cit.**, s. 145.

³³⁹ Sekiz Devlet İttifakı’na katılan ülkeler: Almanya, Japonya, Fransa, ABD, İtalya, Avusturya-Macaristan, Rusya ve İngiltere’dir.

Tientsin'e girdi.³⁴⁰ 14 Ağustos'ta ise başkent Pekin'e ulaştılar.³⁴¹ Li Hongzhang bir kez daha haklı çıktı. İmparatoriçe Cixi ise, fütursuz tavırlarıyla Çin halkına daha fazla acı ve utanç getirmekten öteye gidemedi.

Ayaklanmanın yabancıların birleşik ordusu tarafından bastırılmasıyla, Çin Yönetimi şartları çok ağır olan bir protokol imzalamak durumunda kaldı. 1901 Boksör Protokolü ile birlikte, Çin İmparatorluğu 450 bin *tael* tazminat ödemek durumunda bırakıldı. Ayrıca yabancı birliklerin Kuzey Çin ve Pekin'de sürekli olarak konuşlandırılması kararlaştırıldı ve Çin'in silahlanmasına karşı sınırlandırmalar kabul edildi.³⁴²

Çing Hanedanlığı, henüz Çin-Japonya Savaşı'nın yarattığı enkazı ekonomisi ve politikası üzerinden kaldıramamışken, tekrar yüklü bir borca girdi ve imparatorluğu toparlama şansını tamamen kaybetti. İmparatoriçe Cixi, gücünü koruyabilmesinin tek yolunun reform sürecine girmek olacağını anladı ve İmparator Guangxu'nun uygulamaya çalıştığı reformları tekrar yürürlüğe koydu. Modern bakanlıklar kuruldu, 1905'te tüm bu yönetim anlayışını üreten sınav sistemine son verildi, anayasal düzenlemeler hazırlanmaya başlandı.³⁴³

1895 Japon hezimet ve 1898 darbesi, Çing Hanedanlığı'na duyulan nefreti kat be kat arttırdı ve Çin milliyetçiliği hızlı ve güçlü bir şekilde büyümeye başladı. Çin'in kurtuluşunu, Çin halkında gören, Çin topraklarını hem Mançu güçlerinden hem de emperyalist güçlerden arındırmayı hedefleyen bir hareket doğuyordu. Yüz Gün Reformları'nın başarısızlığı, artık kurtuluşun reformlarla değil, ancak bir devrimle sağlanabileceğini gösteriyordu. 1908'de önce İmparator Guangxu ve

³⁴⁰ Herring, **op.cit.**, s. 332.

³⁴¹ Scott, **op.cit.**, s. 150.

³⁴² **Ibid.**, s. 151.

³⁴³ Huang, **op.cit.**, s. 282.

sonrasında İmparatoriçe Cixi'nin ölümüyle, imparatorluk tarihinde bir devir kapanmış oldu.³⁴⁴ Yaşanan tüm bu isyanlar, savaşlar sonucunda ülkenin reformlarla değil ancak devrimle kurtulacağını düşünen milliyetçiler Mançu Hanedanlığı'nı yıkmak ve yeni bir devlet kurmak için harekete geçti.

4. Çin Milliyetçiliğinin Yükselişi ve İmparatorluğun Sonu

Çin İmparatorluğu'nu tarih boyunca ayakta tutan temel bağ kültürel birlikteliktir. İnanç ve kültür sistemi, halkı ortak paydada toplayan ve örgütleyen unsur olmuştur. Bunun temel nedenlerinden biri Çin İmparatorluğu'nun çağdaşı birçok imparatorluğa göre homojen bir nüfusa sahip olmasıdır. Bu nedenle Çin milliyetçiliği, imparatorluk içindeki farklı halkların parçalanması gibi bir durumdan ziyade, çoğunluğu teşkil eden Han halkının, Mançu Yönetimi'ne baş kaldırışından doğacaktır. Çin halkı ve Mançuları karşı karşıya getiren temel etmenler, Çing Yönetimi'nin içte ülke halkının refahını sağlayacak, dışta emperyalist güçlere karşı koyacak politikalar üretememesidir. Dolayısıyla Çin'deki milliyetçilik akımı bağımsızlıktan ziyade, ülke yönetimini ve ülke zenginliklerini yabancılardan geri almayı yani milli egemenliği hedeflemiştir.

Çin milliyetçiliği adına bu dönemde bahsedilmesi gereken en önemli isim Dr. Sun Yat-sen'dir. Sun Yat-sen, eşitsiz antlaşma limanlarından biri olan Kanton'da köylü bir ailenin içinde dünyaya geldi. 1879'da Hawaii'ye eğitim amaçlı gönderildi ve sonrasında Hong Kong'da tıp eğitimi gördü.³⁴⁵ Sun'un önce Hawai'de sonra İngiliz yönetimindeki Hong Kong'da eğitim görmesi, dünya görüşünü ve siyasi fikirlerini oldukça etkiledi. Dr. Sun Yat-sen, 1894'te Li Hongzhang ile devlet yönetimine dair

³⁴⁴ Woo, **op.cit.**, s. 232.

³⁴⁵ Holcombe, **op.cit.**, s. 272.

fikirlerini paylaşmak için görüşmek istedi fakat başarılı olamadı. Hawaii’de “Çin’i Canlandırma Cemiyeti”ni kurdu. Cemiyet, 1895’te Hong Kong’da da faaliyet göstermeye başladı ve bir darbe girişiminde bulundu.³⁴⁶ Sun’un hayali artık reformlarla hayatta kalmaya çalışan değil, devrimlerle yeniden inşa edilen bir Çin’di. Sun’a göre, Çin’in kurtuluşu, Batı tarzı bir cumhuriyete dönüşmesinden geçiyordu. 1895 Hezimetinden yararlanarak yönetimi ele geçirmeye çalışan Dr. Sun Yat-sen ve arkadaşları, Çing güvenlik güçlerinin bu girişimi fark etmesi üzerine başarısız oldu. 48 İsyancı tutuklandı, Sun ise önce Hong Kong’a ve oradan Japonya’ya kaçtı.³⁴⁷

1903’te Zou Rong adlı bir milliyetçi “*Revolutionary Army*”³⁴⁸ adlı bir kitapçık hazırladı ve bu kitapçığın içindekiler, devrim fikrinin yayılmasında önemli rol oynadı. Zou Rong’un deyimiyle Çin, Çinlilerin olmalıydı, bu topraklar onlara Sarı İmparator’dan yadigârdı. Aziz Han ırkının haklarını gasp eden ve bu milleti kirletenlere karşı hiç tereddüt etmeden mücadele edilmeli, halka hakları geri iade edilmeliydi.³⁴⁹ Rong, Fransız ve Amerikan devrimlerinden bahsediyor ve halkı mücadeleye çağırıyordu. 19. Yüzyıl’da Çin’in durumunu şöyle özetliyordu: “İçte Mançuların kölesi olduk ve eziliyoruz, dışta büyük güçlerin tacizine maruz kalıyoruz, bu nedenle bizler iki misli esir edilmiş durumdayız.”³⁵⁰ Bu metinde içte Mançu Yönetimi’nin ve dışta emperyalist güçlerin baskısına son vermek için bir yol haritası çiziliyordu. Mançu Hükümeti’nin devrilmesi ve hanedanlığın sürülmesi, ülkenin her eyaletinden seçilecek olan temsilcilerden oluşan merkezi bir hükümet kurulması,

³⁴⁶ Karlova, **op.cit.**, s. 166.

³⁴⁷ Holcombe, **op.cit.**, s. 272.

³⁴⁸ Türkçesi: Devrimci Ordu.

³⁴⁹ Zou Rong, “*The Revolutionary Army*”, **Contemporary Chinese Thought**, Vol. 31, No. 1, 1999, s. 34.

³⁵⁰ **Ibid.**, s. 36.

yabancıların Çin ulusunun haklarına müdahale etmesinin engellenmesi, sınıf ve cinsiyet farklılıklarının kaldırılması gibi bir hayli mühim değişiklikler öneriliyordu.³⁵¹

Rong'un fikirleri, Mançu Yönetimi'ni fazlasıyla rahatsız etti ve hakkında tutuklama emri çıkartıldı. Bunun üzerine Rong, Şanghay'a kaçmak durumunda kaldı fakat yakalandı. Hapishane'de hayatını kaybetti.³⁵² Zou Rong'un fikirleri ve cesareti, sadece Çin milliyetçiliğini desteklemekle kalmamış, demokratik bir devlet modeli, yeni bir sosyal ve ekonomik düzen önerisi sunmuştur. Dr. Sun Yat-sen'in desteğiyle, bu kitapçık çoğaltıldı ve Çing Hanedanlığı ve emperyalist güçlere karşı, Çin halkının mücadeleye çağrılmasında önemli bir araç haline geldi.³⁵³ 1905'e gelindiğinde, Dr. Sun Yat-sen önderliğinde Tokyo'da "Devrimci İttifak" (*Tongmenghui*) kuruldu. Devrimciler giderek güçleniyor, ABD, Japonya, Şanghay ve Hong Kong başta olmak üzere birçok yerde örgütlenmelerini genişletiyordu.³⁵⁴

Devrimci İttifak, 1911 yılına kadar birçok girişimde bulunsa bile devrim adına başarılı bir sonuç elde edemedi. 1911'e gelindiğinde ise, devrimi başlatacak olay oldukça tesadüfî bir şekilde ortaya çıktı. Ruslara ait Wushan bölgesinde yer alan başka bir devrimci örgüt karargâhında patlama oldu ve devrimcilerin bir kısmı ifşa oldu. Tutuklamalar ve bir sonraki gün üç devrimcinin idam edilmesi, tüm hükümet karşıtlarının daha büyük bir güçle karşı atağa geçmesine neden oldu.³⁵⁵ Hubei eyaletinde konuşlanan yeni ordunun da devrimcilere destek vermesiyle, Ekim 1911'de başlayan Wuchang Ayaklanması, tüm eyaletlere sıçradı.³⁵⁶ Devrimciler, Wuchang'da yeni bir yönetim kurdu. Hanedanlığı koruyabilmek adına kurulan Batı

³⁵¹ *Ibid.*, s. 32-37.

³⁵² *Ibid.*, s. 32; "Biography of Zou Rong", **Word Digital Library**, <https://www.wdl.org/en/item/13518>, (04.08.2016).

³⁵³ Neil Martin, "Sun Yat Sen: In Defense of Nationalism, the Republic, and the American System of Political Economy", https://www.schillerinstitute.org/educ/hist/sun_yat-sen.html, (04.08.2016).

³⁵⁴ Holcombe, *op.cit.*, s. 9-10.

³⁵⁵ Dillon, *op.cit.*, s. 160-161.

³⁵⁶ Karlova, *op.cit.*, s. 168.

tarzı ordu, cumhuriyetçi devrimin en önemli silahlarından biri haline geldi.³⁵⁷ Çin'i imparatorluktan cumhuriyete dönüştüren süreç başlamış oldu. Çing Yönetimi'ndeki 15 bölge, bağımsızlığını ilân etti.³⁵⁸ 20. Yüzyıl'da Çin, tekrar bir Savaşan Devletler Dönemi'ne girmiş gibiydi.

Dr. Sun Yat-sen'in ülkeye dönüşüyle beraber, bağımsızlığını ilan eden eyalet temsilcileri 1 Ocak 1912'de Nanking'de toplandı. Burada geçici bir hükümet kurulup, Milliyetçi Çin Partisi (*Kuomintang*) Başkanı sıfatıyla Dr. Sun Yat-sen Çin Cumhuriyeti'nin geçici başkanı olarak atandı.³⁵⁹ Bu süreç boyunca, Yuan Shikai ordusuyla beraber milliyetçilerin yanında olmayı tercih etti. Fakat Sun'un başkan seçilmesiyle birlikte, Yuan Shikai devrimcilerle arasına mesafe koydu. Dr. Sun Yat-sen de devrimin tehlikeye girmemesi için, Yuan Shikai'nın desteğinin devam etmesi gerektiğinin farkındaydı. Bu nedenle, geçici başkanlık makamından çekilerek, Yuan Shikai'nın Çin Cumhuriyeti'nin ilk başkanı olmasına müsaade etti.³⁶⁰ Dr. Sun Yat-sen'in hamlesi işe yaradı ve Yuan Shikai'nın baskıları sonucunda 12 Şubat 1912'de 6 yaşındaki İmparator Puyi'nin (1908-1912) tahttan feragat ettiği duyuruldu.³⁶¹ Dünya tarihinin en eski ve köklü parçalarından biri 2000 yıllık Çin İmparatorluğu son bulmuş oldu. Yuan Shikai ve Dr. Sun Yat-sen arasındaki problemler, komünistlerin ülkede faaliyetlerini arttırması, I. ve II. Dünya Savaşı, Çin topraklarında yaklaşık bir 40 yıl daha barış ve refah dönemini engellese de, yüzyıllardır ertelenen değişim süreci Çin için başlamış oldu.

³⁵⁷ *Ibid.*, s. 169; Holcombe, *op.cit.*, s. 273.

³⁵⁸ *Idem.*

³⁵⁹ Karlova, *op.cit.*, s. 169; Dawei, Yanjing, *op.cit.*, s. 183.

³⁶⁰ Huang, *op.cit.*, s. 284-285.

³⁶¹ Dawei, Yanjing, *op.cit.*, s. 183.

SONUÇ

İmparator Shi Huangdi'nin ellerinde doğan Çin İmparatorluğu, 1911'e gelindiğinde, çocuk imparator Puyi'nin ellerinde son nefesini verdi. 2000 yıllık imparatorluk, Çin'in var ettiği Konfüçyen Sistem ile Avrupalı devletlerin oluşturduğu Vestfalyen Sistem'in çarpışması sonucunda ayakta kalmayı başaramadı.

Çin İmparatorluğu'nun bürokratik ve kültürel yapısının kaynağı Konfüçyenizm idi. Konfüçyenizm, Çin'deki en güçlü sınıfın; bürokrat sınıfının oluşumunu sağlayan, Çin'i öğrenmeye, düzene, istikrara, itaate yönlendiren felsefeydi. Konfüçyenizm, Çin'de kendi siyasi örgütlenmesini üretti, sosyal düzeni sağladı ve Çin'in diğer devletlerle olan ilişkilerini belirledi. Fakat 19. Yüzyıl'a gelindiğinde, ahlak ve erdemin önemini her daim vurgulayan bu felsefe Çin'de egemen sınıfın yolsuzluklarını kamufle eden bir kılıf, güçlerini korumalarını sağlayan bir söylemden ötesi değildi. Mandarin sınıfını oluşturan, imparatora mutlak itaati savunan Konfüçyenizm felsefesi idi. Özellikle Çing Hanedanlığı'nın yabancı bir hanedan oluşu, meşruiyetini koruması ve otorite sağlaması için Mançu Yönetimi'nin bu felsefeye sıkı sıkıya bağlanmasıyla sonuçlandı. İşte bu nedenle 19. Yüzyıl'da yapacakları Konfüçyenizmin öğretileriyle çelişen her değişim, Budist geleneklere yakınlıklarına rağmen öncelikle Çing Hanedanlığı'nın ve sonra etraflarındaki devlet adamlarının çıkarlarına ters düşüyordu. Dolayısıyla Çing Hanedanlığı, Ming Hanedanlığı'nı fakirliğe, halk isyanlarına sürükleyen siyasi, ekonomik, sosyal kurumları devraldı ve asgari değişikliklerle devam ettirdi. Ne yazık ki bu sistem 19. Yüzyıl'a kadar işler gibi görünse de, bir noktada diğer hanedanlıkları da çıkmaza sürükleyen sorunları tekrar üretti. Ming Hanedanlığı dönemindeki

fakirleşme, güvenlik açıkları, saray içindeki krizler, savurganlık, dışa kapalılık Çing Hanedanlığı döneminde de tekrar baş gösterdi. Ming Hanedanlığı'nın zayıflığından ve isyanlardan faydalanarak yönetime gelen Mançular, aynı şekilde zayıflayarak isyanlarla eriyip tarihe karıştı.

Mançular, 19. Yüzyıl'a kadar eski devlet düzenini devam ettirerek ve birkaç başarılı ve güçlü imparatorun sayesinde refah içinde yaşamayı başardı. Fakat sistemin tıkanmasına neden olan 3 temel etken ortaya çıktı: aşırı nüfus, büyük doğal afetler, tarım ekonomisinin çöküşü. 19. Yüzyıl'da Çin İmparatorluğu'nun yaşayabileceği tüm felaketler neredeyse üst üste geldi ve saray içinde de bir görüş birliği olmadığı için hem içte, hem dışta doğru bir politika yürütülemedi.

İmparatorluk devasa bir tarım ekonomisiydi. Halkın büyük bir kısmının geçim kaynağı, devlet vergilerinin asıl kaynağı topraktı. 19. Yüzyıl'da yaşanan iklim değişiklikleri, ülkeye seller ve kuraklık olarak geri döndü. Özellikle seller, toprağın verimini aldı götürdü, ekinleri toplanamaz hale getirdi. Ülkenin birçok bölgesinde tarım alanlarının küçülmesi, verimin düşmesi, büyük kıtlıkların yaşanmasına neden oldu. Aynı zamanda Mançuların, halk arasında etnik kökene göre tutum belirlemesi ve ayrımcılık yapması da isyanlarda önemli bir faktör oldu. Halkı, Çing Hanedanlığı ile karşı karşıya getiren en büyük neden yabancı karşıtlığı değil, açlık ve sefalet oldu.

Çin İmparatorluğu'nu yıkılış sürecine götüren sebeplerden biri de 18. ve 19. Yüzyıl'da dünyanın büyük bir değişim sürecine girmesidir. Çin İmparatorluğu, kendi periferisinde durağan bir sistem oluşturup yüzyıllarca ayakta kalmayı başarmışken, Batılı devletler arasında ciddi bir hayatta kalma mücadelesi ve rekabet oluştu. Bu rekabetin Avrupa kıtasını aşp Asya Pasifik'e uzanması da Çin İmparatorluğu'nun varlığına karşı yeni bir tehdit eklenmesi demek oluyordu. Emperyalist devletler için

Çin İmparatorluğu'nun 19. Yüzyıl'daki karşılığı, hammadde, ucuz işgücü ve büyük bir ihraç pazarıydı.

Batılı devletler, Çin İmparatorluğu'yla diplomatik ve ekonomik ilişkiler kurmak istediğini beyan edip ironik bir şekilde bu ilişkileri askeri güce dayanarak kurdu. Çin İmparatoru ile birebir görüşme yapamayan Batılı elçiler, Haraç Sistemi'ni reddedip eşitler arası ilişkiler talep ederken, bir yandan da Çin İmparatorluğu'nun önüne eşitsiz anlaşmaları sürmeyi ihmal etmedi. Çin İmparatorluğu'nun ilk dönem modernleşme hareketine destek vermelerinin sebebi de, kendi ekonomik çıkarlarını tatmin edebilmek için, öncelikle Çin İmparatorluğu'nun da ekonomik ve kurumsal dönüşümü gerçekleştirmesinin gerekliliği idi. 19. Yüzyıl'ın ilk yarısında Batılı devletler, başta Afrika olmak üzere birçok bölgede uyguladıkları kolonyal sistemi direkt uygulamak yerine, Çin İmparatorluğu'nun ekonomisini dönüştürüp, kapitalist ekonomiye eklemlendirerek tahakküm etmek istemişti. Çin İmparatorluğu ve Batılı devletlerin amacı farklı olsa da modernleşme konusunda işbirliği denemesinin sebebi tam olarak buydu. Batılılar, ne insan hakları, ne medeniyet adına Çin İmparatorluğu'na danışmanlık ediyordu, amaç geliştirmekte olan kapitalist düzeni daha fazla yaymaktı. Eşitsiz anlaşmalara dayanan Batı emperyalizmi, Çin İmparatorluğu'nun artık işlemez hale gelen Konfüçyen sistemini çökerten en büyük darbelerden biri oldu.

Çin İmparatorluğu'nun güçlü bir şekilde yoluna devam etmesi için köklü reformlar gerçekleştirmesi gerekiyordu. Yaşanan nüfus artışı, tarım ekonomisinin artık tek başına Çin nüfusunu doyuramaz hale gelmesi ve alternatif bir ekonomik itici gücün olmayışı Çin İmparatorluğu içerisinde Batılı devletler denkleme girmese bile krizler üretiyor ve ciddi sosyal problemler yaşanmasına neden oluyordu. 1796 Beyaz

Lotus İsyanı, Çing Hanedanlığı'nın askeri olarak ne kadar zayıf olduğunun önemli bir sinyaliydi fakat yönetim tarafından dikkate alınmadı ve 19. Yüzyıl'da Çing Hanedanlığı kendisini Batılılar karşısında büyük bir hezimet içinde buldu.

1850'lerde açlık ve sefalet Taiping İsyanı'nı doğurdu fakat saray yönetimi ülkenin sosyal ve ekonomik sorunları hakkında ciddi bir politika değişikliğine gitmedi. Bunların temel sebeplerinden biri, Çin İmparatorluğu'nun kendini merkez ülke olarak görmesi ve bitmek tükenmek bilmeyen kaynaklara sahip olduğu inancıydı. İmparatorluk yaşanan krizlere kalıcı çözümler üretmek yerine, günü kurtaran ufak değişiklikler yapmayı tercih etti ve bir noktada artık sistem başlı başına işlemez hale geldi.

Çin İmparatorluğu'nun Afyon Savaşları sonrasında başlattığı reform süreci doğru bir hamleydi fakat daha çok askeri reformlara yönelik olması, Çin İmparatorluğu'nun temel sosyal, ekonomik ve siyasi problemlerini çözmedi. Üstelik askeri reformlar da yine bahsi geçen problemler nedeniyle başarıya ulaşamadı ve Çin İmparatorluğu'nun maliyesine ciddi bir külfet olmaktan öteye gidemedi. Tek bir merkezden tüm imparatorluğun dönüştürülmesi ve güçlendirilmesi gerekirken, sadece bölgesel bazda yenilikler yapılabildi. Bu durum da ülke içerisindeki birliği azalttı, bölgeselleşmeyi arttırdı. İmparatoriçe Cixi'nin devlet yönetimindeki kontrolü, reformist devlet adamlarının nüfuz mücadelesi uğruna harcanmasına neden oldu. Çin İmparatorluğu'nun giderek zayıflaması ve tehditlere açık hale gelmesi, emperyalist devletlerin daha hırçın bir mücadeleye girerek Çin topraklarında etki alanları oluşturmaya başlamasıyla sonuçlandı. Yabancı bir hanedanlık olan Çing Hanedanlığı'nın reformları gerçekleştirmedeki ve Batılılara karşı verilen mücadeledeki acizliği ve emperyalizm, Çin milliyetçiliğini doğurdu.

Tüm bunlardan yola çıkılarak, Çin İmparatorluğu'nun çöküşünün temel sebebi, içte kendi halkına gerekli refahı sağlayacak, dışta emperyalizme karşı mücadele verecek güce sahip olmaması ve bu konuda gerekli politika ve düzenlemeleri üretmemesidir. Çing Hanedanlığı ve mandarin sınıfı kendi çıkarlarını korumayı tercih etti ve Çin İmparatorluğu'nu modern ve güçlü bir devlet yapacak birlik ve kararlılığı gösteremedi. Emperyalist devletler ise, Çin İmparatorluğu'nun kendi yapısından kaynaklanan bu zayıf noktalardan yararlanarak, gün be gün ülke üzerindeki faaliyetlerini arttırdı, savaş ve dış borçlarla Çin İmparatorluğu'nun geç ve yarım da olsa giriştiği reform hareketlerini baltaladı, muhafazakâr mandarin sınıfın reformistleri susturup bastırmasına ortam hazırladı.

İçte ve dışta yaşanan tüm bu trajediler, Çinliler için 19. Yüzyıl'ı "Utanç Yüzyılı" haline getirdi ve Napolyon'un bahsettiği uyuyan dev milliyetçilik akımıyla uyandı. Uzun bir isyanlar, savaşlar ve sömürü dönemi geçiren Çin, 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla tekrar istikrar kazandı. Çin Halk Cumhuriyeti, Çin İmparatorluğu'nun kaybettiği ekonomik ve siyasi gücü, tarihten ders çıkararak ve Konfüçyen mirasla birlikte tekrar sağlamayı başardı. Çin İmparatorluğu ise son döneminde yaşadığı tüm yıkım ve utanca rağmen, dünya tarihine şekil veren en görkemli medeniyetlerden biri olarak saygınlığını ve hafızalardaki yerini korumayı başardı. Orta Krallık fiilen sona ermiş olsa bile, dünyaya bıraktığı kültürel ve bilimsel miraslarla hala varlığını sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

I. KİTAPLAR:

Armaoğlu, Fahir, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, 4.Baskı, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2007(1).

_____, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Genişletilmiş 16. Baskı, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2007(2).

Bilgin, Hasan, **Stratejik Açıdan Çin**, Ankara, Usak Yayınları, 2010.

Braudel, Fernand, **Uygarlıkların Grameri**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 4.Baskı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2014.

Dawei, Cao ve Sun Yanjing, **China's History**, Singapore, Cengage Learning Asia Pte Ltd, 2011.

Dillon, Michael, **Modernleşen Çin'in Tarihi**, Çev. Eylem Ümit Atılğan, Aydın Atılğan, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2016.

Dowd, Douglas, **Kapitalizm ve Kapitalizmin İktisadî Eleştirel Bir Tarih**, Çev. Cihan Gerçek, 2. Baskı, İstanbul, Yordam Kitap, 2013.

Dyson, John, **Students' Dictionary (Öğrenci Sözlüğü)**, Çev. Önder Renkliyıldırım, Best Kitabevi, İstanbul, 2001.

Fairbank, John King ve Merle Goldman, **China a New History**, Enlarged Edition, Cambridge Massachusetts London England, 2006.

Fülberth, Georg, **Kapitalizmin Kısa Tarihi**, Çev. Sadık Usta, 3. Baskı, İstanbul, Yordam Kitap, 2014.

Gao, James Z., **Historical Dictionary of Modern China (1800-1949)**, Lanham Maryland Toronto Plymouth UK, The Scarecrow Press, 2009.

Gökten, Kerem, **Çin Yüzyılını Anlamak Afyon Savaşlarından Bugüne Çin'in Dönüşümü**, Ankara, NotaBene Yayınları, 2012.

Herring, George G., **From Colony to Superpower U.S Foreign Relations Since 1776**, Newyork, Oxford University Press, 2008.

Hillemann, Ulrike, **Asian Empire and British Knowledge**, Great Britain, Palgrave Macmillian, 2009.

Hobsbawm, Eric, **Devrim Çağı 1789-1848**, Çev. Mustafa Sina Şener, 6.Baskı, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2012.

Holcombe, Charles, **Doğu Asya Tarihi Çin Japonya Kore Medeniyetin Köklerinden 21.Yüzyıla Kadar**, Çev. Muhammed Murtaza Özeren, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2016.

Huang, Ray, **Çin Tarihi Bir Makro Tarih Yaklaşımı**, Çev. Attila Sönmez, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

Karlova, U. Rıfat, **Çin Modern Tarihine Yolculuk**, İstanbul, Başlık Yayın Gurubu, 2011.

Kang, David C., **East Asia Before the West: Five Centuries of Trade and Tribute**, Paperback Edition, Newyork Chicester West Sussex, Columbia University Press, 2012.

Keay, John, **Çin Tarihi**, Çev. Neşe Kars Tayanç, Dinç Tayanç, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2011.

Kim, Jinwung , **A History of Korea**, Bloomington Indiana, Indiana University Press, 2012.

Kissinger, Henry, **Çin**, Çev. Nalan Işık Çeper, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2015.

Lenin, V. İ., **Kapitalizmin En Yüksek Aşaması Emperyalizm**, Çev. Olcay Geridönmez, 6. Baskı, İstanbul, Evrensel Basım Yayın, 2014.

- Lew, Young Ick, **Brief History of Korea**, Newyork, Korea Society, 2000.
- Liu, Lydia H., **The Clash of Empires The Invention of China in Modern World Making**, United States of America, Harvard University Press, 2004.
- Marx, K. Ve F. Engels, **Sömürgecilik Üzerine**, Çev. Muzaffer Erdost, 2.Baskı, Ankara, Sol Yayınları, 2009.
- Morton, W. Scott ve Charlton M. Lewis, **China: Its History and Culture**, Fourth Edition, McGraw-Hill, Inc., 2004.
- Ponting, Clive, **Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi**, Çev. Eşref Bengi Özbilen, 2.Baskı, İstanbul, Alfa Yayınları, 2011.
- Raichel, Daniel, Lynn Harada ve Estern Hruh, **The Journey from Gold Mountain: The Asian American Experience**, San Fransisco, Japanese American Citizen League, 2006.
- Roberts, J. M., **Dünya Tarihi**, Çev. İdem Erman, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2011.
- Sander, Oral, **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e**, 29.Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2015.
- Seth, Michael J., **A Concise History of Modern Korea**, Lanham Boulder Newyork Toronto Plymouth UK, Rowman & Littlefield Publishers, 2010.
- Scott, David, **China and the International System 1840-1949**, Albany, State University of New York Press, 2008.
- Sönmezoğlu, Faruk, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Genişletilmiş 4.Baskı, İstanbul, Der Yayınları, 2005.
- Spence, Jonathan D., **The Search For Modern China**, United States of America, W. W. Norton & Company, 1990.
- Watson, Hugh Seton, **The Decline of Imperial Russia 1855-1914**, Ninth Edition, Newyork Washington, F.A. Praeger, 1965.

Woo, X. L., **Empress Dowager Cixi**, Newyork, Algora Publishing, 2002.

Wright, David Curtis, **The History of China**, Second Edition, Santa Barbara California Denver Colorado Oxford England, Greenwood Press, 2011.

II. MAKALELER VE KİTAP BÖLÜMLERİ:

Armstrong, William M., “*Godkin and Chinese Labor: An Paradox in 19th Century Liberalism*”, **The American Journal of Economics and Sociology**, Vol. 21, No. 1, 1962.

Biggerstaff, Knight, “*The Official Attitude Toward the Burlingame Mission*”, **The American Historical Review**, Vol. 41, No. 4, 1936.

Black, Isabella, “*American Labour and Chinese Immigration*”, **Past & Present**, Vol. 25, No. 1, 1963.

Cao, Shuji, Yushang Li ve Bin Yang, “*Mt. Tambora, Climatic Changes, and China’s Decline in the Nineteenth Cenury*”, **Journal of World History**, Vol. 23, No. 3, 2012.

Ederton-Tarpley, Kathryn, “*Tough Choices: Grappling with Famine in Qing China, the British Empire, and Beyond*”, **Journal of World History**, Vol. 24, No. 1, 2013.

_____ “*From “Nourish the People” to “Sacrifice for the Nation”: Changing Responses to Disaster in Late Imperial and Modern China*”, **The Journal of Asian Studies**, Vol. 73, No. 2, 2014.

Elman, Benjamin A., “*Naval Warfare and Refraction of China’s Self-Strengthening Reforms into Scientific And Technological Failure 1865-1895*”, **Modern Asian Studies**, Vol. 38, No. 2, 2004.

_____*“The Rise of Japan and the Fall of China After 1895”*, (ed.) Zhang Yangwen, **The Chinese Chameleon Revisited: From the Jesuit to Zhang Yimou**, United Kingdom, Cambridge Scholars Publishing, 2013.

Fairbank, J. K. , *“Patterns Behind The Tientsin Massacre”*, **Harvard Journal of Asiatic Studies**, Vol. 20, No. 3/4, 1957.

Fletcher, Joseph, *“Sino-Russian Relations”*, (ed.) John K. Fairbank, **The Cambridge History of China, Vol. 10 Late Ch’ing 1800-1911 Part 1**, London Newyork Melbourne, Cambridge, University Press, 1978.

Gordon, Leonard *“Japan’s Abortive Colonial Venture in Taiwan 1874”*, **The Journal of Modern History**, Vol. 37, No. 2, 1965.

_____*“The Cession of Taiwan: A Second Look”*, **Pacific Historical Review**, Vol. 45, No. 4, 1976, s. 543.

Hsu, Immanuel C. Y., *“Late Ch’ing Foreign Relations 1866-1905”*, (ed.) John K. Fairbank, Kwang-Ching Liu, **The Cambridge History of China, Vol. 11, Late Ch’ing 1800-1911 Part 2**, United States of America, Cambridge University Press, 2008.

Ingersoll, R. G. Ve T. J. Geary, *“Should the Chinese Be Excluded”*, **The North American Review**, Vol. 157, No. 440, 1983.

Jones-Leaning, Melanie ve Douglas Pratt, *“Islam in China: From Silk Road to Separatism”*, **The Muslim World**, 2:308, 2012.

Keller, Wolfgang ve Ben Li, Carol H. Shuie, *“Shanghai’s Trade, China’s Growth: Continuity, Recovery, and Change since the Opium Wars”*, **IMF Economic Review**, Vol. 61, No. 2, 2013.

Kuo, Ting-Yee ve Kwang-Ching Liu, *“Self-Strengthening: The Pursuit of Western Technology”*, (ed.) John K. Fairbank, **The Cambridge History of China, Vol. 10 Late Ch’ing 1800-1911 Part 1**, London Newyork Melbourne, Cambridge University Press, 1978.

LaFargue, Thomas E., “*Chinese Educational Comission to United States: A Government Experiment in Western Education*”, **The Far Eastern Quarterly**, Vol. 1, No. 1, 1941.

Li, Gertraude Roth, “*State Bulding before 1644*”, (ed.) Willard J. Peterson, **The Cambridge History of China, Vol.9 Part One: The Ch’ing Empire to 1800**, United States of America, Cambridge University Press, 2002.

Liu, Kwang-Ching, “*The Ch’ing Restoration*”, (ed.) John K. Fairbank, **The Cambridge History of China, Vol. 10 Late Ch’ing 1800-1911 Part 1**, London Newyork Melbourne, Cambridge, University Press, 1978.

Liu, Kwang-Ching ve Richard J. Smith, “*The Military Challenge: The North-West and The Coast*”, (ed.) John K.Fairbank, Kwang-Ching Liu, **The Cambridge History of China, Vol. 11, Late Ch’ing 1800-1911 Part 2**, United States of America, Cambridge University Press, 2008.

McClain, Charles J, “*The Chinese Struggle for Civil Rights in Nineteeth Century America: The First Phrase 1850-1870*”, **California Law Review**, Vol. 72, No. 4, 1984.

Oye, David Schimmelpenninck Van Der, “*Russian Policy: 1815-1917*”, (ed.) Dominic Lieven, **The Cambridge History of Russia, Vol.II Imperial Russia 1689-1917**, Cambridge New York Melbourne Madrid Cape Town Singapore Sao Paulo, Cambridge University Press, 2006.

Rong, Zou, “*The Revolutionary Army*”, **Contemporary Chinese Thought**, Vol. 31, No. 1, 1999.

Perdue, Peter C., “*Boundaries and Trade in the Early Modern World: Negotiations at Nerchinsk and Beijing*”, **Eighteenth-Century Studies**, Vol.43(3), 2010.

Wakeman, Frederic, “*The Kanton trade and the Opium War*”, (ed.) John K. Fairbank, **The Cambridge History of China, Vol. 10 Late Ch’ing 1800-1911 Part 1**, London Newyork Melbourne, Cambridge University Press, 1978.

Xi, Lian, “*Returning to the Middle Kingdom: Yung Wig and the Recalled Students of the Chinese Educational Mission to the United States*”, **Modern Asian Studies**, Vol. 49, No. 1, 2014.

Xiao, Lingbo, **et.al.**, “*Famine, Migration and War: Comparison of Climate Change Impacts and Social responses in North China Between the Late Ming and Late Qing Dynasties*”, **The Holocene**, Vol. 25, No. 6, 2015.

Xiaomin, Zhang ve Xu Chufeng, “*The Late Qing Dynasty Diplomatic Transformation: Analysis from an Ideational Perspective*”, **Chinese Journal of International Politics**, Vol. 1, 2007.

Yaqing, Qin, “*Why is There No Chinese International Relations Theory*”, **International Relations of the Asia-Pacific**, Vol. 7, No. 3, 2007.

Zewei, Yang, “*Western International Law and China’s Confucianism in the 19th Century. Collision and Integration*”, **Journal of the History of International Law**, Vol. 13, 2011.

III. DİĞER KAYNAKLAR:

“About Who Discovered America”,

<http://www.gavinmenzies.net/america-book/about-who-discovered-america>, (03.05.2015).

“Biography of Zou Rong”, **Word Digital Library**, <https://www.wdl.org/en/item/13518>, (04.08.2016).

Britannica Academic, <http://academic.eb.com>

“Alcock Convention”, <http://academic.eb.com/EBchecked/topic/13362/Alcock-Convention>, (08.11.2015).

“Chinese Civil Service”, <http://academic.eb.com/levels/collegiate/article/24152>, (23.05.2016).

"Dorgon", <http://academic.eb.com/EBchecked/topic/169433/Dorgon>, (06.01.2016).

"Huang He", <http://academic.eb.com/levels/collegiate/article/110535>, (10.07.2016).

"Ili Crisis", <http://academic.eb.com/levels/collegiate/article/97089>, (05.05.2016)

"Kojong", <http://academic.eb.com/levels/collegiate/article/45904>, (04.06.2016).

"Lay-Osborn Filotilla", <http://academic.eb.com/EBchecked/topic/333123/Lay-Osborn-flotilla>, (10.06.2015).

"Li Zicheng", <http://academic.eb.com/EBchecked/topic/338720/Li-Zicheng>, (06.01.2016).

"Manchu", <http://academic.eb.com/EBchecked/topic/361411/Manchu>, (10.01.2016).

"Shihuangdi," <http://academic.eb.com/EBchecked/topic/540412/Shihuangdi>, (29.04.2016).

"Xiang Yu," <http://academic.eb.com/EBchecked/topic/273800/Xiang-Yu>, (29.04.2016).

"White Lotus Rebellion", <http://academic.eb.com/EBchecked/topic/642358/White-Lotus-Rebellion>, (05.01.2016).

Bowlby, Chris, "The Place of Shame That Makes China Angry", <http://www.bbc.com/news/magazine-30810596>, (12.06.2015).

"Chew Heong v. United States: Chinese Exclusion and the Federal Courts", http://www.fjc.gov/history/home.nsf/page/tu_exclusion_doc_1.html, (02.11.2015).

"Chinese Exclusion Act (1882)" <http://www.ourdocuments.gov/doc.php?flash=true&doc=47>, (02.11.2015).

"Chinese Immigration and the Chinese Exclusion Act", <https://history.state.gov/milestones/1866-1898/chinese-immigration>, (02.11.2015).

"Gavin Menzies: *Mad as a Snake - or a Visionary*", **The Telegraph**, 1 Augustos, 2008, <http://www.telegraph.co.uk/culture/books/3557568/Gavin-Menzies-mad-as-a-snake-or-a-visionary.html>, (12.07.2015).

Jue, Stanton, “*Anson Burlingame an American Diplomat*”, http://www.unc.edu/depts/diplomat/item/2011/0912/ca/jue_burlingame.html, (20.09.2015).

Martin, Neil, “*Sun Yat Sen: In Defense of Nationalism, the Republic, and the American System of Political Economy*”, https://www.schillerinstitute.org/educ/hist/sun_yat-sen.html, (04.08.2016).

Ouksel, Lewis, “*The Tungan Rebellion: An Examination of the Causes of the Muslim Rebellion in Mid-Nineteenth Century Northwest China*”, <http://history.emory.edu/home/documents/endeavors/volume2/LewisOuksel.pdf>, (25.06.2016).

“Rocksprings Riot September 2 1885”, http://teachingresources.atlas.illinois.edu/chinese_exp/resources/resource_3_3.pdf, (02.11.2015).

“*Unbound: China's last 'lotus feet' – in pictures*”, **The Guardian**, 15 Haziran 2015, <https://www.theguardian.com/artanddesign/gallery/2015/jun/15/unbound-chinas-last-lotus-feet-in-pictures>, (10.03.2016).

“*Yellow River Flood*”, **Los Angeles Herald**, Vol. 26, No: 48, 17 Kasım 1898, <http://cdnc.ucr.edu/cgi-bin/cdnc?a=d&d=LAH18981117.2.66>, (03.02.2016).

The Free Dictionary, “Tributary”, <http://www.thefreedictionary.com/tributary>, (03.08.2016).

Tureng, “Tributary”, <http://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/tributary>, (03.08.2016).

Yongjin Zhang, “*The Tribute System*”, **Oxford Index**, <http://oxfordindex.oup.com/view/10.1093/obo/9780199920082-0069>, (03.08.2016).

Zargan, “Tributary”, <http://www.zargan.com/tr/q/tributary-ceviri-nedir>, (03.08.2016).

Zennie, Michael, “*Does This Map from 1418 Prove Historian's Controversial Claim That the New World was Discovered by the Chinese 70 Years Before Columbus*”, **Mail Online**, 9 Ekim 2013, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2449265/Who-Discovered-America--Controversial-historian-Gavin-Menzies-claims-Chinese-reached-New-World-first.html>, (12.07.2015).

ÖZET

Bu çalışmada, iç ve dış etkenler ele alınarak Çin İmparatorluğu'nun yıkılış süreci incelenmiştir. 19. Yüzyıl'da hanedanlığının yüzleşmek durumunda kaldığı emperyalizm ile birlikte, kendi kurumsal ve kültürel yapısının ürettiği problemler de dikkate alınmış ve imparatorluğun çöküşü bu doğrultuda açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde, imparatorluğun karakteristik özelliklerini kavrayabilmek adına, kuruluştan itibaren imparatorluğu yöneten hanedanlıklar genel hatlarıyla anlatılmıştır. Bu tezin asıl konusunu teşkil eden Çing Hanedanlığı'na ve birçok kurum ve geleneği devraldıkları Ming Hanedanlığı'na, 19. ve 20. Yüzyıl'da yaşanan kronik problemlerin anlaşılması için diğer hanedanlıklara nazaran daha ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Ayrıca Çing Hanedanlığı'nın refah dönemini sonlandıran Afyon Savaşları ve Taiping İsyanı gibi olaylar ele alınarak, imparatorluğun emperyalizm ve iç sorunlar karşısındaki refleksleri değerlendirilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde, Çing Hanedanlığı'nın 19. Yüzyıl'da yaşadığı krizler sonrasında başlattığı reform süreci incelenmiştir. İmparatorluğun yüzyıllardır devam ettirdiği Konfüçyen Sistem'den, Vestfalyen Sistem'e geçiş çabaları ve reform faaliyetlerinin ne kadar başarılı olabildiği konusu üzerinde durulmuştur. İmparatorluğun reform süreci boyunca kendi içinde yüzleşmek zorunda kaldığı yönetsel ve sosyal problemlerle birlikte, emperyalist devletlerle yaşadığı krizler ve yapılan savaşlar da ikinci bölümde ayrıntılarıyla anlatılan konular arasındadır. Son olarak içsel ve dışsal baskıların artışıyla yükselen Çin milliyetçiliği ve imparatorluğun yıkılış süreci açıklanmaya çalışılmıştır.

Kuruluşundan itibaren Çin İmparatorluğu'nun güçlü ve zayıf yanları analiz edilmeye ve emperyalist güçlerin 19. Yüzyıl'da nüfuz alanlarını Uzakdoğu'ya genişletmesinin bu denklemdeki yeri tayin edilmeye çalışılmıştır. Yapılan değerlendirmeler sonucunda, 19. Yüzyıl'dan itibaren emperyalist devletlerin Uzakdoğu'daki faaliyetlerinin Çin İmparatorluğu'nun yıkılışında önemli bir payı olduğunu kabul edilmekle birlikte, idari, sosyal, kültürel ve askeri sorunların imparatorluğu tehditlere açık hale getirdiği ve bu sorunlar aşamadığı için imparatorluğun varlığını sürdüremediği sonucuna varılmıştır.

ABSTRACT

In this study, the collapse process of Imperial China dealing with internal and external factors has been examined. Together with imperialism which the dynasty was forced to encounter, problems which are based on institutional and cultural structure has also been considered and the collapse of the empire has been tried to be enlightened accordingly.

In the first chapter of this thesis, on the purpose of comprehending characteristic features of the empire, all dynasties which ruled the empire have been crayoned. In this thesis, more importance is given in a detailed way to the Ching Dynasty and Ming Dynasty which left lots of institutes and tradition to Ching Dynasty as a legacy, have been examined in order to understand the chronicle problems that occurred in 19th and 20th century. Furthermore, significant cases such as Opium Wars and Taiping Rebellion which had put an end to the welfare period of the Ching Dynasty have been discussed and imperial reflections towards imperialism and internal problems have been evaluated.

In the second chapter of the thesis, the reform period initiated by Ching Dynasty after 19th century crisis has been analysed. The efforts for transition from Confucian System to Westphalian System and how much the reform movement had been successful have been highlighted. As well as administrative and social problems which the empire had to face by its own during the reform period, crisis and wars between Ching Dynasty and imperialist powers are among one of the matters that has been explained broadly in the second chapter. In addition to this, Chinese

nationalism because of increasing internal and external suppressions and collapse process of the empire have been tried to be enlightened.

In this thesis, strong and weak aspects of Imperial China have been tried to be analysed and in 19th century imperialist powers' efforts to expend their influence towards Far East have been tried to be given a meaning in the collapsing equation. In conjunction with being accepted that imperialist powers triggered the collapse of Imperial China, it has been concluded that administrative, social, cultural and military problems left the empire defenseless against threats and was not able to manage overcoming these problems, so the empire couldn't survive.